Latest
2027

TET-1

પ્રાથમિક શિક્ષક અભિયોગ્યતા કસોટી

- બાળવિકાસ અને શૈક્ષણિક શાસ્ત્ર
- ગુજરાતી ભાષા
- અંગ્રેજી ભાષા
- ગણિત
- પર્યાવરણ
- સામાન્ય જ્ઞાન

- ધોરણ ૧ થી ૫ ના તમામ વિષયોનું વિષયવસ્તુ
- ગુજરાતી, ગણિત, પર્યાવરણ અને અંગ્રેજી શિક્ષણની પદ્ધતિઓ અને પ્રયુક્તિઓ
- બાળમનોવિજ્ઞાન અને શિક્ષણના સિદ્ધાંતોના ૧૫૦૦+ પ્રશ્નો
- પદ્ધતિશાસ્ત્રના ૫૦૦+ પ્રશ્નો

બુકમાં સમાવિષ્ટ વિષયો

- ભાષા શિક્ષણના સિદ્ધાંતો
- બાળ વિકાસના લક્ષણો
- સામાજિકીકરણની પ્રક્રિયાઓ
- ગણિત અધ્યાપનની સમસ્યાઓ
- સમાવેશી શિક્ષણ
- બહુ આયામી બુદ્ધિ
- પ્રેરણા અને અધ્યયન
- જ્ઞાન/બોધ અને સંવેગો
- ઉપચારાત્મક શિક્ષણ
- નવી શિક્ષણનીતિ-૨૦૨૦
- શિક્ષણના વર્તમાન પ્રવાહો
- વ્યક્તિગત ભિન્નતા
- ભાષા કૌશલ્યો
- અપરિચિત પાઠો
- રીજનિંગ
- અંગ્રેજી વ્યાકરણ
- ગુજરાતી વ્યાકરણ
- પ્રજ્ઞા અભિગમ
- શ્રવણ અને કથનનું ભાષા શિક્ષણમાં મહત્વ
- સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન
- ભાષા અર્થગ્રહણ અને પ્રાવિણ્યનું મૂલ્યાંકન
- ભાષા શીખવામાં વ્યાકરણની ભૂમિકા
- અધ્યયનને અસર કરતા પરીબળો
- અધ્યયન માટેનું મૂલ્યાંકન

નોલેજપાવર

સંપાદન
નોલેજ પાવર પ્રકાશન

TET - 1 અભ્યાસક્રમ

વિભાગ - ૧ : બાળ વિકાસ અને શૈક્ષણિક શાસ્ત્ર (૩૦ ગુણ) (૩૦ પ્રશ્નો)

(A) બાળ વિકાસ (૧૫ ગુણ) (૧૫ પ્રશ્નો)

- વિકાસની સંકલ્પના અને અધ્યયન સાથેનો સંબંધ
- બાળ વિકાસના લક્ષણો અને સિધ્ધાંતો વિકાસને અસર કરતા પરિબળો
- વારસો અને વાતાવરણ
- સામાજિકતાનો વિકાસ અને તેને અસર કરતા પરિબળો
- સામાજિકીકરણ પ્રક્રિયાઓ
- સામાજિક જગત અને બાળક (વાલી, શિક્ષક, સહપાઠી)
- એરિક્સન, મોન્ટેસરી, ફોબેલ, કોહલબર્ગ સિદ્ધાંત અને શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ
- બાળકેન્દ્રી અને પ્રગતિશીલ શિક્ષણની સંકલ્પના
- બુદ્ધિની સંકલ્પના અંગેનો સમીક્ષાત્મક - દૃષ્ટિકોણ
- બહુ આયામી બુદ્ધિ
- બાળકોમાં વિકાસ-ભાષા અને વિચાર
- લિંગ જાતિ(Gender): સામાજિક બંધારણ, લિંગભેદ, જાતિગત/લિંગ ભૂમિકાઓ, શિક્ષણના સંદર્ભમાં જાતિયતાની અસર
- અધ્યેતાઓમાં વ્યક્તિગત ભિન્નતા, ભાષા, જાતિ, લિંગ, સમુદાય, ધર્મ વગેરે આધારિત ભિન્નતાઓની સમજ
- અધ્યયનનું મૂલ્યાંકન અને અધ્યયન માટેના મૂલ્યાંકન વચ્ચેનો તફાવત; શાળાકીય મૂલ્યાંકન; સતત અને સર્વગ્રાહી મલ્યાંકન (CCE)
- વર્ગખંડમાં અધ્યેતાઓની વર્ગખંડ તત્પરતા, અધ્યયન અને વિવેચનાત્મક ચિંતનના વિકાસ અને અધ્યેતાની અધ્યયન સિદ્ધિના મૂલ્યાંકન માટે યોગ્ય પ્રશ્નોની રચના.

(B) સમાવેશી શિક્ષણ અને વિશિષ્ટ જરૂરીયાત ધરાવતા બાળકો અંગે સમજ: (૦૫ ગુણ) (૦૫ પ્રશ્નો)

- વિવિધ પરિવેશ ધરાવતા અધ્યેતાઓને સમાવવા- જેમાં આર્થિક- સામાજિક રીતે પછાત, વંચિત બાળકોનું સમાવેશન
- અધ્યયન અક્ષમતા (Learning Disability) ધરાવતા બાળકો, વિવિધ દિવ્યાંગતા ધરાવતા બાળકો

(C) અધ્યયન અને શૈક્ષણિક શાસ્ત્ર: (૧૦ ગુણ) (૧૦ પ્રશ્નો)

- બાળકો કેવી રીતે વિચારે છે અને શીખે છે; શાળાકીય પ્રદર્શનમાં તેઓ કેમ અને કેવી રીતે નિષ્ફળ જાય છે તેના કારણો.
- અધ્યયન-અધ્યાપનની પાયાની પ્રક્રિયાઓ; બાળકોની અધ્યયન વ્યૂહ રચનાઓ; સામાજિક પ્રવૃત્તિ તરીકે અધ્યયન; અધ્યયનનો સામાજિક પરિપ્રેક્ષ્ય. બાળક સમસ્યા ઉકેલનાર અને વૈજ્ઞાનિક શોધક તરીકે.
- બાળકોમાં અધ્યયન માટેની વૈકલ્પિક સંકલ્પના; અધ્યયન પ્રક્રિયામાં બાળકોથી થતી ભૂલોની મહત્વના સોપાન તરીકે સમજ.
- જ્ઞાન/બોધ (Logion) અને સંવેગો (Emotions)
- પ્રેરણા અને અધ્યયન
- અધ્યયનને અસર કરતા વ્યક્તિગત અને પર્યાવરણીય પરીબળો

વિભાગ – ૨ : ગુજરાતી ભાષા (Language I) (૩૦ ગુણ) (૩૦ પ્રશ્નો)

(A) ભાષા અર્થગ્રહણ (Language Comprehension) – (૧૫ગુણ) (૧૫ પ્રશ્નો)

- ભાષાના પેપરમાં દરેક વિષયના વિષય વસ્તુમાં ભાષા સજજતા, સંભાષણ અને વિદ્યાર્થી સાથેના વર્ગ વ્યવહાર તેમજ આંતરક્રિયાને લગતી સજજતાનું મૂલ્યાંકન કરતા, તેમજ ભાષાના મૂળભુત તત્વો, પ્રત્યાયન અને સાર અર્થગ્રહણની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરતા પ્રશ્નો.
- અપરિચિત પાઠો વાંચવા - બે પાઠ (એક ગદ્ય અથવા નાટક અને એક કાવ્ય) પ્રશ્નોઃ સમજૂતી, અનુમાન, વ્યાકરણ અને વાક્કુશળતા
  (ગદ્યખંડ સાહિત્યિક, વૈજ્ઞાનિક, વર્ણનાત્મક અથવા વિવેચનાત્મક હોઈ શકે)
- શ્રવણ અને કથનઃ ભાષા શિક્ષણમાં મહત્વ
  આ કસોટીમાં ધોરણ ૧ થી ૫ના ગુજરાતી ભાષા વિષયના અભ્યાસક્રમ આધારિત પ્રશ્નો. પરંતુ તેનુ કઠિનતા મૂલ્ય અને સંબંધ માધ્યમિક શિક્ષણ (ધોરણ-૧૦) સુધીનો રહેશે.

(B) ભાષા વિકાસની શૈક્ષણિક પદ્ધતિ (૧૫ગુણ) (૧૫ પ્રશ્નો)

- અધ્યયન અને ભાષા (Learning and Acquisition) ભાષા સંપ્રાપ્તિ રાજય પરીક્ષા બોર્ડ દ્વારા
- ભાષા શિક્ષણના સિદ્ધાંતો ગુજરાતી,ગણિત,પર્યાવરણ અને શિક્ષણ
- ભાષા શીખવામાં વ્યાકરણની ભૂમિકા અંગેની સમીક્ષાત્મક દ્રષ્ટિ વિચારોને મૌખિક અને લખાણ સ્વરૂપે વ્યક્ત કરવા.
- વર્ગખંડમાં ભાષા શીખવવાના પડકારો; ભાષાકીય મુશ્કેલીઓ, ભૂલો અને વિકારો
- ભાષાકૌશલ્યો (Langunge Skills) ભાષા વિકાસની શૈક્ષણિક પદ્ધતિઓ
- ભાષા અર્થગ્રહણ અને પ્રવિણ્યનું મૂલ્યાંકનઃ શ્રવણ, કથન, વાંચન, લેખન
- અધ્યયન-અધ્યાપન સામગ્રીઃ વર્ગખંડના બહુભાષી સ્રોતો પાઠ્યપુસ્તક, મલ્ટી-મીડિયા સામગ્રી,
- ઉપચારાત્મક શિક્ષણ (Remedial Teaching)

વિભાગ – ૩ : અંગ્રેજી ભાષા (Language II) – (૩૦ ગુણ) (૩૦ પ્રશ્નો)

(A) ભાષા અર્થગ્રહણ (Language Comprehenslon)- (૧૫ગુણ) (૧૫ પ્રશ્નો)

- ભાષાના પેપરમાં દરેક વિષયના વિષય વસ્તુમાં ભાષા સજજતા, સંભાષણ અને વિદ્યાર્થી સાથેના વર્ગ વ્યવહાર તેમજ આંતરક્રિયાને લગતી સજજતાનું મૂલ્યાંકન કરતા તેમજ ભાષાના મૂળભુત તત્વો, પ્રત્યાયન અને સાર અર્થગ્રહણની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરતા પ્રશ્નો.
- અપરિચિત પાઠો વાંચવા – બે પાઠ (એક ગદ્ય અથવા નાટક અને એક કાવ્ય)
- પ્રશ્નોઃ સમજૂતી, અનુમાન, વ્યાકરણ અને વાક્કુશળતા
  (ગદ્યખંડ સાહિત્યિક, વૈજ્ઞાનિક, વર્ણનાત્મક અથવા વિવેચનાત્મક હોઈ શકે)
- શ્રવણ અને કથનઃ ભાષા શિક્ષણમાં મહત્વ
- આ કસોટીમાં ધોરણ ૧ થી ૫ ના અંગ્રેજી ભાષા વિષયના અભ્યાસક્રમ આધારિત પ્રશ્નો. પરંતુ તેનુ કઠિનતા મૂલ્ય અને સંબંધ માધ્યમિક શિક્ષણ (ધોરણ–૧૦) સુધીનો રહેશે.

(B) ભાષા વિકાસની શૈક્ષણિક પદ્ધતિ (૧૫ગુણ) (૧૫ પ્રશ્નો)

- અધ્યયન અને ભાષા (Learning and Acquisition) ભાષા સંપ્રાપ્તિ
- ભાષા શિક્ષણના સિદ્ધાંતો
- ભાષા શીખવામાં વ્યાકરણની ભૂમિકા અંગેની સમીક્ષાત્મક દ્રષ્ટિ – વિચારોને મૌખિક અને લખાણ સ્વરૂપે વ્યક્ત કરવા.
- વર્ગખંડમાં ભાષા શીખવવાના પડકારો; ભાષાકીય મુશ્કેલીઓ, ભૂલો અને વિકારો
- ભાષાકૌશલ્યો (Language Skills)

- ભાષા અર્થગ્રહણ અને પ્રવિણ્યનું મૂલ્યાંકનઃ શ્રવણ, કથન, વાંચન, લેખન
- અધ્યયન-અધ્યાપન સામગ્રીઃ
- પાઠ્યપુસ્તક, મલ્ટી-મીડિયા સામગ્રી, વર્ગખંડના બહુભાષી સ્રોતો
- ઉપચારાત્મક શિક્ષણ (Remedial Teaching)

વિભાગ – ૪ : ગણિત – (૩૦ ગુણ) (૩૦ પ્રશ્નો)

(A) વિષયવસ્તુ – (૧૫ગુણ) (૧૫ પ્રશ્નો)

- ગણિત વિષયમાં સંકલ્પના સ્પષ્ટીકરણની બાબતો અને સમસ્યા ઉકેલ સંબંધિત ક્ષમતા આધારિત પ્રશ્નો આ કસોટીમાં ધોરણ ૧ થી ૫ ના ગણિત વિષયના અભ્યાસક્રમ આધારિત પ્રશ્નો. પરંતુ તેનુ કઠિનતા મૂલ્ય અને સંબંધ માધ્યમિક શિક્ષણ (ધોરણ-૧૦) સુધીનો રહેશે.

(B) પધ્ધતિ શાસ્ત્ર – (૧૫ગુણ) (૧૫ પ્રશ્નો)

- ગણિતનું સ્વરૂપ / તર્કશક્તિ; બાળકોની વિચારવાની તથા તર્ક કરવાની તરાહ, અર્થ અને શીખવા માટે અપનાવતી વ્યૂહરચનાઓ
- અભ્યાસક્રમમાં ગણિતનું સ્થાન
- ગણિત શિક્ષણની પદ્ધતિઓ/ પ્રયુક્તિઓ
- વર્ગખંડ પ્રત્યાયનમાં ભાષાની ભૂમિકા
- ગણિત ઔપચારિક અને અનૌપચારિક મૂલ્યાંકન
- ગણિત અધ્યાપન સમસ્યાઓ .
- ગણિતમાં થતી ભૂલો અને તેના નિવારણના ઉપાયો

વિભાગ-૫ : પર્યાવરણ,સામાન્ય જ્ઞાન,શિક્ષણના વર્તમાન પ્રવાહો (૩૦ ગુણ)(૩૦ પ્રશ્નો)

(A) પર્યાવરણ વિષય અને પધ્ધતિ શાસ્ત્ર (૨૦ ગુણ) (૨૦ પ્રશ્નો)

- ધોરણ ૧ થી ૫ના અભ્યાસકર્મ આધારિત પ્રશ્નો જેનું કઠિનતા મૂલ્ય માધ્યમિક શિક્ષણ (ધોરણ- ૧૦) સુધીનો રહેશે.
  (૧) વિષયવસ્તુ – (૧૦ગુણ) (૧૦ પ્રશ્નો)
- પર્યાવરણ વિષયનો ધોરણ ૧ થી ૫ના તે અભ્યાસક્રમ આધારિત પ્રશ્નો ઓક્ટોબર- ૨૦૨૫ સુધીના
  (૨) પધ્ધતિ શાસ્ત્ર – (૧૦ ગુણ) (૧૦ પ્રશ્નો)
- પર્યાવરણ (EVS) ની સંકલ્પના અને વ્યાપ પર્યાવરણ મહત્વ
- પર્યાવરણ અને પર્યાવરણ શિક્ષણ વચ્ચેનો સંબંધ
- અધ્યયનના સિદ્ધાંતો Learning Principles
- વિજ્ઞાન અને સામાજિક વિજ્ઞાન સાથેનો વ્યાપ અને સંબંધ
- સંકલ્પનાઓ રજૂ કરવાની પદ્ધતિઓ
- પ્રાવૃત્તિઓ (Activities)
- પ્રયોગો પ્રાયોગિકકાર્ય (Experimentation / Practical Work) રીજનિંગ, અંગ્રેજી વ્યાકરણ,ગુજરાતી વ્યાકરણ પ્રજ્ઞા અભિગમ, નવી શિક્ષણનીતિ-૨૦૨૦
- ચર્ચા (Discussion)
- સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન (CCE) શિક્ષણ સામગ્રી (Teaching Material / Aids)
- અધ્યાપનની સમસ્યાઓ (Problems)

(B) સામાન્ય જ્ઞાન, Reasoning Ability, Logical Ability, Teaching Aptitude, Date Interpration જેવી બાબતો આધારિત પ્રશ્નો (૦૫ગુણ) (૦૫ પ્રશ્નો)

(C) શિક્ષણના વર્તમાન પ્રવાહ (૦૫ ગુણ) (૦૫ પ્રશ્નો)

અનુક્રમણિકા

વિભાગ - ૧ બાળ વિકાસ અને શૈક્ષણિક શાસ્ત્ર

(A)બાળ વિકાસની સંકલ્પના અને અધ્યયન સાથેનો સંબંધ ૯

બાળ વિકાસના સિદ્ધાંતો ૧૨

(૧) વારસો (૨) વાતાવરણ વિકાસને અસર કરતાં પરિબળો ૨૨

માનવ વિકાસના વિવિધ તબક્કાઓ

સામાજિકીકરણની પ્રક્રિયા ૨૪

સામાજિક વિકાસના સિદ્ધાંતો ૨૬

જીન પિયાજેનો અધ્યયન રચનાત્મક સિદ્ધાંત ૨૯

વાયગોત્સકીનો અધ્યનના સામાજિક સંરચનાવાદનો સિદ્ધાંત ૩૪

અધ્યયનના સિદ્ધાંતો ૩૭

બાળકેન્દ્રી કેળવણી અને પ્રગતિશીલ શિક્ષણ ૪૨

હાવર્ડ ગાર્ડનરનો બહુવિધ બુદ્ધિનો સિદ્ધાંત ૫૨

સાંવેગિક બુદ્ધિ ૬૦

જાતિ વિષયક ભેદ દૂર કરવામાં કેળવણીની ભૂમિકા ૬૫

બાળવિકાસ સમાવેશી શિક્ષણ અને અધ્યયન ૬૬

અધ્યેતાની ભાષા અને શાળા ૭૦

અધ્યયન માટેના મૂલ્યાંકન અને અધ્યયનનું મૂલ્યાંકન ૭૧

શાળાકીય સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન ૭૨

વર્ગખંડમાં અધ્યેતાઓની તત્પરતા ૭૭

અધ્યેતાની અધ્યયન સિદ્ધિના મૂલ્યાંકન માટે યોગ્ય પ્રશ્નોની રચના ૭૮

(B) સમાવેશી શિક્ષણની સંકલ્પના અને વિશિષ્ટ જરૂરીયાતવાળા બાળકોની સમજ

ઉપેક્ષિત, વંચિત અને વિવિધ પરિવેશ ધરાવતા અધ્યેતાને સંબોધવા ૮૦

અધ્યયન અક્ષમતાની ઓળખ અને મૂલ્યાંકન ૮૧

અધ્યયન મુશ્કેલીઓ ધરાવતા બાળકોના શિક્ષણ માટેના અભિગમો અને કૌશલ્યો ૮૪

વિકલાંગ બાળકો ૮૫

મંદબુદ્ધિવાળાં બાળકો ૮૭

વિશિષ્ટ બાળકો ૮૯

(C)સમાવેશી શિક્ષણ અને વિશિષ્ટ જરૂરીયાત ધરાવતા બાળકો અંગે સમજ ૯૨

વિદ્યાર્થી કઈ રીતે વિચારે છે અને શીખે છે? ૯૫

અધ્યેતાની શૈક્ષણિક સિધ્ધિમાં પછાતપણાના કારણો ૯૮

સામાજિક, સાંસ્કૃતિક સિદ્ધાંત – લેવ વિગોત્સકી ૯૯

શાળામાં અને શાળા બહાર થતાં અધ્યયન વચ્ચેનો સંબંધ અને તફાવત ૧૦૦

સંરચનાત્મક ૫ 'ઈ' મોડેલ ૧૦૨

પ્રેરણાઓના સિદ્ધાંતો	૧૦૬
અધ્યયન	૧૦૭
અધ્યયન પર અસર કરતાં પરિબળો :	૧૦૮
અધ્યયન સંક્રમણ	૧૦૯
અધ્યાપન સૂત્રો	૧૧૨
આવેગ	૧૨૦
બાળવિકાસ સમાવેશી શિક્ષણ અને અધ્યયનના ૧૫૦૦ પ્રશ્નો	૧૨૧

વિભાગ - ૨ ગુજરાતી ભાષા

ભાષા અધ્યયનને અસર કરતાં પરિબળો	૧૮૮
ભાષા- સંપ્રાપ્તિ અને ભાષા-પ્રભુત્વ	૧૯૧
ભાષા અધ્યયનના સિદ્ધાંતો	૧૯૩
ભાષા શીખવામાં વ્યાકરણની ભૂમિકા	૧૯૫
વ્યાકરણ શિક્ષણની વિવિધ પદ્ધતિઓ	૧૯૭
ગદ્ય શિક્ષણની પદ્ધતિઓ	૧૯૯
પદ્ય શિક્ષણની પદ્ધતિઓ	૨૦૪
લેખનની પદ્ધતિઓ	૨૦૭
ભાષા અને તેનાં કૌશલ્ય	૨૧૦
શબ્દઓળખ- ડિકોડિંગ	૨૧૩
ભાષાનું મૂલ્યાંકન :	૨૧૮
ભાષા શિક્ષણમાં ઉપચારાત્મક કાર્ય	૨૨૧
ભાષાકીય સજ્જતા અને વિદ્યાર્થી સાથેના વર્ગ વ્યવહાર,	૨૨૩
આંતરક્રિયાને લગતી સજજતા,	૨૨૪
ભાષાના મુળતત્વો,	૨૨૬
પ્રત્યાયન	૨૩૧
સાર અર્થ ગ્રહણ	૨૩૪
અપરિચિત પાઠો ગુજરાતી	૨૩૮
શ્રવણ અને કથનઃ ભાષા શિક્ષણમાં મહત્વ	૨૫૫
ધોરણ ૧-૨ ગુજરાતી અધ્યયન સંપુટ	૨૫૯
પ્રજ્ઞા અભિગમ	૨૬૩
ધોરણ 3 થી ૫ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ	૨૬૮
પાઠ્ય પુસ્તકના ગીત અને તેના રચયિતા	૨૭૪
ગુજરાતી પાઠ્ય પુસ્તકોની વિશેષતાઓ	૨૭૬
ધોરણ 3 થી ૫ વિષયવસ્તુ	૨૮૧
ગુજરાતી વ્યાકરણ	૩૧૦

વિભાગ - ૩ અંગ્રેજી ભાષા

અંગ્રેજી ભાષા શિક્ષણની પદ્ધતિ	૩૫૦
Issues of teaching English society	૩૫૪
classroom પડકારોને ઉકેલવાના ઉપાયો	૩૫૭
English Language Skills	૩૫૮
Types of Writing (લેખનકાર્યના પ્રકારો)	૩૬૨
Preparation of teaching aids	૩૬૪
ધોરણ- ૧ થી ૫ ની અધ્યયન નિષ્પતિઓ	૩૬૬
અંગ્રેજી વ્યાકરણ	૩૭૫
અંગ્રેજીનાં અતિ મહત્વનાં પ્રશ્નો	૪૨૮
Unseen Passages (અપરિચિત પાઠો)	૪૩૬

વિભાગ - ૪ ગણિત

ધોરણ ૧ ,૨ ગણિત સંપૂટ પરિચય	૪૫૬
ધોરણ-૧-૫ ગણિત અધ્યયન નિષ્પત્તિ	૪૫૭
ધોરણ - 3 ગણિત નવા પુસ્તકની વિશેષતાઓ	૪૬૧
ગણિત ધોરણ ૬ થી ૧૦	૪૬૪
ગણિત શિક્ષણ	૫૨૮
ગાણિતિક તર્ક	૫૨૯
ગણિતને અભ્યાસક્રમમાં સ્થાનનાં કારણો	૫૩૦
ગણિતના નિયમો અને સિદ્ધાંતો	૫૩૦
ગણિત શિક્ષણના સિદ્ધાંતો	૫૩૩
ગણિત શિક્ષણની પ્રયુક્તિઓ	૫૩૫
ગણિત શિક્ષણની પદ્ધતિઓ	૫૩૭
ગણિત શિક્ષણ પ્રત્યે ભય ઉદ્ભવવાનાં કારણો	૫૪૧
ગણિતમાં થતી કેટલીક ભૂલો અને તેનુ નિવારણ	૫૪૨
વર્ગખંડમાં પ્રત્યાયનના માધ્યમ તરીકે ભાષા	૫૪૩

વિભાગ- ૫ પર્યાવરણ અને સામાન્ય જ્ઞાન

ધોરણ-૩-૪-૫ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ ૫૪૫
ધોરણ ૩ થી ૫ વિષયવસ્તુ ૫૪૯
પર્યાવરણ પદ્ધતિશાસ્ત્ર ૫૭૬
NCF-SE 2023 અને પર્યાવરણ શિક્ષણ ૫૮૧
પર્યાવરણ (EVS) ની સંકલ્પના ૫૮૮
પ્રાથમિક શિક્ષણ માં પર્યાવરણ શિક્ષણ ૫૮૮
પર્યાવરણ અને પર્યાવરણ શિક્ષણ વચ્ચે સંબંધ ૫૮૯
પર્યાવરણ શિક્ષણનું મહત્વ ૫૮૯
પર્યાવરણ અધ્યાપનના અભિગમ ૫૯૦
પર્યાવરણનો વિજ્ઞાનનો સંબંધ ૫૯૩
પર્યાવરણીયની પદ્ધતિઓ ૫૯૩
પદ્ધતિશાસ્ત્રના ૫૦૦ પ્રશ્નો ૬૦૦

શૈક્ષણિક કાર્યક્રમો/યોજનાઓ

નવી શિક્ષણ નીતિ - ૨૦૨૦ ૬૩૯
સમગ્ર શિક્ષા અભિયાન ૬૪૫
વિદ્યા સમીક્ષા કેન્દ્ર ૬૪૬
બાલ વૈજ્ઞાનિક પ્રદર્શન ૬૪૭
DIKSHA ૬૪૮
સ્કૂલ ઓફ એક્સલન્સ ૬૪૯
દ્વિભાષી પાઠ્યપુસ્તકો ૬૪૯
Bhuvan ૬૫૧
'SPARSH' ૬૫૨
નિપુણ ભારત ૬૫૩
નિપુણ ગુજરાત અભિયાન ૬૫૯
ગુણોત્સવ ૨.૦ કાર્યક્રમ ૬૬૩
SQAAF ૬૬૪
સ્પેશ્યિલ ટ્રેનીંગ પ્રોગ્રામ (S.T.P) ૬૭૯
દુરવર્તી શિક્ષણ ૬૮૦
શાળા પ્રવેશોત્સવ ૬૮૦
પી.એમ.પોષણ (મધ્યાહન ભોજન યોજના) ૬૮૧
ઈન્સ્પાયર એવોર્ડ યોજના ૬૮૨
સંકલિત શિક્ષણ યોજના (IED) ૬૮૩
વિદ્યાદીપ યોજના ૬૮૩
'10' Bagless days in schools ૬૮૩
શાળા આરોગ્ય અને સુખાકારી કાર્યક્રમ ૬૮૪
EDUCATIONAL APPLICATION ૬૮૪
નવભારત સાક્ષરતા કાર્યક્રમ ૬૮૭
National Achievement Survey ૬૮૭
State Educational Achievement Survey (SEAS)-2023 ૬૮૮
ગુજરાત એચિવમેન્ટ સર્વે ૬૮૯
શિષ્યવૃત્તિઓ ૬૮૯
૩૬૦° મૂલ્યાંકન ૬૯૨
HPC (હોલિસ્ટીક પ્રોગ્રેસ કાર્ડ) ૬૯૨
PM SHRI શાળાઓ ૬૯૩
જ્ઞાન સેતુ ડે સ્કૂલ્સ ૬૯૪
રક્ષા શક્તિ સ્કૂલ્સ ૬૯૪
જ્ઞાનકુંજ ૬૯૪
વ્યવસ્થાપન સમિતિ (SMC) ૬૯૫

માનસિક સજ્જતા

લોહીનો સંબંધ ૭૦૩
દિશા અને અંતર ૭૧૨
શ્રેણી ૭૨૦
સમસંબંધ ૭૨૦
પદાનુંક્રમ ગોઠવણી ૭૨૩
કેલેન્ડર ૭૨૪
Coding - decoding ૭૩૦
ખૂટતા અંક શોધો ૭૩૧
પાસો ૭૩૫

અગાઉની પરીક્ષામાં પૂછાયેલા પ્રશ્નપત્રો

૧૨-૧૦-૨૦૨૫ ના રોજ લેવાયેલ
TET - 1 (special)ની પરીક્ષાનું પ્રશ્નપત્ર ૭૪૧

૨૧-૧૨-૨૦૨૫ ના રોજ લેવાયેલ
TET - 1 ની પરીક્ષાનું પ્રશ્નપત્ર ૭૫૫

જનરલ નોલેજ

ગુજરાત વિશે મહત્વની બાબતો ૭૭૦
ગુજરાતના અભ્યારણ્યો અને નેશનલ પાર્ક ૭૭૧
ગુજરાતમાં કેન્દ્ર સરકારની સંશોધન સંસ્થાઓ ૭૭૨
નદી કિનારે વસેલા સ્થળો/શહેરો ૭૭૩
ગુજરાતના તળાવો ૭૭૩
ગુજરાતના ધાર્મિક સ્થળો ૭૭૪
ગુજરાતની મહત્વની ડેરીઓ ૭૭૪
ગુજરાતના મુખ્ય ડુંગરો ૭૭૫
ગુજરાતની ગૌરવ વાણી ૭૭૫
ગુજરાતની સાહિત્ય રચના - રચયીતા ૭૭૫
ગુજરાતી સાહિત્યકારોની રચના ૭૭૬
સાહિત્યકારના ઉપનામ ૭૭૮
મુખ્ય સાહિત્ય સંસ્થાઓ ૭૭૮
ગુજરાતમાં શાસન ૭૭૯
ગુજરાતના એવોર્ડસ ૭૮૧
ગુજરાતમાં નૃત્યો ૭૮૨
ગુજરાતી લોકમેળાઓ ૭૮૨
ગુજરાતના પરગણાં અને પંથકો ૭૮૩
કયાં નું શું વખણાંય ૭૮૩
ગુજરાતના જિલ્લાઓ અને તાલુકાઓ ૭૮૪
ભારત વિશેષ ૭૮૬
ભારત રાજકીય/ભૌગોલિક આંકડા ૭૮૭
ભારતમાં શાસન ૭૯૦
સામાજિક તથા ધાર્મિક સુધારણ આંદોલનો ૭૯૮
ભારતીય પ્રેસ પત્રિકાઓ ૭૯૯
કોંગ્રેસના મહત્વપૂર્ણ અધિવેશનો ૮૦૦
ભારતમાં પ્રથમ મહિલા ૮૦૧
ભારતની વિશ્વ ધરોહર સ્થળો ૮૦૨
ભારતના મુખ્ય નેશનલ પાર્ક ૮૦૪
ભારતના મહત્વના તહેવારો ૮૦૫
ભારતના મુખ્ય બંદરો ૮૦૬
ભારતના વાદ્ય કલાકારો ૮૦૬
ભારતનું રાષ્ટ્રીય પંચાગ ૮૦૭
રાશિ અને નક્ષત્ર ૮૦૭
ભારતની સંસ્કૃતિ ઐતિહાસિક સ્થળો ૮૦૮
ભારતના લોકનૃત્યો ૮૦૮
ભારતની નવરત્ન કંપનીઓ ૮૦૯
ભારતીય રિઝર્વ બેન્ક ૮૦૯
ભારતીય રેલવે ૮૧૧

સામાન્ય વિજ્ઞાન

માનવ શરીર વિશે ૮૧૨
શરીરના તત્વો (પાણી સહિત) ૮૧૨
વિટામિનની ખામીથી થતા રોગો ૮૧૩
ખનીજની ઉણપથી થતા રોગોનાં ૮૧૩
શરીરમાં રોગથી અસરકારક અંગ ૮૧૩
વિવિધ વૈજ્ઞાનિક શાસ્ત્રો ૮૧૪
વિવિધ વૈજ્ઞાનિક સાધનો ૮૧૪
પદાર્થની ઘનતા ૮૧૬
તત્વસંજ્ઞા ૮૧૫
સંયોજનો ૮૧૫
પેટ્રોલીયમ પેદાશો ૮૧૭
વૈજ્ઞાનિક શોધો ૮૧૭

દુનિયા

સંયુક્ત રાષ્ટ્રો (U.N.) ૮૨૪
વિશ્વના યુનિયનો ૮૨૫
સંયુક્ત રાષ્ટ્રમાં ભારત ૮૨૭
વિશ્વનું ચલણ ૮૨૮
ભારતીય લેખકોની પ્રસિધ્ધ પુસ્તકો ૮૨૯
વિશ્વની ગુપ્તચર સંસ્થાઓ ૮૩૦
વિશ્વના લેખકોના પ્રસિદ્ધ પુસ્તકો ૮૩૦

વર્તમાન જનરલ નોલેજ

ગુજરાતના મુખ્યમંત્રીઓ ૮૩૧
ગુજરાતનું મંત્રી મંડળ ૮૩૩
ભારતનું પ્રધાન મંડળ ૮૩૫
પુરસ્કાર ૮૩૭
રમત-ગમત ૮૪૪

૧. બાળ વિકાસ અને શૈક્ષણિક શાસ્ત્ર

A. બાળ વિકાસ

(૧) બાળ વિકાસની સંકલ્પના અને અધ્યયન સાથેનો સંબંધ

બાળ વિકાસની સંકલ્પના અને અધ્યયનની સંકલ્પના સમજી ત્યારબાદ તે સાથેનો સંબંધ જોઈશુ.

■ **બાળ વિકાસની સંકલ્પના:**

ઉંમર વધવાની સાથે આપણા વર્તનમાં થતાં પ્રગતિશીલ ફેરફારને વિકાસ કહે છે. વિકાસને કારણે જ વ્યક્તિમાં પર્યાવરણ સાથે સમાયોજન સાધવાની ક્ષમતા વધે છે. વિકાસ એ શારીરિક ઉપરાંત માનસિક પાસાં સાથે પણ સંબંધિત છે. વિકાસની પ્રક્રિયા એ વૃદ્ધિ કરતાં જટિલ છે. વૃદ્ધિને પરિણામે પ્રાપ્ત થતું સામર્થ્ય એ વિકાસ છે. દા.ત.સ્નાયુની વૃદ્ધિ બાદ બ્રેક મારતા શીખવું. હરલોકના મતે "વિકાસ એ ગુણાત્મક ફેરફાર છે, પરિપક્વતાના લક્ષ્ય તરફ લઈ જતા ક્રમબદ્ધ, સુસંવાદી અને પ્રગત્યાત્મક ફેરફારને વિકાસ કહે છે."

વિકાસમાં થતા ફેરફારની ચોક્કસ દિશા હોય છે. વિકાસ ક્રમબદ્ધ અને સુસંવાદી છે. એટલે કે વિકાસની પ્રક્રિયામાં એક તબક્કા પછી બીજો, પછી ત્રીજો એ ક્રમ જોવા મળે છે. જેમ કે બાળક ગબડે, ઘૂંટણિયે પડે, ટેકો દઈને ઊભા રહેતા શીખે, પછી ચાલતાં, દોડતાં, કૂદતાં શીખે છે. આ રીતે વિકાસની પ્રક્રિયામાં એક પછી એક એમ ક્રમ જોવા મળે છે. સમગ્ર દેહતંત્રમાં થતા ફેરફારને વિકાસ કહે છે.

બાળ વિકાસની સંકલ્પનાને સ્પષ્ટ રીતે સમજવા માટે તેના મુખ્ય ક્ષેત્રો, લક્ષણો અને તબક્કાઓ નીચે મુજબ છે:

૧. બાળ વિકાસના મુખ્ય ક્ષેત્રો

બાળકનો વિકાસ એકસાથે અલગ-અલગ દિશાઓમાં થતો હોય છે:

શારીરિક અને ચાલક વિકાસ : શરીરના આંતરિક અને બાહ્ય અંગોનો વિકાસ થવો. સ્નાયુઓ પર નિયંત્રણ આવવું, જેમ કે બાળકનું જાતે બેસવું, ચાલવું, દોડવું અને પેન્સિલ પકડવી કે બટન બંધ કરવા

માનસિક કે જ્ઞાનાત્મક વિકાસ : મગજની કાર્યક્ષમતા વધવી. આમાં વિચારશક્તિ, તર્કશક્તિ, યાદશક્તિ , કલ્પનાશક્તિ અને સમસ્યા ઉકેલવાની ક્ષમતાનો વિકાસ સામેલ છે.

સામાજિક વિકાસ : પોતાના કુટુંબની બહાર નીકળીને સમાજ સાથે ભળવું. મિત્રો બનાવવા, સામાજિક નિયમો સમજવા , સહકારની ભાવના કેળવવી અને અન્યો સાથે વર્તન કરતા શીખવું.

સાંવેગિક કે આવેગાત્મક વિકાસ : પ્રેમ, ડર, ગુસ્સો, ઈર્ષ્યા, આનંદ જેવી લાગણીઓ અનુભવવી અને ઉંમર વધવાની સાથે તે લાગણીઓ પર યોગ્ય નિયંત્રણ મેળવતા શીખવું.

ભાષાકીય વિકાસ : અવાજો સાંભળીને અર્થ સમજવો, બોલતા શીખવું, શબ્દભંડોળમાં વધારો થવો અને પોતાના વિચારોને સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કરવાની ક્ષમતા કેળવવી.

નૈતિક વિકાસ : સાચું શું છે અને ખોટું શું છે તેનો ભેદ પારખતા શીખવું. ઈમાનદારી, સત્ય અને ન્યાય જેવા મૂલ્યો જીવનમાં ઉતારવા.

૨. બાળ વિકાસના મુખ્ય લક્ષણો

સતત પ્રક્રિયા: વિકાસ ક્યારેય અટકતો નથી. તે જન્મ પૂર્વેથી શરૂ થઈને જીવનપર્યંત ચાલતી પ્રક્રિયા છે (જોકે

વારસો અને વાતાવરણની વિકાસ પર અસર

વિકાસ એ કુદરતી પ્રક્રિયા છે. તે વિવિધ પરિબળોથી અસરગ્રસ્ત બને છે. આ પરિબળો પરિણામે વૃદ્ધિ અને વિકાસની ગતિ, દિશા, પ્રમાણમાં ફેરફાર થાય છે. વુડવર્થના મતે વૃદ્ધિ-વિકાસ પર બે પરિબળો અસર કરે છે.

(૧) વારસો (૨) વાતાવરણ

દરેક વ્યકિત વંશ-વારસો અને વાતાવરણની નીપજ છે. - વુડવર્થ

(૧) વારસોઃ

વારસો એટલે ગર્ભધાન સમયે વ્યકિતમાં હાજર તમામ બાબતો, સ્ત્રીના અંડકોષમાં પુરુષના શુક્રકોષોનો સંયોગ થવાથી વારસાનું પ્રદાન થાય છે. આ કોષમાં રહેલા રંગસૂત્રોમાં જનીન તત્ત્વો હોય છે. તે વારસાના વાહક છે. જનીનના તત્ત્વોના સંયોજનના પરિણામને વારસો (આનુવંશિકતા) કહેવાય છે.

વારસાની અસરો નીચે મુજબ છે.

૧. શારીરિક વૃધ્ધિ : શારીરિક વૃધ્ધિ વારસા પર આધારિત હોય છે. માતાપિતાના કદ આકાર પ્રમાણે બાળકના શરીરનો વિકાસ થાય છે તથા વારસાની અસર શરીરના બંધારણ પર, સ્વભાવ પર તથા રોગો પર થતી હોય છે.

૨. બૃધ્ધિની શ્રેષ્ઠતા- જે વ્યકિતના પૂર્વજોની બુદ્ધિમત્તા શ્રેષ્ઠ હોય તે જાતિના બાળકો બુધ્ધિશાળી હોય છે.

૩. સામાજિક સ્થિતિ - કેટલાંક કેળવણીકારો એમ માને છે કે ગુણ સંપન્ન અને પ્રતિષ્ઠિત માતા-પિતાના સંતાનો પ્રતિષ્ઠા પામે છે. આ પ્રતિષ્ઠા તેમને માતા-પિતા તરફથી વારસામાં મળે છે.

૪. મહાનતા - ગેસ્ટાલ્ટના મંતવ્ય પ્રમાણે વ્યકિતની મહાનતાનું કારણ તેનો વંશાનુક્રમ કે વારસો છે. વંશાનુક્રમને લીધે વ્યકિતઓના શારીરિક અને માનસિક લક્ષણોમાં ભિન્નતા જણાઈ આવે છે. વ્યકિતનું કદ, વર્ણ, વજન, સ્વાસ્થ્ય, માનસિક શક્તિઓ વારસા પર આધારિત છે.

ગાલ્ટનના મંતવ્યાનુસાર મહાન ન્યાયાધીશો, રાજનીતિઓ, સેનાપતિઓ, સાહિત્યકારો, વૈજ્ઞાનિક અને ખેલાડીઓ કે રમતવીરોના જીવનચરિત્રોનું અધ્યયન કરતાં જણાય છે કે તેમનાં પરિવારમાં આ ક્ષેત્ર વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવનાર વ્યકિતઓએ જન્મ લીધો છે.

૫. ચારિત્ર્ય - ગેડેલ નામના મનોવિજ્ઞાની માને છે કે ચારિત્ર્યહીન માતાપિતાને ચારિત્ર્યહીન સંતાનો વારસામાં મળે છે.

૬. વ્યાવસાયિક યોગ્યતા- મનોવિજ્ઞાની કેટલનાં મંતવ્યાનુસાર વ્યક્તિની વ્યાવસાયિક યોગ્યતા પર કે વ્યાવસાયિક લક્ષણો પર વારસાની અસરો જોવા મળે છે.

(૨) વાતાવરણ :

વાતાવરણનો પર્યાય શબ્દ પર્યાવરણ છે. પર્યાવરણ એટલે વ્યકિતની ચારેબાજુ આસપાસ જે કાંઈ છે તે તેનું વાતાવરણ. વાતાવરણને બે વિભાગમાં વહેંચી શકાય. (૧) જન્મ પૂર્વનું વાતાવરણ (૨) જન્મ પછીનું વાતાવરણ

(૧) જન્મપૂર્વેનું વાતાવરણ :

સ્ત્રીના અંડકોષમાં પુરૂષના શુક્રકોષના સંયોજનથી ગર્ભમાં બીજધારણ થાય તે સમયથી બાળકનો જન્મ થાય ત્યાં સુધી એટલે કે નવ માસ સુધી માતાના ગર્ભમાં રહે છે. ધીમે ધીમે બીજનો ગર્ભમાં વિકાસ થાય છે. ધીમે ધીમે બાળકના શરીરમાં વૃદ્ધિ થવા લાગે છે. આ પ્રક્રિયા દરમ્યાન માતાને પ્રસન્ન વાતાવરણ પૌષ્ટિક આહાર, પ્રેમ, હૂંફ મળતા રહે. કોઈ બિમારી રહે નહીં, તો આવનાર બાળકનો શારીરિક રીતે તંદુરસ્ત તથા માનસિક રીતે સ્વસ્થ વિકાસ થાય છે. જન્મપૂર્વેનું વાતાવરણ બાળકના વિકાસ માટે જ મહત્ત્વનું ગણી શકાય. અહીં બાળકને વારસામાં રહેલાં જન્મજાત લક્ષણો મળે છે. જે

જ્ઞાન ના માળખાને વિકસાવવાની પ્રક્રિયા છે.' એક આદર્શ શિક્ષક એ છે જે બાળકના જ્ઞાનના નિર્માણમાં 'માર્ગદર્શક'તરીકે કામ કરે છે.

વાયગોત્સકીનો અધ્યનના સામાજિક સંરચનાવાદનો સિદ્ધાંત

લેવ વાયગોત્સકીનો સામાજિક રચનાત્મકવાદનો સિદ્ધાંત (Social Constructivism Theory) પણ જ્ઞાનના સર્જન વિશે વાત કરે છે, પરંતુ જીન પિયાજે કરતાં તેમનો અભિગમ અલગ હતો. પિયાજે માનતા હતા કે બાળક એકલા રહીને પોતાની જાતે શીખે છે, જ્યારે વાયગોત્સકીએ ભાર પૂર્વક કહ્યું કે બાળક સમાજ, સંસ્કૃતિ અને અન્ય લોકો સાથેની આંતરક્રિયા દ્વારા શીખે છે. તેમના મતે, બાળક જે સમાજ કે વાતાવરણમાં રહે છે, તેમાંથી જ તેનું ચિંતન અને ભાષાનો વિકાસ થાય છે.

૧. સિદ્ધાંતના મુખ્ય ત્રણ સ્તંભો

વાયગોત્સકીના સિદ્ધાંતને સમજવા માટે ત્રણ બાબતો સૌથી મહત્વની છે:

A. સામાજિક આંતરક્રિયા

સામાજિક આંતરક્રિયા એટલે સાદી ભાષામાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ વચ્ચે થતો વ્યવહાર, વાતચીત અને વિચારોનું આદાન-પ્રદાન. મનોવિજ્ઞાન અને શિક્ષણના (ખાસ કરીને લેવ વાયગોત્સ્કીના) સંદર્ભમાં, આ માત્ર ગપશપ કે વાતો કરવી નથી, પરંતુ જ્ઞાનના નિર્માણની સૌથી અગત્યની અને પાયાની પ્રક્રિયા છે. બાળક પોતાનાથી મોટા વડીલો, શિક્ષકો અને મિત્રો સાથે જે વાતચીત કે સહકાર સાધે છે, તેનાથી તેનો જ્ઞાનાત્મક વિકાસ થાય છે. જ્ઞાન પહેલા બહારના વાતાવરણમાં (સામાજિક સ્તરે) દેખાય છે અને પછી બાળક તેને પોતાના મગજમાં ઉતારે છે (વૈયક્તિક સ્તરે).

વર્ગખંડમાં સામાજિક આંતરક્રિયાના સ્વરૂપો:

એક આદર્શ વર્ગખંડ એવો હોય છે જ્યાં પીન-ડ્રોપ સાયલન્સ (સંપૂર્ણ શાંતિ) ને બદલે રચનાત્મક સામાજિક આંતરક્રિયા થતી હોય. શિક્ષકો આ માટે નીચે મુજબની પદ્ધતિઓ અપનાવે છે:

સહયોગી અધ્યયન : બાળકોને જૂથમાં કામ કરવા આપવું. જ્યારે એક વિદ્યાર્થી બીજા વિદ્યાર્થીને કંઈક સમજાવે છે, ત્યારે શીખવનાર અને શીખનાર બંનેનો ખ્યાલ વધુ સ્પષ્ટ થાય છે.

જૂથ ચર્ચા : કોઈ સમસ્યા કે વિષય આપીને બાળકોને મુક્તપણે ચર્ચા કરવા દેવી. આનાથી તેમનામાં તાર્કિક વિચારસરણી અને બીજાના વિચારોને સ્વીકારવાની ભાવના વિકસે છે.

શિક્ષક-વિદ્યાર્થી સંવાદ: શિક્ષક માત્ર ભાષણ આપીને જતા રહેવાને બદલે સતત પ્રશ્નોત્તરી કરે અને જ્યાં બાળક અટકે ત્યાં તેને જરૂરી માર્ગદર્શન પૂરું પાડે.

B. સંસ્કૃતિ (Culture)

બાળક જે સંસ્કૃતિમાં મોટું થાય છે, તે સંસ્કૃતિ તેને વિચારવા, શીખવા અને સમસ્યા ઉકેલવાના સાધનો (Tools) પૂરા પાડે છે.લેવ વાયગોત્સ્કીના સિદ્ધાંત મુજબ, બાળકનું મગજ શૂન્યાવકાશમાં નહિ પરંતુ તેની સંસ્કૃતિ (Culture) ના માળખામાં વિકસે છે. સંસ્કૃતિ એટલે માત્ર તહેવારો કે પહેરવેશ નહીં, પરંતુ બાળકની વિચારવાની રીત, તેની ભાષા, પરંપરાઓ અને તેના પરિવારની જીવનશૈલી. શિક્ષક વર્ગખંડમાં અધ્યયન પ્રક્રિયાને જીવંત અને અસરકારક બનાવવા માટે બાળકની સાંસ્કૃતિક પૃષ્ઠભૂમિનો નીચે મુજબ ઉપયોગ કરી શકે છે:

૧. સ્થાનિક ઉદાહરણો દ્વારા શિક્ષણ

કોઈપણ નવો કે અઘરો ખ્યાલ શીખવતી વખતે શિક્ષકે બાળકના સાંસ્કૃતિક અને ભૌગોલિક વાતાવરણમાંથી

બાળકેન્દ્રી શિક્ષણના મુખ્ય લક્ષણો

(૧)બાળકનું કેન્દ્રસ્થાન (Child as the Center)

બાળકેન્દ્રી શિક્ષણમાં 'બાળકનું કેન્દ્રસ્થાન' હોવું એટલે કે શિક્ષણની સમગ્ર પ્રક્રિયાનો મુખ્ય હીરો (Hero) બાળક પોતે છે. શાળાનું મકાન, પાઠ્યપુસ્તકો, ટાઈમ-ટેબલ, પરીક્ષાઓ અને શિક્ષક પોતે પણ બાળકના સર્વાંગી વિકાસ માટેની સુવિધાઓ માત્ર છે.જ્યારે આપણે બાળકને ખરા અર્થમાં કેન્દ્રમાં રાખીએ છીએ, ત્યારે વર્ગખંડમાં મુખ્ય ચાર બાબતો બદલાઈ જાય છેઃ

૧. બાળકની રુચિ અને રસ

વર્ગમાં શું અને કેવી રીતે ભણાવવું તે માત્ર શિક્ષકની ઈચ્છા પર નહીં, પણ બાળકના રસ પર આધાર રાખે છે. જો બાળકોને વાર્તા સાંભળવી કે નાટક કરવું ગમતું હોય, તો ઇતિહાસ કે નાગરિકશાસ્ત્રનો પાઠ એક શુષ્ક પ્રકરણ બનવાને બદલે એક રોમાંચક પ્રવૃત્તિ બની જાય છે.

૨. બાળકની શીખવાની ગતિ

દરેક બાળકની શીખવાની ક્ષમતા અને ઝડપ અલગ હોય છે. બાળકને કેન્દ્રમાં રાખવાનો અર્થ એ છે કે જો કોઈ બાળક થોડું ધીમે શીખે છે, તો તેને ઠપકો આપવા કે સજા કરવાને બદલે તેને પોતાનો સમય લેવાની અને અલગ પદ્ધતિથી (જેમ કે ચિત્રો કે રમતો દ્વારા) શીખવાની છૂટ આપવામાં આવે છે.

૩. બાળકના પોતાના અનુભવો

બાળક વર્ગખંડમાં આવે ત્યારે તે એક 'કોરી પાટી' નથી હોતું. તેની પાસે તેના ઘર, પરિવાર અને આસપાસના વાતાવરણના અઢાર અનુભવો હોય છે. બાળકને કેન્દ્રમાં રાખતો શિક્ષક આ અનુભવોને વર્ગમાં માન આપે છે અને તેના આધારે જ નવા જ્ઞાનની ઇમારત ચણે છે.

૪. બાળકની મનોદશા અને સક્રિયતા

શિક્ષક માત્ર પોતાનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કરવા ખાતર ક્લાસમાં નથી આવતા, પણ એ જુએ છે કે 'શું આજે બાળકો માનસિક રીતે શીખવા માટે તૈયાર છે?' ભણાવતી વખતે બાળક નિષ્ક્રિય બનીને બેસી રહેવાને બદલે પ્રશ્નો પૂછીને, પ્રયોગો કરીને સતત સક્રિય રહે છે.

એક વ્યવહારુ ઉદાહરણઃ ધારો કે સામાજિક વિજ્ઞાનનો વિષય છે 'આપણી આસપાસના બજારો .'

પરંપરાગત વર્ગમાં શિક્ષક બોર્ડ પર સામાહિક બજાર, મોલ અને ઓનલાઈન બજારની વ્યાખ્યાઓ લખાવી દેશે અને બાળકો તેને ગોખી નાખશે.

બાળકેન્દ્રી વર્ગમાં (બાળક કેન્દ્રસ્થાને): શિક્ષક બાળકોને પૂછશે, 'તમે મમ્મી-પપ્પા સાથે ક્યારેય શાકભાજી લેવા કે ખરીદી કરવા ગયા છો? ત્યાં તમે શું જોયું? દુકાનદાર પૈસા કેવી રીતે ગણતો હતો?' અહીં બાળકોના પોતાના વાસ્તવિક અનુભવોથી પાઠની શરૂઆત થાય છે, જેથી ભણવાનું રોચક બને છે.

બાળકેન્દ્રી શિક્ષણનો એક ખૂબ જ અગત્યનો પાયો એટલે 'વ્યક્તિગત ભિન્નતાનો સ્વીકાર' કુદરતે દરેક બાળકને એકબીજાથી સાવ અલગ અને અનોખું બનાવ્યું છે. આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈને ખૂબ જ સરસ વાત કહી હતી કે, 'દરેક વ્યક્તિ પ્રતિભાશાળી છે, પરંતુ જો તમે એક માછલીની કસોટી ઝાડ પર ચઢવાની તેની ક્ષમતાથી કરશો, તો તે માછલી આખી જિંદગી પોતાને મૂર્ખ જ સમજશે.' પરંપરાગત શિક્ષણમાં ૬૦ બાળકોના ક્લાસને એક જ પદ્ધતિથી, એક જ ગતિથી અને એક જ પુસ્તકથી ભણાવવામાં આવે છે જાણે કે બધાં બાળકો એક સરખાં જ મશીન હોય! પરંતુ બાળકેન્દ્રી શિક્ષણ આ વાતનો સખત વિરોધ કરે છે.

(૨) સ્વતંત્રતા અને ભયમુક્ત વાતાવરણ

બાળકેન્દ્રી શિક્ષણનો પાયો એ છે કે બાળક જ્યારે માનસિક રીતે સંપૂર્ણ સુરક્ષિત અનુભવે છે, ત્યારે જ તેનું મગજ નવી વસ્તુઓ શીખવા માટે સૌથી વધુ સક્રિય હોય છે. ડર અને તણાવમાં બાળકની વિચારવાની શક્તિ કુંઠિત થઈ જાય છે.

હાવર્ડ ગાર્ડનરનો બહુવિધ બુદ્ધિનો સિદ્ધાંત

અમેરિકન મનોવિજ્ઞાની હાવર્ડ ગાર્ડનરે ૧૯૮૩માં તેમના પુસ્તક "Frames of Mind" માં આ સિદ્ધાંત રજૂ કર્યો હતો. ગાર્ડનરના મતે, બુદ્ધિને માત્ર એક જ માપદંડ (જેમ કે IQ ટેસ્ટ) દ્વારા માપી શકાય નહીં. દરેક વ્યક્તિ પાસે બુદ્ધિનો માત્ર એક જ પ્રકાર હોતો નથી, પરંતુ અલગ-અલગ પ્રકારની બુદ્ધિઓનું મિશ્રણ હોય છે.
ગાર્ડનરે મુખ્યત્વે ૮ પ્રકારની બુદ્ધિ દર્શાવી છે

બુદ્ધિના મુખ્ય પ્રકારો

(૧) ભાષાકીય બુદ્ધિ

ભાષાકીય બુદ્ધિ એ હાવર્ડ ગાર્ડનરના બહુવિધ બુદ્ધિના સિદ્ધાંતનો એક સૌથી મુખ્ય અને જાણીતો પ્રકાર છે.
આ બુદ્ધિ ધરાવતા લોકો ભાષા, શબ્દો અને વાક્યરચનાનો ખૂબ જ સચોટ અને અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરી શકે છે. તેઓ પોતાના વિચારોને શબ્દોમાં ઢાળવાની કળામાં માહેર હોય છે, પછી ભલે તે મૌખિક હોય કે લેખિત.
અહીં ભાષાકીય બુદ્ધિ વિશેની વિગતવાર માહિતી આપી છે:

જો કોઈ વ્યક્તિમાં ભાષાકીય બુદ્ધિ વધારે હોય, તો તેનામાં નીચે મુજબનાં લક્ષણો જોવા મળે છે:
શબ્દભંડોળ : તેમની પાસે શબ્દોનો વિશાળ સંગ્રહ હોય છે અને કયા સમયે કયો શબ્દ વાપરવો તેની તેમને ઊંડી સમજ હોય છે.
વાંચન અને લેખનનો શોખ: તેમને પુસ્તકો વાંચવા, કવિતાઓ લખવી, વાર્તાઓ રચવી કે લેખો લખવા ખૂબ ગમે છે.
અભિવ્યક્તિ: તેઓ પોતાના વિચારો, લાગણીઓ અને માહિતીને ખૂબ જ સ્પષ્ટ અને આકર્ષક રીતે બીજા સામે રજૂ કરી શકે છે.
યાદશક્તિ: નામો, સ્થળો, તારીખો અને નાની-નાની માહિતી યાદ રાખવામાં તેઓ ખૂબ જ ઝડપી હોય છે.
શબ્દોની રમત: તેમને ક્રોસવર્ડ પઝલ, સ્ક્રબલ (Scrabble), કે શબ્દાંત્યાક્ષરી જેવી રમતો રમવી ખૂબ ગમે છે.

આ પ્રકારની બુદ્ધિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ સાંભળીને, વાંચીને, નોંધ બનાવીને અને વર્ગમાં ચર્ચા કરીને સૌથી ઝડપથી શીખે છે. જો તેમને કોઈ વિષય વાર્તાના રૂપમાં સમજાવવામાં આવે, તો તેઓ તેને લાંબા સમય સુધી યાદ રાખી શકે છે.
ભાષાકીય બુદ્ધિમાં શ્રેષ્ઠતા ધરાવતા લોકો નીચે મુજબના ક્ષેત્રોમાં ખૂબ જ સફળ થઈ શકે છે:

લેખક કે કવિ (પુસ્તકો, બ્લોગ કે કવિતાઓ લખવા માટે)
પત્રકાર (Journalist) (માહિતીને સચોટ રીતે લોકો સુધી પહોંચાડવા)
વકીલ (Lawyer) (કાયદાકીય દલીલો અને દસ્તાવેજો માટે)
શિક્ષક કે પ્રોફેસર (જ્ઞાનને સરળ ભાષામાં સમજાવવા)
વક્તા કે રાજકારણી (પોતાના ભાષણથી લોકોને પ્રભાવિત કરવા)
અનુવાદક (એક ભાષામાંથી બીજી ભાષામાં સચોટ રૂપાંતર કરવા)

ભાષાકીય બુદ્ધિનો વિકાસ કેવી રીતે કરવો? જો તમે કે તમારું બાળક આ ક્ષમતા વધારવા માંગતા હોવ, તો રોજ ડાયરી લખવાની આદત પાડવી, નિયમિત પુસ્તકો વાંચવા, નવી ભાષા શીખવાનો પ્રયાસ કરવો અને જાહેરમાં બોલવાની (Public Speaking) પ્રેક્ટિસ કરવી ખૂબ જ ઉપયોગી સાબિત થઈ શકે છે.

(૨) તાર્કિક-ગાણિતિક બુદ્ધિ

હાવર્ડ ગાર્ડનરના સિદ્ધાંત મુજબ, તાર્કિક-ગાણિતિક બુદ્ધિ એ તર્ક (Logic), ગણિત અને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિઓ સમજવાની ક્ષમતા છે.જે લોકોમાં આ પ્રકારની બુદ્ધિ પ્રબળ હોય છે, તેઓ દુનિયાને આંકડાઓ, નિયમો અને તાર્કિક સંબંધોના ચશ્માથી જુએ છે. કોઈપણ જટિલ સમસ્યાને પદ્ધતિસર અને તર્કબદ્ધ રીતે ઉકેલવામાં તેઓ માહેર હોય છે.
અહીં તાર્કિક-ગાણિતિક બુદ્ધિ વિશેની વિગતવાર માહિતી આપી છે:

આ બુદ્ધિ ધરાવતા વ્યક્તિઓમાં સામાન્ય રીતે નીચે મુજબનાં લક્ષણો જોવા મળે છે:
આંકડાકીય કુશળતા : ગણિતની જટિલ ગણતરીઓ મોઢે અને ખૂબ જ ઝડપથી કરવાની તેમનામાં ક્ષમતા હોય છે.

વાળી ૩ કલાકની પરીક્ષાથી ન થવું જોઈએ. પ્રોજેક્ટ વર્ક, પ્રેઝન્ટેશન, ચર્ચા, અને પ્રેક્ટિકલ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પણ વિદ્યાર્થીઓની સાચી ક્ષમતાનું માપન થવું જોઈએ.

કારકિર્દી માર્ગદર્શન : વિદ્યાર્થીઓને ભવિષ્યમાં કઈ લાઈન લેવી તે નક્કી કરવામાં આ સિદ્ધાંત ખૂબ મદદરૂપ થાય છે. વ્યક્તિ પોતાની અંદર રહેલી પ્રબળ બુદ્ધિને ઓળખીને (જેમ કે અવકાશીય બુદ્ધિ હોય તો આર્કિટેક્ચર, આંતરવૈયક્તિક હોય તો મેનેજમેન્ટ) સાચી કારકિર્દી પસંદ કરી શકે છે, જેથી સફળતાની શક્યતાઓ વધી જાય છે.

ટૂંકમાં, ગાર્ડનરનો સિદ્ધાંત આપણને શીખવે છે કે 'બાળક કેટલું હોશિયાર છે, તે પૂછવા કરતાં બાળક કઈ રીતે હોશિયાર છે, તે જાણવું વધુ જરૂરી છે.' તે શિક્ષણને વધુ સર્વસમાવેશક અને બાળ-કેન્દ્રિત બનાવે છે.

સાંવેગિક બુદ્ધિ

સાંવેગિક બુદ્ધિ એટલે પોતાની અને અન્ય લોકોની લાગણીઓને ઓળખવાની, સમજવાની અને તેનું યોગ્ય રીતે સંચાલન કરવાની ક્ષમતા. તેને સામાન્ય રીતે EQ (Emoional Quoient) તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. બૌદ્ધિક ક્ષમતા (IQ) જેટલી જ, અથવા ક્યારેક તેનાથી પણ વધુ મહત્વની ભૂમિકા જીવનની સફળતા અને શાંતિમાં EQ ભજવે છે.

સાંવેગિક બુદ્ધિના મુખ્ય પાંચ ઘટકો

પ્રખ્યાત મનોવૈજ્ઞાનિક ડેનિયલ ગોલમેનના મતે, સાંવેગિક બુદ્ધિના પાંચ મુખ્ય સ્તંભો છે:

સ્વ-જાગૃતિ (Self-Awareness)

સ્વ-જાગૃતિ એ સાંવેગિક બુદ્ધિનો સૌથી પાયાનો અને મહત્વપૂર્ણ સ્તંભ છે. સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો, સ્વ-જાગૃતિ એટલે પોતાની જાતને અંદરથી સ્પષ્ટ રીતે ઓળખવી. તેમાં પોતાના વિચારો, વર્તમાન લાગણીઓ, શક્તિઓ, નબળાઈઓ, માન્યતાઓ અને મૂલ્યોને ઊંડાણપૂર્વક સમજવાની ક્ષમતાનો સમાવેશ થાય છે.

સ્વ-જાગૃતિ શા માટે મહત્વપૂર્ણ છે?

લાગણીઓની ઓળખ: જ્યારે તમે ગુસ્સામાં, ઉદાસ કે ઉત્સાહિત હોવ, ત્યારે તે લાગણીને તરત જ ઓળખી શકો છો અને સમજી શકો છો કે તે ચોક્કસ લાગણી કેમ ઉદ્ભવી છે.

આત્મવિશ્વાસમાં વધારો: પોતાની સાચી શક્તિઓ અને મર્યાદાઓનું જ્ઞાન હોવાથી, વ્યક્તિ ખચકાટ વિના વધુ આત્મવિશ્વાસ સાથે નિર્ણયો લઈ શકે છે.

સારા સંબંધો: જો તમે તમારી પોતાની પ્રતિક્રિયાઓ અને વર્તનને સમજી શકો, તો તમે અન્ય લોકો સાથેના વ્યવહારમાં બિનજરૂરી ગેરસમજ અને સંઘર્ષ ટાળી શકો છો.

વ્યક્તિગત વિકાસ: પોતાની નબળાઈઓને પ્રામાણિકતાથી સ્વીકારીને તેને સુધારવાની દિશામાં કામ કરવાની પ્રેરણા મળે છે.

સ્વ-જાગૃતિ કેવી રીતે વિકસાવી શકાય ?

સ્વ-નિરીક્ષણ (Introspection): દરરોજ થોડો સમય કાઢીને શાંતિથી બેસો અને તમારા દિવસભરના વિચારો, વર્તન અને તેના પરિણામોનું તટસ્થ અવલોકન કરો.

ડાયરી લેખન (Journaling): રોજના વિચારો અને લાગણીઓને કાગળ પર લખવાની આદત પાડો. આમ કરવાથી તમારા મનની સ્થિતિ અને વિચારવાની રીત (Pattern) વધુ સ્પષ્ટ થશે.

માઈન્ડફુલનેસ (Mindfulness) અને ધ્યાન: વર્તમાન ક્ષણમાં જીવતા શીખો. તમે જે કામ કરી રહ્યા છો અથવા જે અનુભવી રહ્યા છો તેના પર પૂરું અને સભાન ધ્યાન આપો.

પ્રતિભાવ મેળવો (Seek Feedback): તમારા વિશ્વાસુ મિત્રો, પરિવારના સભ્યો અથવા માર્ગદર્શક પાસેથી તમારા વર્તન વિશે પ્રમાણિક અભિપ્રાય માંગો. ઘણીવાર અન્ય લોકો આપણા વિશે એવી બાબતો નોંધી શકે છે જે આપણા

જાતિ વિષયક ભેદ દૂર કરવામાં કેળવણીની ભૂમિકા

જાતિ વિષયક ભેદભાવ દૂર કરવામાં અને સમાજમાં સમાનતા લાવવામાં કેળવણી (શિક્ષણ) એ સૌથી શક્તિશાળી શસ્ત્ર છે. શિક્ષણ માત્ર અક્ષરજ્ઞાન નથી, પરંતુ તે વિચારોમાં પરિવર્તન લાવવાનું માધ્યમ છે.સ્ત્રી અને પુરુષ એ સમાજરૂપી રથના બે સમાન પૈડાં છે. આ બંને વચ્ચેનો ભેદભાવ દૂર કરવા અને સાચી સમાનતા લાવવા માટે શિક્ષણ એક બ્રહ્માસ્ત્ર સમાન છે. શિક્ષણ આ ભેદભાવ કઈ રીતે દૂર કરે છે, તે નીચે મુજબ સમજી શકાય:

૧. રૂઢિચુસ્ત વિચારો અને માનસિકતામાં પરિવર્તન

સદીઓથી ચાલી આવતી કૂથલીઓ, અંધશ્રદ્ધા અને 'છોકરો-છોકરી સમાન નથી' એવી માનસિકતાને શિક્ષણ જ બદલી શકે છે. સમાજમાં વર્ષોથી એવી માન્યતા રહી છે કે 'દીકરી પારકી થાપણ કહેવાય' અથવા 'દીકરો જ ઘરનો આધાર છે.'

કેળવણી વ્યક્તિને વૈજ્ઞાનિક અને તાર્કિક અભિગમ આપે છે, શિક્ષણ લોકોમાં તાર્કિક વિચારસરણી વિકસાવે છે, જેથી આવી જૂની અને ભેદભાવભરી માનસિકતા ધીમે ધીમે દૂર થાય છે.જેથી લોકો સ્ત્રી-પુરુષના ભેદભાવ ભૂલીને બંનેને સમાન માનવ તરીકે જોતા શીખે છે.

૨. આર્થિક સ્વાવલંબન અને સશક્તિકરણ

શિક્ષણ મેળવ્યા પછી છોકરીઓ પગભર બને છે. આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર થવાથી તેમનો આત્મવિશ્વાસ વધે છે અને પરિવાર તથા સમાજમાં તેમનું સ્થાન મજબૂત થાય છે. પહેલાના સમયમાં સ્ત્રીઓ માત્ર ઘરકામ પૂરતી સીમિત હતી. પરંતુ આજે શિક્ષણ મેળવીને સ્ત્રીઓ ડૉક્ટર, એન્જિનિયર, પાઇલટ કે વૈજ્ઞાનિક બની રહી છે.

જ્યારે સ્ત્રી આર્થિક રીતે સક્ષમ બને છે, ત્યારે પુરુષ પરની તેની નિર્ભરતા ઘટે છે, જે ભેદભાવ ઘટાડવામાં સીધો ભાગ ભજવે છે. જ્યારે સ્ત્રી આર્થિક રીતે પોતાના પગભર થાય છે, ત્યારે પરિવાર અને સમાજમાં તેનું સન્માન આપોઆપ વધે છે.

૩. સમાન તકોની પ્રાપ્તિ

શાળાઓમાં સહ-શિક્ષણ (છોકરા અને છોકરીઓનું એકસાથે ભણવું) આપવામાં આવે છે. જ્યારે છોકરા અને છોકરીઓ એકસાથે ભણે છે, રમે છે અને પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, ત્યારે તેમનામાં બાળપણથી જ 'આપણે બધા સમાન છીએ' તેવી ભાવનાના બીજ રોપાય છે.કેળવણી સ્ત્રીઓ માટે નોકરી, વ્યવસાય, રાજકારણ અને વિજ્ઞાન જેવા તમામ ક્ષેત્રોના દરવાજા ખોલે છે. શાળા અને કોલેજોમાં છોકરા-છોકરીઓને એકસાથે શિક્ષણ આપવાથી બંનેમાં એકબીજા પ્રત્યે આદરભાવ વધે છે અને સહકારની ભાવના કેળવાય છે.

૪. અધિકારો પ્રત્યે જાગૃતિ

શિક્ષણ દ્વારા સ્ત્રીઓને દેશના બંધારણે આપેલા સમાનતાના અને સ્વતંત્રતાના અધિકારોની જાણકારી મળે છે.શિક્ષિત સ્ત્રીઓ પોતાના કાનૂની અને સામાજિક અધિકારો (જેમ કે શિક્ષણનો અધિકાર, સમાન વેતન, મિલકતમાં અધિકાર વગેરે) પ્રત્યે જાગૃત બને છે.શિક્ષણના કારણે સ્ત્રીઓ પોતાની સામે થતા શોષણ કે અન્યાય સામે અવાજ ઉઠાવી શકે છે.જો તેમની સાથે ઘર, નોકરી કે સમાજમાં કોઈ અન્યાય થાય, તો તેઓ કાયદાકીય મદદ લેવા અને પોતાનો અવાજ ઉઠાવવા માટે સક્ષમ બને છે.

૫. પાઠ્યપુસ્તકો અને અભ્યાસક્રમમાં સુધારો

આધુનિક શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં પાઠ્યપુસ્તકોમાંથી જાતિવાચક રૂઢિપ્રયોગો કે ચિત્રો (જેમ કે- માત્ર સ્ત્રી જ રસોઈ કરે અને પુરુષ જ કમાવા જાય) દૂર કરવામાં આવ્યા છે.

હવે પુસ્તકોમાં સ્ત્રી-પુરુષ બંનેની સમાન ભાગીદારી અને મહાન સ્ત્રી નેતાઓની સિદ્ધિઓ ભણાવવામાં આવે છે, જે બાળપણથી જ બાળકોના મનમાં સમાનતાના બીજ રોપે છે.

અધ્યેતાની ભાષા અને શાળા

શિક્ષણશાસ્ત્ર અને બાળ મનોવિજ્ઞાનમાં 'અધ્યેતાની ભાષા' (બાળકના ઘરની ભાષા કે માતૃભાષા) અને 'શાળાની ભાષા' (શિક્ષણના માધ્યમની પ્રમાણિત ભાષા) વચ્ચેનો સંબંધ ખૂબ જ સંવેદનશીલ અને મહત્વનો મુદ્દો છે.જ્યારે બાળક પહેલીવાર શાળામાં પગ મૂકે છે, ત્યારે તે કોરી સ્લેટ નથી હોતું. તે પોતાની સાથે વિચારો, અનુભવો અને તેને વ્યક્ત કરવા માટેની એક સમૃદ્ધ ભાષા (ઘરની બોલી) લઈને આવે છે. આ સંદર્ભે બંને ભાષાઓ અને શાળાની ભૂમિકાને નીચે મુજબ સમજી શકાય:

૧. અધ્યેતાની ભાષા શું છે?

અધ્યેતાની ભાષા એટલે એવી ભાષા અથવા બોલી જે બાળક પોતાના ઘરમાં, પરિવારમાં અને આડોશ-પાડોશમાં બોલીને મોટું થયું છે.દાખલા તરીકે: ઘરમાં બોલાતી સુરતી, કાઠિયાવાડી, ચરોતરી કે આદિવાસી બોલી (જેમ કે રાઠવા, ચૌધરી).આ ભાષા બાળકની ઓળખ અને તેની લાગણીઓ સાથે ઊંડાણપૂર્વક જોડાયેલી હોય છે. બાળકના મગજમાં વિચારોનું સર્જન આ જ ભાષામાં થાય છે.

૨. શાળાની ભાષા શું છે?

શાળાની ભાષા એટલે પાઠ્યપુસ્તકોની ભાષા, શિક્ષકો દ્વારા ભણાવવામાં આવતી ઔપચારિક અને પ્રમાણિત ભાષા.દાખલા તરીકે: શુદ્ધ અને વ્યાકરણબદ્ધ ગુજરાતી, હિન્દી અથવા અંગ્રેજી.

૩. બંને વચ્ચેનું અંતર અને તેના પડકારો

જ્યારે બાળકના ઘરની ભાષા અને શાળાની પ્રમાણિત ભાષા વચ્ચે મોટો તફાવત હોય, ત્યારે અનેક શૈક્ષણિક સમસ્યાઓ ઊભી થાય છે. બાળકને અચાનક એવું લાગે છે કે તે જે ભાષા બોલે છે તે અહીં ચાલતી નથી અથવા તે ખોટી છે. તેનાથી તે ડરી જાય છે.જો શિક્ષક બાળકની તળપદી બોલીની મજાક ઉડાવે કે તેને વારંવાર ટોકે, તો બાળકમાં લઘુતાગ્રંથિ જન્મે છે. તે વર્ગમાં બોલવાનું જ બંધ કરી દે છે. જ્યારે બાળકને શાળાની ભાષા સમજાતી નથી, ત્યારે તે વિચારોને સમજવાને બદલે જવાબો ગોખવાનું શરૂ કરે છે.

૪. શાળા અને શિક્ષકની સાચી ભૂમિકા

આ ખાઈને પૂરવા માટે શાળાએ શું કરવું જોઈએ?

અ. બાળકની ભાષાનો સ્વીકાર અને સન્માન:શાળાએ બાળકની ઘરની ભાષાને નકારવાની નથી, પણ તેનું સન્માન કરવાનું છે. જો બાળક પોતાની સ્થાનિક બોલીમાં જવાબ આપે, તો શિક્ષકે તેને સ્વીકારવો જોઈએ અને તેને પ્રેમથી પ્રમાણિત ભાષા તરફ વાળવો જોઈએ.

બ. બહુભાષીવાદ એક સંસાધન તરીકે :એક જ વર્ગખંડમાં અલગ-અલગ બોલી બોલતા બાળકો હોય, તો તેને સમસ્યા ન માનતા 'સંસાધન'(Resource) માનવું જોઈએ. બાળકોને એકબીજાના શબ્દો શીખવા માટે પ્રેરિત કરવા જોઈએ.

ક. માતૃભાષા દ્વારા શિક્ષણ (NEP ૨૦૨૦ નો અભિગમ):ભારતની નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP ૨૦૨૦) ભારપૂર્વક કહે છે કે ઓછામાં ઓછા ધોરણ ૫ સુધી (અને શક્ય હોય તો ધોરણ ૮ સુધી) શિક્ષણનું માધ્યમ બાળકની માતૃભાષા અથવા ઘરની ભાષા જ હોવી જોઈએ. કારણ કે બાળક પોતાની માતૃભાષામાં સંકલ્પનાઓ (Concepts) સૌથી ઝડપથી અને સારી રીતે સમજી શકે છે.

ડ. સેતુ (Bridge) બનાવવો:શિક્ષકનું કામ ઘરની ભાષા અને શાળાની ભાષા વચ્ચે એક પૂલ (Bridge) બનાવવાનું છે. શરૂઆતમાં બાળકની ભાષામાં વાતચીત કરી, ધીમે-ધીમે પાઠ્યપુસ્તકની ભાષાના નવા શબ્દો તેના શબ્દભંડોળમાં ઉમેરવા જોઈએ.

જો શાળા અધ્યેતાની ભાષાને વર્ગખંડની બહાર કાઢી મૂકશે, તો સાથે-સાથે તે બાળક અને તેની સર્જનશક્તિ પણ

સ્થિતિ કે આજના હવામાન વિશે ચર્ચા કરી શકાય.

૬. શારીરિક અને માનસિક અનુકૂળતાનું ધ્યાન

શિક્ષકે એ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે વિદ્યાર્થીઓ થાકેલા કે કંટાળેલા ન હોય.

જો સળંગ પિરિયડ્સ પછી વર્ગમાં નિરસતા લાગે, તો ૫ મિનિટ માટે કોઈ નાની બૌદ્ધિક રમત, ઉખાણા કે હળવી કસરત (Brain breaks) કરાવીને ફરીથી તેમનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકાય છે.

વિદ્યાર્થીઓની તત્પરતા માટે શિક્ષકનો પોતાનો ઉત્સાહ એ સૌથી મોટું પ્રેરકબળ છે. શિક્ષક પોતે વિષય પ્રત્યે જેટલો સક્રિય અને આનંદિત હશે, વિદ્યાર્થીઓ પણ એટલા જ ઉત્સાહથી નવું શીખવા માટે તત્પર થશે.

અધ્યેતાની અધ્યયન સિદ્ધિના મૂલ્યાંકન માટે યોગ્ય પ્રશ્નોની રચના

ધોરણ ૧ થી ૮ના નૂતન અભ્યાસક્રમમાં હેતુઓ એટલે કે અધ્યપન નિષ્પત્તિઓ કેન્દ્રસ્થાને છે. અધ્યેતાઓ જે તે ધોરણના જે તે વિષયના નિયત હેતુઓ પારંગતતાના સ્તરે સિદ્ધ કરે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવી છે. આ માટે સમયાંતરે મૂલ્યાંકન કરવું જરૂરી છે. મૂલ્યાંકન માટે પ્રશ્નો એક સાધન છે. તેથી જુદા-જુદા હેતુઓની સિદ્ધિમાપન અર્થે પ્રશ્નોની રચના અને પ્રશ્નોની ભૂમિકા વિષયક સમજ વિકસે તે આવશ્યક લેખાશે.

આ વિષયક સમજ મેળવવા પ્રશ્ન રચનાનાં સોપાન, પ્રશ્ન રચના વખતે ધ્યાનમાં રાખવાની બાબતો અને મૂલ્યાંકનના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વિવિધ કૌશલ્યોની ચકાસણી અર્થેના વૈવિધ્યપૂર્ણ પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કરીએ.

(I) પ્રશ્નરચનાના સોપાન :

(૧)હેતુ (અધ્યયન ઉપલબ્ધિ) નકકી કરવો : જે હેતુ(અધ્યયન ઉપલબ્ધિ) ની સિદ્ધિ ચકાસવી હોય તે હેતુ (અધ્યયનઉપલબ્ધિ) નકકી કરવો. દા.ત. અધ્યેતાને શબ્દકોશનો ઉપયોગ કરતાં આવડે છે.

(૨)હેતુ (અધ્યયન ઉપલબ્ધિ) વિશ્લેષણ : હેતુ (અધ્યયન ઉપલબ્ધિ) વિશ્લેષણ એટલે હેતુ(અધ્યયન ઉપલબ્ધિ) સમજવો. કોઈપણ હેતુને સમજવા માટે તે હેતુમાં રહેલી બે બાબતોની સમજ મેળવવી જરૂરી છે.(૧)વિષયવસ્તુ અને (૨)નીપજ અહીં આપેલ હેતુમાં 'શબ્દકોશ' એ વિષયવસ્તુના રૂપમાં છે અને 'ઉપયોગ કરતાં આવડે' તે નીપજ છે.

(૩)અધ્યેતાના વર્તન વ્યવહાર કે આવડત અધ્યયન નીપજની રીતે વિચારવીઃ આ સોપાનમાં હેતુમાં સમાવિષ્ટ નીપજના સંદર્ભમાં કયું વિષયવસ્તુ આવે છે તે અંગેનો વિચાર કરવાનો થાય છે પ્રસ્તુત ઉદાહરણમાં 'શબ્દકોશ' અંતર્ગત નિર્દેશિત વિષયવસ્તુનો સમાવેશ થઈ શકે કે જ અંતર્ગત અધ્યેતાને અનુભવો આપવાના થાય.

મૂળાક્ષરથી માંડીને શબ્દકોશ ક્રમ

કક્કો અને બારાક્ષરીનું જ્ઞાન. . . .

જોડાક્ષર સમજ, જેમ કે ....ક્ + ષ = ક્ષ

જે તે શબ્દ આધારિત સંક્ષિપ્ત રૂપો. જેવાં કે.... વિશેષણ માટે વિ., ક્રિયાપદ માટે ક્રિ., અવ્યવય માટે અ., પુલિંગ માટે , આ સોપાનમાં અધ્યયની નીપજના સંદર્ભમાં સમાવિષ્ટ વિષયવસ્તુની જાણકારી મેળવવાથી પ્રશ્ન રચનાની દિશામાં સુગમતા રહે છે.

(૪)હેતુ ચકાસણી માટેના પ્રશ્નનનું સ્વરૂપ નકકી કરવુંઃ આ સોપાનમાં કેવા પ્રકારના અર્થાત નિબંધલક્ષી, ટૂંકજવાબી કે વસ્તુલક્ષી જેવા પ્રશ્નો પૂછવાના છે તે બાબતની વિચારણા કરવાની છે .

(૫)પ્રશ્ન રચના કરવીઃ ઉપર્યુકત નિર્દેશિત બાબતોના વિચારના અંતે પ્રશ્નની રચના કરવી જોઈએ ઉદાહરણ-

(૧)આપેલા શબ્દોને શબ્દકોશ ક્રમમાં ગોઠવો.

સાવજ, ભગિની, મુશળધાર, અમોઘ, ક્ષમા, ગગન

(૨)નીચે આપેલા શબ્દ પૈકી શબ્દકોશ ક્રમમાં બીજા ક્રમે કયો શબ્દ આવે?

(a)અંશ (b) ઐરાવત (c) આરાધ્ય (d) અનુમાન

(B)સમાવેશી શિક્ષણ અને વિશિષ્ટ જરૂરીયાત ધરાવતા બાળકો અંગે સમજ

ઉપેક્ષિત, વંચિત અને વિવિધ પરિવેશ ધરાવતા અધ્યેતાને સંબોધવા

વર્ગખંડમાં આવતો દરેક વિદ્યાર્થી એક સમાન પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આવતો નથી. જ્યારે વર્ગમાં ઉપેક્ષિત (જેમને પૂરતું ધ્યાન કે પ્રેમ નથી મળ્યો), વંચિત (સામાજિક કે આર્થિક રીતે પછાત) અને વિવિધ પરિવેશ (અલગ અલગ સંસ્કૃતિ, ભાષા કે ભૌગોલિક વિસ્તાર) ધરાવતા બાળકો આવે છે, ત્યારે તેમને માત્ર ભણાવવા પૂરતા નથી હોતા, પરંતુ તેમને શિક્ષણના મુખ્ય પ્રવાહમાં જોડવા એ શિક્ષક માટે એક મોટી જવાબદારી બની જાય છે.

આવા અધ્યેતાઓને યોગ્ય રીતે સંબોધવા (Address કરવા) અને તેમને સમાન તકો પૂરી પાડવા માટે નીચે મુજબની શૈક્ષણિક અને મનોવૈજ્ઞાનિક વ્યૂહરચનાઓ અપનાવવી જોઈએ.

૧. દયા નહીં, સહાનુભૂતિ (Empathy) અને સ્વીકાર

વંચિત કે ઉપેક્ષિત બાળકોને શિક્ષક કે સમાજની 'દયા' ની જરૂર નથી હોતી, તેમને સહાનુભૂતિ ની જરૂર હોય છે. દયા ખાવાથી બાળકમાં લઘુતાગ્રંથિ આવે છે, જ્યારે સહાનુભૂતિ તેને આત્મવિશ્વાસ આપે છે.શિક્ષકે વર્ગમાં એવું સલામત વાતાવરણ ઊભું કરવું જોઈએ જ્યાં આવા બાળકોને લાગે કે તેમનો પૂરેપૂરો સ્વીકાર થયો છે અને તેમની મજાક ઉડાડવામાં આવશે નહીં.

૨. તેમના પરિવેશને મૂડી (Resource) તરીકે જોવો

વિવિધ પરિવેશમાંથી આવતા બાળકો વર્ગખંડમાં અલગ - અલગ ભાષા, તહેવારો, ખાણીપીણી અને વ્યવસાયની સમજ લઈને આવે છે. તેને એક 'અવરોધ' માનવાને બદલે શૈક્ષણિક 'સંસાધન' તરીકે ઉપયોગમાં લેવા જોઈએ. જ્યારે શિક્ષક પાઠ ભણાવતી વખતે બાળકના સ્થાનિક વાતાવરણ, તેના પિતાના વ્યવસાય કે તેના ગામના ઉદાહરણો આપે છે, ત્યારે બાળકને વર્ગમાં પોતાનું મહત્વ સમજાય છે.

૩. પૂર્વગ્રહમુક્ત અને સમાન વર્તન (Zero Bias)

શિક્ષકે જાણતા-અજાણતા ક્યારેય બાળકના કપડાં, તેની જાતિ, ધર્મ કે તેની ગરીબીને આધારે કોઈ પૂર્વગ્રહ રાખવો જોઈએ નહીં.વર્ગમાં બેસવાની વ્યવસ્થા, પ્રશ્નો પૂછવાની તકો અને શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓમાં તેમને આગળ પડતો ભાગ લેવા માટે સમાન તકો આપવી જોઈએ. ઘણીવાર પાછળ બેસતા બાળકો ધીમે ધીમે વર્ગમાંથી અદ્રશ્ય થઈ જાય છે.

૪. લવચીક અધ્યાપન અને મૂલ્યાંકન

બધા માટે એક જ નિયમ કે પદ્ધતિ આ બાળકો માટે કામ નથી કરતી. આર્થિક રીતે વંચિત બાળકો પાસે ઘરે અભ્યાસ કરવા માટે પૂરતી સગવડ કે માર્ગદર્શન ન પણ હોય. તેથી તેમને એવા પ્રોજેક્ટ કે હોમવર્ક ન આપવા જોઈએ જેમાં મોંઘી સામગ્રી કે ઇન્ટરનેટની જરૂર હોય.

શિક્ષકે પોતાનું શૈક્ષણિક કાર્ય શક્ય તેટલું શાળાના સમયમાં જ પૂરું કરાવવાનો આગ્રહ રાખવો જોઈએ.

૫. સહયોગાત્મક શિક્ષણ (Peer Learning)

આવા બાળકો ઘણીવાર એકલા પડી જાય છે. શિક્ષકે વર્ગમાં નાના જૂથો બનાવીને પ્રવૃત્તિઓ કરાવવી જોઈએ.અલગ અલગ પરિવેશના બાળકો જ્યારે એકસાથે મળીને પ્રોજેક્ટ કરે છે, ત્યારે તેમની વચ્ચે મિત્રતા બંધાય છે, સામાજિક અંતર ઘટે છે અને તેઓ એકબીજા પાસેથી ઘણું નવું શીખે છે.

૬. ધીમી ગતિએ શીખનાર પ્રત્યે ધીરજ

વંચિત કે પછાત વિસ્તારમાંથી આવતા બાળકોમાં શિક્ષણનો પાયો કાચો હોઈ શકે છે. તેમને પ્રમાણિત ભાષા સમજવામાં મુશ્કેલી પડી શકે છે.શિક્ષકે તેમના માટે ધીરજ રાખવી, શરૂઆતમાં તેમની માતૃભાષા કે સ્થાનિક બોલીનો ઉપયોગ કરવો અને ધીમે-ધીમે તેમને મુખ્ય પ્રવાહના શિક્ષણ તરફ લાવવા. (જેમ કે ઉપચારાત્મક શિક્ષણ - નો ઉપયોગ કરવો).

C . અધ્યયન અને અધ્યાપન શાસ્ત્ર

વિદ્યાર્થી કઈ રીતે વિચારે છે અને શીખે છે?

વિદ્યાર્થીઓ કઈ રીતે વિચારે છે અને શીખે છે, તે શિક્ષણશાસ્ત્ર અને મનોવિજ્ઞાનનો સૌથી પાયાનો પ્રશ્ન છે. જૂના સમયમાં એવું માનવામાં આવતું હતું કે બાળકનું મગજ એક 'ખાલી વાસણ' જેવું છે, જેમાં શિક્ષકે જ્ઞાન ભરવાનું છે. પરંતુ આધુનિક શિક્ષણશાસ્ત્ર સ્પષ્ટપણે માને છે કે વિદ્યાર્થીઓ સક્રિય શોધકો છે.દરેક બાળકની શીખવાની ગતિ અને પદ્ધતિ અલગ-અલગ હોય છે, તેઓ કેવી રીતે વિચારે છે અને શીખે છે, તેને મનોવિજ્ઞાનના આધારે નીચે મુજબ સમજી શકાય:

૧. વિદ્યાર્થી કઈ રીતે વિચારે છે?

બાળકની વિચાર પ્રક્રિયા (Thinking Process) વયસ્કો કરતા અલગ હોય છે. તેઓ નીચેની રીતોથી વિચારે છે:

જિજ્ઞાસા અને પ્રશ્નોત્તરી : બાળકો સ્વભાવે જિજ્ઞાસુ હોય છે. તેઓ પોતાની આસપાસની દુનિયાને સમજવા માટે સતત 'આ શું છે?', 'આ કેમ થાય છે?' અને 'કેવી રીતે?' જેવા પ્રશ્નો દ્વારા વિચારતા હોય છે.

મૂર્તથી અમૂર્ત તરફ : નાની ઉંમરે બાળકો એ જ વસ્તુઓ વિશે વિચારી શકે છે જેને તેઓ જોઈ શકે કે સ્પર્શી શકે (મૂર્ત વસ્તુઓ). દા.ત. સફરજન બતાવીને ગણતરી કરાવવી.જેમ જેમ ઉંમર વધે છે, તેમ તેઓ 'પ્રમાણિકતા', 'લોકશાહી' કે બીજગણિતના સૂત્રો જેવા 'અમૂર્ત' વિચારો પણ તાર્કિક રીતે કરતા થાય છે.

જૂના અનુભવો સાથે જોડાણ: બાળક કોઈ નવી વસ્તુ જુએ છે, ત્યારે તે પોતાના મગજમાં રહેલા જૂના અનુભવો કે માહિતી સાથે તેને જોડીને વિચારવાની કોશિશ કરે છે.

કલ્પનાશક્તિ : બાળકોની કલ્પનાશક્તિ ખૂબ જ વિશાળ હોય છે. તેઓ વાર્તાઓ, ચિત્રો અને રમતો દ્વારા પોતાના વિચારોને આકાર આપે છે.

૨. વિદ્યાર્થી કઈ રીતે શીખે છે?

અધ્યયન એક સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે.અલગ-અલગ મનોવૈજ્ઞાનિકોના મતે વિદ્યાર્થીઓ મુખ્યત્વે આ 5 રીતોથી શીખે છે:

(અ) અનુભવ અને પ્રવૃત્તિ દ્વારા :

સક્રિય શિક્ષણ એટલે કે 'કરીને શીખવું' એ શિક્ષણ જગતનો એક અત્યંત પ્રભાવશાળી સિદ્ધાંત છે. અમેરિકન શિક્ષણવિદ જહોન ડ્યુઈ ના મતે, વિદ્યાર્થીઓ માત્ર નિષ્ક્રિય શ્રોતા બનીને (વ્યાખ્યાન સાંભળીને) પૂરેપૂરું જ્ઞાન મેળવી શકતા નથી; તેમને પ્રવૃત્તિમાં સામેલ કરવા પડે છે.જ્યારે વિદ્યાર્થી પોતાના હાથ, મગજ અને ઇન્દ્રિયોનો એકસાથે ઉપયોગ કરીને કોઈ કાર્ય કરે છે, ત્યારે તે નીચે મુજબના તબક્કાઓમાંથી પસાર થઈને શીખે છે:

૧. બહુ-ઇન્દ્રિય જોડાણ : માત્ર સાંભળવાથી કે વાંચવાથી મગજનો એક જ ભાગ સક્રિય થાય છે. પરંતુ જ્યારે વિદ્યાર્થી કોઈ મોડેલ બનાવે છે, પ્રયોગ કરે છે કે વસ્તુઓને સ્પર્શ કરે છે, ત્યારે તેની આંખ, કાન, હાથ અને મગજ એકસાથે કામ કરે છે. આ બહુ-ઇન્દ્રિય અનુભવ માહિતીને મગજમાં લાંબા સમય સુધી સંગ્રહિત કરવામાં મદદ કરે છે.

૨. ગોખણપટ્ટીમાંથી મુક્તિ : સક્રિય શિક્ષણમાં વિદ્યાર્થીઓ જવાબો ગોખતા નથી, પરંતુ તે જવાબો સુધી જાતે પહોંચે છે. જ્યારે તેઓ જાતે પ્રક્રિયામાંથી પસાર થાય છે, ત્યારે તેમને 'આ કેમ થયું?' તેનું કારણ સમજાય છે, જેથી તેમને વિષયવસ્તુ યાદ રાખવા માટે ગોખણપટ્ટીનો આશરો લેવો પડતો નથી.

૩. જીવંત અનુભવ અને ભૂમિકા ભજવવી : અમૂર્ત ખ્યાલો ને સમજવા માટે જાતે અનુભવ કરવો શ્રેષ્ઠ છે. દાખલા તરીકે, સામાજિક વિજ્ઞાનમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ વિશે માત્ર ચોપડીમાંથી વાંચવાને બદલે, વર્ગખંડમાં જ 'મોક

પ્રેરણાઓના સિદ્ધાંતો

(૧) અબ્રાહમ મેસ્લોનો પ્રેરણાઓના શ્રેણીક્રમનો સિદ્ધાંત :

માનવીય પ્રેરણા વિશે વિવિધ દૃષ્ટિકોણ પ્રર્વતે છે. આ બધા દૃષ્ટિકોણમાં અબ્રાહમ. એચ. મેસ્લો દ્વારા અપાયેલ પ્રેરણાઓના શ્રેણીક્રમનો સિદ્ધાંત વધુ લોકપ્રિય બન્યો છે. આ સુંદર શ્રેણીક્રમ દ્વારા માનવ-વર્તનની સમજૂતી આપવા તેમણે પ્રયાસ કર્યો છે.

- સ્વ- આવિષ્કરણની જરૂરિયાતો
- આત્મ ગૌરવની જરૂરિયાતો
- આત્મીયતાની જરૂરિયાતો
- સલામતીની જરૂરિયાતો
- શારીરિક જરૂરિયાતો

શારીરિક જરૂરિયાતોમાં ભૂખ, તરસ, ઊંઘ ,આરામ અને જાતીયતાની જરૂરિયાતોનો સમાવેશ થાય છે. જ્યાં સુધી આ જરૂરિયાતોનો સંતોષ વ્યક્તિને થતો નથી ત્યાં સુધી વ્યક્તિ અન્ય ઉચ્ચ જરૂરિયાતો પ્રત્યે પ્રવૃત થતો નથી. મોટા ભાગના લોકો શારીરિક જરૂરિયાતોના સંતોષ બાદ આત્મરક્ષણ કેળવવાનો અથવા ભયથી મુક્ત થવાનો વિચાર કરે છે. જ્યારે વ્યક્તિ સલામતીની જરૂરિયાત સંતોષ પામે ત્યાર બાદ વ્યક્તિ પ્રેમ મેળવવા અને પ્રેમ કરવાનો એટલે આત્મીયતાની જરૂરિયાતનો સંતોષ કેળવવા પ્રયાસ કરે છે. આ જરૂરિયાતોના સંતોષ બાદ વ્યક્તિ સિદ્ધિ કે પ્રતિષ્ઠાનો સંતોષ કેળવી આત્મગૌરવની જરૂરિયાતનો સંતોષ કેળવવા પ્રયાસ કરે છે. આત્મગૌરવની જરૂરિયાતના સંતોષ બાદ વ્યક્તિ પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરે છે. મેસ્લો તેને સ્વ-આવિષ્કરણની જરૂરિયાત તરીકે ઓળખાવે છે.

(૨) મેકલેલેન્ડનો સિદ્ધિપ્રેરણાનો સિદ્ધાંત :

ડૉ, મેકલેલેન્ડ સિદ્ધિપ્રેરણાના જનક કહેવાય છે.

"સામાજિક પ્રતિષ્ઠા માટે નહિ, પણ પોતે કંઈક સિદ્ધ કર્યાનો આંતરિક સંતોષ પામવા માટે, કોઈ પણ કામ સારી રીતે પાર પાડવાની અભિલાષા એટલે સિદ્ધિપ્રેરણા." મેકલેલેન્ડ

સિદ્ધિપ્રેરણા અને શિક્ષણ :

- બાળકેન્દ્રી શિક્ષણ અપાય.
- અસરકારક પ્રયુક્તિ અને સાધનો સાથે શિક્ષણ અપાય.
- પરિણામ અને પ્રગતિનું જ્ઞાન વ્યવસ્થિત અપાય.
- સ્વમાનભંગ થાય તેવી બાબતો, શારીરિક શિક્ષા ન થાય.
- વખાણ, ઈનામ અપાય. જરૂર જણાય ત્યાં મીઠો ઠપકો અપાય.
- હરીફાઈ અને સહકાર જરૂર જણાય ત્યાં અપાય.
- યોગ્ય વલણનો વિકાસ કરવો. રસ, વલણ, ધ્યાન અને નૈતિક મૂલ્યોનો સમાવેશ થાય.
- વિદ્યાર્થીના અહમને પોષતી કામગીરી થાય.
- યોગ્ય અધ્યયન પદ્ધતિ અને પર્યાવરણ પૂરું પડાય. .
- સ્કિનરના મતે શિક્ષણપ્રક્રિયામાં બદલો ઘણું અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે.
- વિદ્યાર્થીને રસ પડે તેવું શિક્ષણ હોવું જોઈએ.
- વિદ્યાર્થી પોતાનું ધ્યેય જાતે નક્કી કરે અને ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા મથે, તે જરૂરી છે. આ માટે મેકલેલેન્ડે કાગળમાંથી બનાવવાની રમત જેવી પ્રયુક્તિ સૂચવી છે.

પ્રશ્નોતરી

(A) બાળ વિકાસ

વિકાસની સંકલ્પના અને અધ્યયન સાથેનો સંબંધ

(1) ચાઈલ્ડ બિહેવીયર એન્ડ ડેવલપમેન્ટ પુસ્તક કોણે લખ્યું હતું ? **કુપ્પુસ્વામી**

(2) 'હું કદી શીખવતો નથી હું એવા સંજોગો પેદા કરું છું જેમાં વિદ્યાર્થીઓ શીખે' આ વિધાન કોણે કર્યું હતું ?
આઈન્સ્ટાઈન

(3) પ્રોજેક્ટ પદ્ધતિમાં શિક્ષકની ભૂમિકા કેવી હોય છે ?
એક મિત્ર જેવી, એક માર્ગદર્શક જેવી, એક સહાયક જેવી

(4) વર્તમાન સમયમાં 'જીવન કૌશલ્ય' આધારિત શિક્ષણ પદ્ધતિના હિમાયતી કોણ છે ? **ડો સ્વરૂપ સંપટ**

(5) ''સમૂહ રમતો ભારતીય બાળકોમાં વિશેષ લોકપ્રિય છે'' આ વિધાન કોનું છે ? **શ્રીમતી ધન મિસ્ત્રી**

(6) ક્યા વર્ષને ગુજરાત સરકારે કન્યા કેળવણી વર્ષ તરીકે જાહેર કર્યું હતું ? **૨૦૦૧**

(7) વર્ગમાં શિક્ષકે પૂછેલા પ્રશ્નોનો હેતુ શો હોઈ શકે ? **વિદ્યાર્થીનું ધ્યાન કેન્દ્રીકરણ કરવું**

(8) શાળામાંથી બાળકોને પ્રવાસે લઈ જવા જોઈએ કારણ કે ? **પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાથી બાળક વધારે શીખે છે**

(10) રુસોએ કઈ શિક્ષણ પદ્ધતિ અપનાવી હતી ? **પ્રકૃતિવાદી**

(11) વિકાસની અવસ્થાનો સાચો ક્રમ જણાવો.
ગર્ભાવસ્થા, શૈશવાવસ્થા, બાલ્યાવસ્થા, તરુણાવસ્થા, યુવાવસ્થા, પ્રૌઢાવસ્થા, વૃદ્ધાવસ્થા

(12) DO OR DIE નો સિદ્ધાંત કઈ અવસ્થામાં જોવા મળે છે ? **યુવાવસ્થા**

(13) જીનપિયાજેએ બોધાત્મક વિકાસના કેટલા તબક્કા ગણાવ્યા છે ? **4**

(14) માનવ વિકાસની પ્રક્રિયાને સમજવા માટેના મુખ્ય આધાર સ્તંભ કેટલા છે ? **ત્રણ**

(15) વ્યક્તિના જન્મથી મૃત્યુ સુધીના ''બોધાત્મક વિકાસનો'' સિદ્ધાંત કોણે આપ્યો ? **જીન પિયાજે**

(16) ''વ્યક્તિના વિકાસની અવસ્થાઓ તેના મનોજાતીય વિકાસની અવસ્થાઓ છે.'' - આવું કોણે કહ્યું છે ? **ફ્રોઈડ**

(17) ''નૈતિક વિકાસનો સિદ્ધાંત'' કોણે આપ્યો ? **કોહલબર્ગ**

(18) વૃદ્ધિ એક તબક્કે અટકે છે, તેને શું કહે છે ? **પરિપક્વતા**

(19) ''વિકાસ એ ગુણાત્મક ફેરફાર છે.'' - આવું કોણે કહ્યું છે ? **ઈલિઝાબેથ હરલોક**

(20) કઈ અવસ્થામાં બાળકોને સજાતીય આકર્ષણ થાય છે ? **સુપ્ત અવસ્થા**

(21) બાળકની મળમૂત્ર વિસર્જનની પ્રક્રિયા સાથે સંકળાયેલી કામશક્તિને ફ્રોઈડ શું નામ આપે છે ? **લિબિડો**

(22) કામશક્તિના વિકાસની વિરામ અવસ્થા કઈ છે ? **સુપ્ત અવસ્થા**

(23) ''જીવન વિકાસ તબક્કામાં સિદ્ધાંત કયા અમેરિકન મનોવૈજ્ઞાનિકે આપ્યો હતો ?'' **એરિક એરિક્સન**

(24) એરિક એરિક્સને મનોસામાજિક વિકાસની પ્રક્રિયાના કેટલા તબક્કા ગણાવ્યા છે ? **8**

(25) ફ્રોઈડના મતે વિકાસની કુલ કેટલી અવસ્થાઓ છે ? **5**

(26) હરલોકે ગર્ભાધાનથી લગભગ 280 દિવસના સમયગાળાની જન્મપૂર્વેની કેટલી અવસ્થા બતાવી છે ?

(C) અધ્યયન અને અધ્યાપન શાસ્ત્રઃ

વિદ્યાર્થી કઈ રીતે વિચારે છે અને શીખે છે ?

(577) કોઈપણ પ્રકારના ઔપચારિક શિક્ષણ વગર જન્મજાત ક્રિયાઓને કેવું વર્તન કહે છે ? **સાહજિક વર્તન**

(578) અનુભવ અને મહાવરાને કારણે વર્તમાન થતા સાપેક્ષ કાયમી પરિવર્તનને શું કહેવાય છે ? **શિક્ષણ**

(579) શીખેલી પ્રતિક્રિયાનો લુપ્તતાને શું કહે છે ? **વિલોપન**

(580) આસપાસના પર્યાવરણ સાથે કામ પાર પાડવા માટે પ્રાણી કે વ્યક્તિએ શું મેળવવું જરૂરી છે ? **શિક્ષણ**

(581) અભિસંધાન દ્વારા શિક્ષણ એ કયા વાદ પર આધારિત છે ? **સાહચર્યવાદ**

(582) થોર્નાડાઈકના બિલાડી પરના પ્રયોગમાં બિલાડીને કેટલા પ્રયત્ને શિક્ષણ મળ્યું હતું ? **24**

(583) કોના મતે 'અનુભવ વગર આંતરસૂઝનો વિકાસ થતો નથી' ? **હાર્લો**

(584) 'એક ઉદ્દીપકને મળતા આવતા બીજા ઉદ્દીપકને સમજવો' એટલે ? **સામાન્યીકરણ**

(585) થોર્નડાઈકે ભુલભુલામણીના પ્રયોગ કોના પર કર્યા હતા ? **ઉંદર**

(586) જે ઉદ્દીપક માટે પ્રાણી અનભિસંધિત ઉદ્દીપક જેવી પ્રતિક્રિયા આપે તે ઉદ્દીપકને શું કહેવાય ?
અભિસંધિત પ્રતિક્રિયા

(587) કયા પ્રકારના શિક્ષણમાં પ્રાણી અનભીસંધિત ઉદ્દીપક જેવી પ્રતિક્રિયા કરે તો જ તેને ખોરાક મળે ?
કારક અભિસંધાન

(588) પ્રયત્ન અને ભૂલ દ્વારા શિક્ષણનો પ્રયોગ કોણે કરેલા છે ? **થોર્નડાઈક**

(589) ''અધ્યયન એટલે જીવન અને જીવન એટલે અધ્યયન'' આ કોની વ્યાખ્યા છે ? **ગુણવંત શાહ**

(590) અભિસંધાનનો અર્થ શો થાય છે ? **જોડાણ**

(591) કારક અભિસંધાનનું બીજું નામ કયું છે ?
સાધનભૂત અભિસંધાન, ક્રિયાપ્રસૂત અભિસંધાન, રૈખિક અભિક્રમિક અધ્યયન

(592) અનઅભિસંધિત એટલે કયો ઉદ્દીપક ગણાય છે ? **કુદરતી**

(593) કયા પ્રકારના શિક્ષણને 'S - પ્રકારનું' શિક્ષણ કહે છે ? **શાસ્ત્રીય અભિસંધાન**

(594) કયા પ્રકારનાં શિક્ષણને 'R - પ્રકારનું' શિક્ષણ કહે છે ? **કારક અભિસંધાન**

(595) સુદંઢકોની ભેટ કયા મનોવૈજ્ઞાનિકે આપેલ છે ? **થોર્નડાઈક**

(596) અંગ્રેજી ટાઈપ શીખેલી વ્યક્તિને ગુજરાતી ટાઈપ શીખવામાં મુશ્કેલી શા માટે પડે છે ? **નિષેધક સંક્રમણ**

(597) 'વિમાન ઉડાડવું' એ કયા પ્રકારના શિક્ષણનું ઉદાહરણ છે ? **કૌશલ્ય**

(598) મોબાઈલ કે કમ્પ્યૂટર ચલાવવાનું કે વાપરવાનું શીખવા માટેનો સિદ્ધાંત જણાવો. **સાધનરૂપ અભિસંધાન**

(599) 'છાત્રાલયમાં રહેનાર શીખે છે કે સૂર્યાસ્ત બાદ ઘંટ વાગે તો તેનો અર્થ એ થાય કે સાંજનું જમવાનું તૈયાર છે :' શીખવાની ક્રિયાની આ કઈ લાક્ષણિકતા છે ? **અનુભવ**

(600) માતા જ્યારે ઘરમાં ન હોય ત્યારે મીઠાઈ ખાવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે માતા બરણી ક્યાં મૂકતી હશે તે શોધવાનું શીખવા માટેનો સિદ્ધાંત જણાવો. **સાધનરૂપ અભિસંધાન**

શિક્ષકની ભાષાકીય સજ્જતા સાથે વર્ગ વ્યવહાર

જ્યારે શિક્ષકની ભાષાકીય સજ્જતા અને વર્ગ વ્યવહાર એકબીજા સાથે ભળે છે, ત્યારે વર્ગખંડમાં શિક્ષણનું શ્રેષ્ઠ વાતાવરણ ઊભું થાય છે. ભાષા એ શિક્ષકનું હથિયાર છે અને વર્ગ વ્યવહાર એ કળા છે. આ બંનેનો સંગમ વર્ગખંડને જીવંત અને રસપ્રદ બનાવે છે.ભાષાકીય સજ્જતા વર્ગ વ્યવહારને કેવી રીતે અસરકારક બનાવે છે, તેના મુખ્ય પાસાઓ નીચે મુજબ છે

૧. સૂચનાઓની સ્પષ્ટતા : વર્ગખંડના સંચાલન માટે શિક્ષકની ભાષા એકદમ સ્પષ્ટ અને ટૂંકી હોવી જોઈએ.જ્યારે શિક્ષક લેખનકાર્ય, જૂથ કાર્ય કે પરીક્ષા માટેની સૂચનાઓ આપે, ત્યારે વાક્યો લાંબા કે અસ્પષ્ટ ન હોવા જોઈએ.દાખલા તરીકે:'તમારે બધાએ પેજ નંબર ૧૫ ખોલીને, ત્રીજો પ્રશ્ન વિચારીને, બાજુવાળા સાથે ચર્ચા કરીને લખવાનો છે' એના બદલે, એક-એક ક્રમમાં સ્પષ્ટ સૂચના આપવી વધુ અસરકારક વર્ગ વ્યવહાર છે.

૨. હકારાત્મક શુદ્રઢકોનો ઉપયોગ : વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે શિક્ષક કેવા શબ્દો વાપરે છે, તેના પર વર્ગનો ઉત્સાહ ટકેલો છે.શાબ્દિક પ્રોત્સાહન: માત્ર 'સાચું' કે 'સરસ' કહેવાને બદલે વિશિષ્ટ શબ્દો વાપરવા, જેમ કે: 'ખૂબ સરસ પ્રયત્ન', 'તારો તર્ક એકદમ સાચો છે', અથવા 'તમે ખૂબ જ ઝીણવટપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે.' આવા ભાષા પ્રયોગથી વિદ્યાર્થીઓનો આત્મવિશ્વાસ વધે છે અને વર્ગમાં આંતરક્રિયા સક્રિય બને છે.

૩. શિસ્ત સ્થાપવા માટે સંયમિત ભાષા : વર્ગમાં ક્યારેક વિદ્યાર્થીઓ તોફાન કે અવાજ કરે ત્યારે શિક્ષકની ભાષાકીય સજ્જતાની ખરી કસોટી થાય છે. ગુસ્સે થઈને રાડારાડ કરવી, અપશબ્દો બોલવા કે 'તમે ક્યારેય નહીં સુધરા' જેવા નકારાત્મક વાક્યો વાપરવાથી વર્ગ વ્યવહાર બગડે છે.

ધ્યાન આકર્ષિત કરતી ભાષા: અવાજ કરવાને બદલે શાંત અને મક્કમ અવાજે કહેવું: 'હું જોઈ રહ્યો છું કે ત્રીજી બેન્ચના વિદ્યાર્થીઓ હજી તૈયાર નથી' અથવા કોઈ ચોક્કસ કોડ વર્ડ વાપરવો. આને ભાષાકીય ચાતુર્ય કહેવાય.

૪. દ્વિમાર્ગી સંવાદને ઉત્તેજન : શિક્ષકે વર્ગમાં એવી ભાષા વાપરવી જોઈએ જે વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછવા કે બોલવા માટે મજબૂર કરે, નહીં કે ડરાવે. 'સમજાઈ ગયું?' એવો બંધ પ્રશ્ન પૂછવાને બદલે (જેનો જવાબ માત્ર હા કે ના માં જ મળે), એવું પૂછવું: 'આ મુદ્દા વિશે તમારો પોતાનો શું વિચાર છે?' અથવા 'જો આપણે આ રીતે કરીએ તો શું થાય?' આનાથી વિદ્યાર્થીઓની વિચારવાની પ્રક્રિયા અને વર્ગમાં આંતરક્રિયા તેજ બને છે.

૫. સહાનુભૂતિપૂર્વક સાંભળવાની કળા : ભાષાકીય સજ્જતા માત્ર બોલવા પૂરતી નથી, પણ વિદ્યાર્થીને સાંભળવા માટે પણ છે. જ્યારે કોઈ વિદ્યાર્થી પોતાની મુશ્કેલી રજૂ કરે ત્યારે શિક્ષકે આદરપૂર્વક અને ધીરજથી સાંભળવું જોઈએ.વિદ્યાર્થીની વાત અધૂરી કાપી નાખવાને બદલે, ભાષા દ્વારા એવો અહેસાસ કરાવવો કે શિક્ષક તેમની ચિંતા સમજે છે (દા.ત., 'હું સમજી શકું છું કે આ દાખલો અઘરો છે, ચાલ આપણે ફરીથી સાથે ગણીએ.')

જો શિક્ષકની ભાષા મધુર, સ્પષ્ટ, નમ્ર અને પ્રભાવશાળી હશે, તો વર્ગખંડનું સંચાલન આપોઆપ સરળ બની જશે. ભાષાકીય રીતે સજ્જ શિક્ષક ક્યારેય વર્ગમાં શિસ્ત લાવવા માટે લાકડી કે ગુસ્સાનો સહારો લેતો નથી, તેના શબ્દો જ વર્ગમાં શિસ્ત અને સ્નેહનું વાતાવરણ ઊભું કરે છે.

ભાષાકીય સજ્જતા અને વિદ્યાર્થી સાથેના આંતરક્રિયા

શિક્ષકની ભાષાકીય સજ્જતા અને વિદ્યાર્થીઓ સાથેની આંતરક્રિયા એ એક જ સિક્કાની બે બાજુઓ છે. શિક્ષક પાસે વિષયનું ગમે તેટલું જ્ઞાન હોય, પણ જો તેમની ભાષા સજ્જ ન હોય, તો વિદ્યાર્થીઓ સાથેની આંતરક્રિયા નબળી પડે છે. ભાષા જેટલી પ્રભાવશાળી અને આત્મીય હશે, વર્ગખંડમાં આંતરક્રિયા એટલી જ જીવંત બનશે.

ભાષાકીય સજ્જતા આંતરક્રિયાને કેવી રીતે સમૃદ્ધ બનાવે છે, તેના મુખ્ય પાસાઓ નીચે મુજબ છે:

૧. આંતરક્રિયાની શરૂઆત : પ્રશ્નો પૂછવાની કળા : વર્ગખંડમાં સંવાદ શરૂ કરવાનું સૌથી મોટું માધ્યમ પ્રશ્નો છે. શિક્ષકની ભાષાકીય સજ્જતા અહીં પ્રશ્નોની ગુણવત્તા નક્કી કરે છે.જિજ્ઞાસા જગાડતા પ્રશ્નો 'આનો જવાબ શું આવે?' જેવા

સાર ગ્રહણ

'સાર ગ્રહણ' એટલે કે કોઈપણ વિસ્તૃત વિષયવસ્તુ, પાઠ, વાર્તા કે ભાષણમાંથી બિનજરૂરી વિગતોને દૂર કરીને તેના મૂળ હાર્દ, કેન્દ્રીય વિચાર કે નીચોડને તારવવો.સરળ શબ્દોમાં કહીએ તો, 'ઘણું બધું વાંચી કે સાંભળીને તેમાંથી જે મુખ્ય બાબત (તત્વ) યાદ રાખવા જેવી છે, તેને ટૂંકમાં પકડવી એટલે સાર ગ્રહણ.' ભાષાકીય સજ્જતામાં આ કૌશલ્ય અર્થ ગ્રહણ પછીનો આગામી અને અત્યંત મહત્વનો તબક્કો છે.

સાર ગ્રહણની પ્રક્રિયા કેવી રીતે થાય છે?

કોઈપણ સામગ્રીનો સાર તારવતી વખતે મુખ્યત્વે ત્રણ બાબતોનું ધ્યાન રાખવામાં આવે છે:

૧. વિગતોની બાદબાકી : વિષયવસ્તુમાં આપેલી વધારાની વિગતો, ઉદાહરણો, અલંકારો, સરખામણીઓ અને પુનરાવર્તિત થતા વાક્યોને દૂર કરવા.

૨. મુખ્ય મુદ્દાઓની પસંદગી : આખા ફકરા કે પ્રકરણમાં જેની આસપાસ આખી વાત ફરે છે, તેવા મુખ્ય વિચારો કે કડીરૂપ શબ્દો ને પસંદ કરવા.

૩. પોતાના શબ્દોમાં સંક્ષેપીકરણ : પસંદ કરેલા મુદ્દાઓને જોડીને, ટૂંકી અને સચોટ ભાષામાં, સામાન્ય રીતે મૂળ લખાણના ૧/૩ (ત્રીજા ભાગમાં) પોતાના શબ્દોમાં રજૂ કરવું.

વર્ગખંડમાં 'સાર ગ્રહણ' નું મહત્વ

સ્માર્ટ સ્ટડી : પરીક્ષાના સમયે આખા પુસ્તકો ફરીથી વાંચવા શક્ય નથી હોતા. જે વિદ્યાર્થીમાં સાર ગ્રહણ શક્તિ હોય છે, તે આખા પ્રકરણનો નીચોડ ટૂંકી નોટ્સ માં બનાવી લે છે, જે ક્વિક રિવિઝનમાં મદદ કરે છે.

મૌલિકતાનો વિકાસ: સાર ગ્રહણ કરવાથી વિદ્યાર્થી બેઠું ગોખવાને બદલે બાબતને સમજીને પોતાની ભાષામાં લખતા શીખે છે, જેનાથી તેની લેખન શક્તિ ખીલે છે.

સમય અને મગજની ઊર્જાનો બચાવ: તે અગત્યની અને બિન-અગત્યની માહિતી વચ્ચેનો ભેદ પારખતા શીખવે છે.

સાર ગ્રહણ શક્તિ વિકસાવવાની રીતો

શિક્ષક તરીકે વર્ગખંડ વ્યવહાર દરમિયાન નીચેની પ્રવૃત્તિઓ કરાવી શકાય:

યોગ્ય શીર્ષક આપવું: કોઈપણ વાર્તા કે ફકરો વંચાવીને વિદ્યાર્થીઓને પૂછવું કે, 'આ આખી વાર્તા માટે કોઈ એક જ નામ આપવું હોય તો શું અપાય?' શીર્ષક આપવું એ સાર ગ્રહણની સર્વોચ્ચ કસોટી છે.

વન-લાઈનર રમત: પાઠનો કોઈ એક મોટો ફકરો વંચાવીને વિદ્યાર્થીને કહેવું કે, 'આ આખા ફકરાની વાત મને માત્ર એક જ વાક્યમાં સમજાવો.'

શ્યામફલક સારાંશ : પાઠ પૂરો થયા પછી શિક્ષકે પોતે અથવા વિદ્યાર્થીઓ પાસે બોર્ડ પર આખા પાઠના મુખ્ય ૪-૫ બુલેટ પોઈન્ટ્સ લખાવવા.

સંક્ષેપીકરણના પારિતોષિકો: વિદ્યાર્થીઓને ટૂંકું અને સચોટ લખવાની ટેવ પાડવા માટે વ્યાકરણમાં 'સંક્ષેપીકરણ' ના નિયમિત મૌખિક અને લેખિત મહાવરા કરાવવા.

ટૂંકમાં: જો 'અર્થ ગ્રહણ' એ વિષયવસ્તુને આત્મસાત કરવાની પ્રક્રિયા છે, તો 'સાર ગ્રહણ'એ આત્મસાત કરેલા જ્ઞાનને સુવ્યવસ્થિત મોતીની માળામાં પરોવવાની કળા છે. એક સજ્જ શિક્ષક વિદ્યાર્થીને 'માહિતીના સમુદ્ર' માંથી 'જ્ઞાનનું મોતી' (સાર) શોધતા શીખવે છે.

સારગ્રહણના નમુના

સારગ્રહણ એટલે આપેલા લખાણ કે કવિતામાંથી મુખ્ય વિચાર કે હાર્દને તારવીને રજૂ કરવું. તે સંક્ષેપીકરણ જેવું જ છે, પરંતુ તેમાં મુખ્યત્વે ભાવ અને ગૂઢ અર્થ પર ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

અપરિચિત પાઠો

ગદ્ય ફકરા

(૧) નીચે આપેલ ફકરો ધ્યાનપૂર્વક વાંચો અને તેની નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપોઃ

પુસ્તકો આપણા જીવનમાં ખૂબ જ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. તેઓ આપણા સાચા અને વફાદાર મિત્રો છે, જે ક્યારેય આપણો સાથ છોડતા નથી. સારા પુસ્તકો વાંચવાથી આપણા જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે અને આપણા વિચારોમાં સકારાત્મકતા આવે છે. પુસ્તકો આપણને મહાન વ્યક્તિઓના જીવન, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન અને સંસ્કૃતિનો પરિચય કરાવે છે. જ્યારે આપણે નિરાશ હોઈએ છીએ, ત્યારે પ્રેરણાદાયક પુસ્તકો આપણને નવો માર્ગ બતાવે છે અને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાની હિંમત આપે છે. આજના ડિજિટલ યુગમાં પણ પુસ્તકોનું મહત્વ જરાય ઓછું થયું નથી. તેથી, આપણે દરરોજ થોડો સમય કાઢીને સારા પુસ્તકો વાંચવાની આદત પાડવી જોઈએ. પુસ્તકાલય એ જ્ઞાનનું મંદિર છે, જ્યાં બેસીને આપણે શાંતિથી વિવિધ વિષયોના પુસ્તકો વાંચી શકીએ છીએ.

પ્રશ્નોઃ

૧. આપણા સાચા અને વફાદાર મિત્રો કોણ છે?
૨. સારા પુસ્તકો વાંચવાથી જીવનમાં શું ફાયદો થાય છે?
૩. નિરાશાના સમયે પુસ્તકો આપણને કેવી રીતે મદદ કરે છે?
૪. ફકરામાં 'જ્ઞાનનું મંદિર' કોને કહેવામાં આવ્યું છે?
૫. આ ફકરાને એક યોગ્ય શીર્ષક આપો.

ઉત્તરો :

૧. પુસ્તકો આપણા સાચા અને વફાદાર મિત્રો છે.
૨. સારા પુસ્તકો વાંચવાથી આપણા જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે અને વિચારોમાં સકારાત્મકતા આવે છે.
૩. નિરાશાના સમયે પ્રેરણાદાયક પુસ્તકો આપણને નવો માર્ગ બતાવે છે અને હિંમત આપે છે.
૪. ફકરામાં 'પુસ્તકાલય' ને જ્ઞાનનું મંદિર કહેવામાં આવ્યું છે.
૫. યોગ્ય શીર્ષકઃ 'પુસ્તકોઃ આપણા સાચા મિત્રો' અથવા 'પુસ્તકોનું મહત્વ'.

(૨) નીચે આપેલ ફકરો ધ્યાનપૂર્વક વાંચો અને તેની નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપોઃ

સમય એ મનુષ્યના જીવનની સૌથી કિંમતી સંપત્તિ છે. વીતી ગયેલો સમય ક્યારેય પાછો આવતો નથી. કુદરત પણ આપણને સમયપાલન શીખવે છે; સૂર્ય સમયસર ઊગે છે અને આથમે છે, ઋતુઓ પણ તેમના ચોક્કસ સમયે બદલાય છે. જે વ્યક્તિ સમયની કદર કરે છે, તે જીવનમાં હંમેશાં સફળતા પ્રાપ્ત કરે છે. વિદ્યાર્થી જીવનમાં સમયનું વિશેષ મહત્વ છે. જે વિદ્યાર્થી આજનું કામ કાલે કરવા પર છોડી દે છે, તે ક્યારેય પ્રગતિ કરી શકતો નથી. આળસ એ સમયનો સૌથી મોટો શત્રુ છે. મહાન વ્યક્તિઓના જીવનચરિત્ર વાંચીએ તો જણાશે કે તેઓએ પોતાના સમયનો સદુપયોગ કરીને જ મહાનતા પ્રાપ્ત કરી છે. તેથી, આપણે સમય વેડફવાને બદલે તેનું યોગ્ય આયોજન કરવું જોઈએ અને દરેક ક્ષણનો સારો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

પ્રશ્નોઃ

૧. મનુષ્યના જીવનની સૌથી કિંમતી સંપત્તિ કઈ છે?
૨. કુદરત આપણને કયો મહત્વનો ગુણ શીખવે છે?
૩. સમયનો સૌથી મોટો શત્રુ કોને ગણવામાં આવ્યો છે?
૪. મહાન વ્યક્તિઓએ જીવનમાં મહાનતા કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી છે?
૫. આ ફકરાને એક યોગ્ય શીર્ષક આપો.

ઉત્તરો :

૧. મનુષ્યના જીવનની સૌથી કિંમતી સંપત્તિ સમય છે.
૨. સૂર્યનું સમયસર ઊગવું અને આથમવું વગેરે દ્વારા કુદરત આપણને સમયપાલન શીખવે છે.
૩. આળસ એ સમયનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

શ્રવણ અને કથનનું ભાષા શિક્ષણમાં મહત્વ

શ્રવણ

શ્રવણ એટલે માત્ર અવાજ સાંભળવો એવું નથી, પરંતુ સાંભળેલા અવાજ કે ભાષાને ધ્યાનપૂર્વક સમજવી, તેનું અર્થઘટન કરવું અને તેમાંથી તારણો કાઢવાની પ્રક્રિયા છે.ભાષા શિક્ષણમાં શ્રવણને 'ગ્રાહ્ય કૌશલ્ય' કહેવામાં આવે છે, કારણ કે આ પ્રક્રિયા દ્વારા આપણે માહિતી અને જ્ઞાન ગ્રહણ કરીએ છીએ.

શ્રવણના મુખ્ય પાસાઓ નીચે મુજબ છે:

૧. શ્રવણના પ્રકારો

નિરપેક્ષ શ્રવણ: જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ આપણી આસપાસ બોલતી હોય અને આપણે માત્ર અવાજ સાંભળતા હોઈએ પણ ખાસ ધ્યાન ન આપતા હોઈએ.

સક્રિય શ્રવણ: વક્તા જે કહે છે તેને પૂરા ધ્યાન, એકાગ્રતા અને સમજણ સાથે સાંભળવું. તેમાં પ્રશ્નો પૂછવા અથવા પ્રતિભાવ આપવો પણ સામેલ છે.

વિવેચનાત્મક શ્રવણ: સાંભળેલી વાતનું વિશ્લેષણ કરવું, તર્કબદ્ધ વિચારવું અને તે સાચી છે કે ખોટી તેનું મૂલ્યાંકન કરવું.

૨. શ્રવણ કૌશલ્ય કેવી રીતે વિકસાવવું ?

નિયમિત અભ્યાસ: વાર્તાઓ, સમાચાર, પોડકાસ્ટ કે અન્ય વ્યક્તિઓના વક્તવ્યને ધ્યાનથી સાંભળવા.
એકાગ્રતા: સાંભળતી વખતે અન્ય વિચારોથી દૂર રહીને વક્તાના મુદ્દાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું.
નોંધ લેવી: સાંભળતી વખતે મુખ્ય મુદ્દાઓ ટૂંકમાં લખવા, જેથી સમજણ વધે.
ધૈર્ય: વક્તા પોતાની વાત પૂર્ણ કરે ત્યાં સુધી વચ્ચે બોલ્યા વગર શાંતિથી સાંભળવાની ટેવ પાડવી.

૩. શ્રવણના અવરોધો

ભૌતિક અવરોધો: ઘોંઘાટ, અવાજની સ્પષ્ટતાનો અભાવ, અથવા ખરાબ ટેકનોલોજી (માઈક/સ્પીકર).
માનસિક અવરોધો: ધ્યાન ભટકી જવું, પૂર્વગ્રહ રાખવો, અથવા વિષયમાં રસ ન હોવો.
ભાષાકીય અવરોધો: જો વક્તાની ભાષા કે શબ્દભંડોળ સાંભળનાર માટે નવું કે અઘરું હોય.

શ્રવણનું ભાષા શિક્ષણમાં મહત્વ

ભાષા શિક્ષણમાં શ્રવણ એ પ્રથમ અને સૌથી પાયાનું કૌશલ્ય છે. ભાષા શીખવાની પ્રક્રિયામાં શ્રવણનું મહત્વ નીચે મુજબ સ્પષ્ટ કરી શકાય છે:

૧. ભાષા સંપાદનનો આધાર : કોઈપણ બાળકની ભાષા શીખવાની શરૂઆત સાંભળવાથી થાય છે. જેમ બાળક પોતાની માતૃભાષા સાંભળીને શીખે છે, તેમ અન્ય કોઈ પણ નવી ભાષા શીખવા માટે પણ તે ભાષાને વારંવાર સાંભળવી અનિવાર્ય છે. શ્રવણ એ ભાષાના અન્ય કૌશલ્યો (બોલવું, વાંચવું, લખવું) માટેનો મજબૂત પાયો છે.

૨. શબ્દભંડોળમાં વધારો : જ્યારે આપણે કોઈને બોલતા સાંભળીએ છીએ, ત્યારે નવા શબ્દો, રૂઢિપ્રયોગો અને વાક્યરચનાઓ આપણા મગજમાં અંકિત થાય છે. સતત સાંભળવાથી શબ્દભંડોળનો વિકાસ થાય છે, જે ભવિષ્યમાં ભાષાના પ્રવાહને સુધારવામાં મદદ કરે છે.

૩. ઉચ્ચારણ અને લયની સમજ : ભાષામાં શબ્દોના ચોક્કસ ઉચ્ચારણ, આરોહ-અવરોહ અને લયનું ઘણું મહત્વ છે. ભાષાના કુશળ વક્તાઓને સાંભળવાથી, શીખનારને તે ભાષાના ઉચ્ચારણો અને બોલવાની શૈલી (Intonation) સમજવામાં મદદ મળે છે.

૪. અર્થગ્રહણ શક્તિનો વિકાસ : શ્રવણ એટલે માત્ર અવાજ સાંભળવો એવો નથી, પરંતુ સાંભળેલા અવાજનો

ધોરણ – ૩ કલશોર

પાઠ–૧. વાંદરાને વાંચતા ન આવડે

★ શબ્દાર્થ ★

ઝાડ– વૃક્ષ	ઘર– મકાન, ભવન	અચરજ– આશ્ચર્ય, નવાઈ
હાથ– હસ્ત,કર	આકાશ– ગગન,નભ	વન– વાયરો,હવા
પાણી– જળ, નીર	માથું– મસ્તક,સિર	સિંહ સાવજ

★ નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ લખો.

1. વાંદરા નું નામ શું હતું?
   જવાબ – વાંદરા નું નામ ખટખટ હતું.
2. વાંદરા ની ચિંતા કોણ કરતું હતું?
   જવાબ – વાંદરા ની ચિંતા સુઘરી કરતી હતી.
3. ઠંડીથી બચવા વાંદરાઓએ શું કર્યું?
   જવાબ – ઠંડીથી બચવા વાંદરાઓએ ખેતરમાંથી લાલ મરચાં લાવીને એક જગ્યાએ ભેગા કરીને તાપણું કર્યું.
4. વાંદરાઓ વારંવાર શું બોલતા હતા?
   જવાબ –વાંદરાઓ વારંવાર હૂપહૂપાહૂપ બોલતા હતા.
5. સુઘરીની સલાહ સાચી હતી કે ખોટી ? કેમ?
   જવાબ – સુઘરીની સલાહ સાચી હતી કારણ કે ઘર વગર બધાને ઘણી બધી મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડે છે.
6. સુઘરીએ વાંદરાની ચિંતા કેમ છોડી દીધી?
   જવાબ – સુઘરી એ વાંદરોની ચિંતા છોડી દીધી કારણ કે સુઘરી વાંદરાને વારંવાર ઘર બનાવવાનું કહ્યું છતાં પણ વાંદરાએ ઘર બનાવ્યું નહિં એટલે સુઘરી એ ચિંતા છોડી દીધી.
7. ઘર વગર વાંદરાઓને કઈ કઈ મુશ્કેલીઓ પડી?
   જવાબ – ઘર વગર વાંદરાને શિયાળામાં ઠંડી, ઉનાળામાં ગરમી અને ચોમાસામાં વરસાદથી બચવાની મુશ્કેલી પડી હતી.
8. વાંદરાઓ શાનાથી પવન નાખવા લાગ્યા ?
   જવાબ – પૂંછડીથી
9. “ખટખટ, એય ખટખટ... તારી ઘર નથી બનાવવું ?" આ વાકય કોણ બોલે છે?
   જવાબ : સુઘરી બોલે છે.

★ નીચેના રૂઢિપ્રયોગોનો અર્થ આપો.

(૧) પરસેવે રેબઝેબ થઈ જવું
   અર્થ – ગરમીના કારણે ખૂબ જ પસીનો થવો.

(૨) જળબંબાકાર થઈ જવું
   અર્થ – ખૂબ પાણી પાણી થઈ જવું.

ગુજરાતી વ્યાકરણ

વર્ણ અને અક્ષર રચના

ભાષાઓનું અધ્યયન એના બંધારણના તત્વોને આધારે થાય છે. કોઈપણ ભાષાના બંધારણના મહત્વના ત્રણ ઘટકો છે.

૧. ધ્વનિઓ (વર્ણો)

૨. ધ્વનિઓની મદદથી બનતા શબ્દો.

૩. શબ્દોની મદદથી બનતા વાક્યો : વર્ણ ઉચ્ચારણ ગુજરાતી ભાષામાં કુલ ૩૩ વ્યંજનો અર્થભેદ કરતા ધ્વનિઓ છે. તેમના ઉચ્ચારણોને ધ્યાનમાં રાખી નીચે તેમનું વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રકાર	અઘોષ		ઘોષ		સ્પર્શ
	અલ્પપ્રાણ	મહાપ્રાણ	અલ્પપ્રાણ	મહાપ્રાણ	અનુમાસિક
કંઠ્ય (ગળુ)	ક્	ખ્	ગ્	ઘ્	ઙ
મૂર્ધન્ય (મો.)	ટ્	ઠ્	ડ્	ઢ્	ણ્
દંત્ય (દાંત)	ત્	થ્	દ્	ધ્	ન્
ઓષ્ઠય (હોઠ)	પ્	ફ્	બ્	ભ્	મ્
તાલવ્ય (તાળવુ)	ચ્	છ્	જ્	ઝ્	ઞ્
તાલવ્ય	લ્	ળ્	શ્	સ્	હ્
અર્ધતાલવ્ય	ય્	વ્			

દ્વિરુક્ત પ્રયોગો

'દ્વિ'એટલે બે અને 'ઉક્ત' એટલે બોલાયેલું તે 'દ્વિરુકત' એટલે જે બે વખત બોલાય છે તે. જેમકે - ઠેરઠેર, ગરમગરમ, લાડુબાડુ, ગલ્લાંતલ્લાં, ચોપડીબોપડી, પેનબેન, ભજનબજન, ગીતબીત, દોડાદોડી, ગાળાગાળી.

૧.સંપૂર્ણ દ્વિરુક્તિવાળા પ્રયોગો :

'ઘેરઘેર', 'માંડમાંડ', 'મનમાંમનમાં', 'પાંચપાંચ' જેવા શબ્દ પ્રયોગોમાં એકનું એક રૂપ સમગ્ર રૂપમાં બેવડાય છે. આવા પ્રયોગો સંપૂર્ણ દ્વિરુક્તિવાળા પ્રયોગો કહેવાય.

૨. અમુક અંશના લોપવાળી દ્વિરુક્તિ

કેટલાક દ્વિરુક્ત પ્રયોગોમાં એકનું એક રૂપ બેવડાતું હોય પણ એમાંથી કોઈ ધ્વનિનો લોપ થયો કહેવાય જેમકે, 'આટઆટલું', એમાં 'આટલું આટલું' ને સ્થાને 'શું' ધ્વનિનો લોપ થઈને 'આટઆટલું' દ્વિરુક્ત પ્રયોગ થયો છે. દા.ત. કેટકેટલું

૩. પ્રાસતત્વવાળા દ્વિરુક્ત પ્રયોગ

કેટલાક દ્વિરુક્ત પ્રયોગ પ્રાસ અર્થે પ્રયોજાયેલા હોય. એમાં બે રૂપ જોડાય ત્યારે કાં તો બંને રૂપ સાર્થક હોય, કાંતો આગળનું રૂપ સાર્થક હોય અને પાછળનું રૂપ માત્ર પ્રાસ માટે પ્રયોજાતું હોય અથવા તો પાછળનું રૂપ સાર્થક હોય અને આગળનું રૂપ પ્રાસ માટે પ્રયોજાતું હોય, એવી રીતની વિભિન્ન પ્રકારની દ્વિરુક્તિઓ જોવા મળે છે, જેમકે બંને રૂપ સાર્થક હોય તોડફોડ, ચડતીપડતી, આવકજાવક, ખાધું પીધું વગેરે.

પ્રથમ રૂપ સાર્થક હોય અને બીજું માત્ર પ્રાસ માટે પ્રયોજાતું હોય તેવા શબ્દોઃ અંતરમંતર, આડોશીપાડોશી, આજુબાજુ વગેરે.

English conversation અને classroom Activities શરમ સંકોચ કે ખચકાટ વિના ભાગ લે તેવું વર્ગખંડનું વાતાવરણ ઊભું કરવું જોઈએ. English classroom should be more interactive.

અંગ્રેજી ભાષા શિક્ષકે સ્થાનિક સાહિત્યનો, realia અને authentic material નો વધુમાં વધુ ઉપયોગ કરી વર્ગખંડની પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવું. જેથી વિદ્યાર્થીઓ આ પ્રવૃત્તિઓમાં વધુમાં વધુ ભાગ લે અને અંગ્રેજી ભાષાનો વધુમાં વધુ ઉપયોગ કરે.

English Language Skills

1.Listening and Speaking Skills :

"If you listen carefully at the end you will be someone else" અર્થાત આપણે જ્યારે Listening (શ્રવણ) કરીએ છીએ ત્યારે એના મય બની જઈએ છીએ. શ્રવણ એ અર્થગ્રહણ માટે છે, અને કથન અભિવ્યક્તિ માટે છે. આ બંને અગત્યના કૌશલ્યને વિકસાવવાથી, વિદ્યાર્થીને ભાષા પ્રભુત્વ મળે છે અને અર્થગ્રહણ કરેલું અભિવ્યક્ત કરતા શીખે છે. આમ, ભાષા રમત દ્વારા શ્રવણ, કથન, (Listening and Speaking) પ્રક્રિયા સરળ અને અસરકારક, રસમય, બનાવી શકાય છે. Pair work વિદ્યાર્થી પોતાના સાથી મિત્રનો પરિચય મેળવશે અને તેની વાત કરશે.

કોઈપણ નવી ભાષા શીખવા માટે શીખનારે Ear Training સાંભળવાની તાલીમ અચૂક લેવી પડે. જેટલીવધારે શ્રવણની સગવડ, તેટલી વધારે ઝડપ અંગ્રેજી શબ્દો, વાક્યો અને અર્થો ગ્રહણ કરવામાં આવે. તદુપરાંત અંગ્રેજી બોલવાની ઝડપ અને સ્વાભાવિકતા પણ વિકસતી જાય.

2.Speaking Skill (કથન કૌશલ્ય)-

સાંભળવાની પ્રક્રિયાની સાથો સાથ મનમાં બોલવાની ઊર્મિ અને સંવેદના જાગતી રહે છે. બોલનારનું અનુકરણ કરતાં કરતાં તેના જેવી ભાષા બોલવાનું ધીમે ધીમે સહજ અને સરળ થતું જાય છે. બોલનાર વ્યક્તિના આરોહ, અવરોહ ઉચ્ચારથી કૌશલ્ય ખીલે છે. પ્રત્યેક નવી વાક્યતરાહ અને શબ્દો વારંવાર સસ્વર (Oral and aloud) બોલવા જરૂરી છે.

3. Reading Skill (વાચન કૌશલ્ય)

જે વ્યક્તિને બોલાતી અંગ્રેજી ભાષા સાંભળવાની, સમજવાની અને તે પછી અનુકરણ દ્વારા બોલવાની ટેવ પડે છે, તેને સ્વાભાવિક રીતે જ જિજ્ઞાસા થાય છે કે તે જે સાંભળે છે અને બોલે છે, તે કેવી રીતે લખાતું હશે. અને એ લેખિત ભાષાને ઓળખવાની જિજ્ઞાસા સંતોષવા તે વ્યક્તિ ધ્વનિનું મુદ્રિત સ્વરૂપ અથવા તો ભાષાના ધ્વનિનું દૃશ્ય સ્વરૂપ (graphic presentation) નિહાળે છે. પ્રયત્ન અને ભૂલ દ્વારા તે પ્રત્યેક લખાયેલો શબ્દ અને વાક્ય વાંચતા શીખે છે, શરૂઆતમાં તેની ઝડપ ઘણી જ ઓછી હોય, પણ અનુભવે તે ક્રમશઃ વધે છે. આમ, વાચન કૌશલ્ય પણ સહજ રીતે વિકસે છે. વાચન કૌશલ્યના વિકાસ માટે પણ અવિરત મહાવરાની જરૂર છે.

4.Writing(Composition)

ભાષા શીખવાના પ્રયાસોમાં છેલ્લું સોપાન લેખનનું છે. આ કૌશલ્ય અત્યંત ચોકસાઈ માગી લે છે. જો કે લેખનકૌશલ્ય બહુ ઓછા લોકો હસ્તગત કરી શકે છે, કેમકે તેમાં exactness અને ઘણાં પાસા પર પ્રભુત્વ mastery ની જરૂર પડે છે. છતાં અશક્ય તો નથી જ. અંગ્રેજી ભાષાની વિશિષ્ટતા ગણો કે વિષમતા ગણો અથવા તે શીખવામાં પડતી મુશ્કેલી ગણો તો તેના શબ્દોની જોડણીની વિચિત્રતા છે.

Call - કોલ Cell - સેલ

Doctor - ડૉક્ટર Daughter - ડૉટર (gh અધ્યાહાર)

Fought - ફોટ (gh અધ્યાહાર) Nice - નાઈસ

Kitchen - કિચન (અધ્યાહાર)

લેખન અને કથન Productive skills છે જ્યારે વાચન અને લેખન Receptive skills છે. લેખન કૌશલ્ય. ભાષા શિક્ષણનું મહત્ત્વનું અંગ છે. અંગ્રેજી ભાષા શિક્ષણમાં આપણા વિદ્યાર્થીઓને મૌખિક અભિવ્યક્તિ કરતા લેખિત અભિવ્યક્તિની તકો વધુ પ્રાપ્ત થાય છે તેમજ લેખન દ્વારા પાઠના મુદ્દાનું દૃઢીકરણ પણ થાય છે.

વિભાગ - 3 અંગ્રેજી ભાષા

ધોરણ ૧
અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ
વિષય: અંગ્રેજી

1. Rhymes, Action Songs, Poems, Prayers નો રસાસ્વાદ માણે છે.
2. દૈનિક અભિવાદન, અભિવ્યક્તિ સાંભળે છે અને અંગ્રેજી / ઘરની ભાષામાં પ્રતિભાવ આપે છે. આભાર માને છે અને દિલગીરી વ્યક્ત કરે છે. જેમ કે, Good Morning, Hello!, Hi!,Fine,Okay, Thank you, Sorry.
3. શિક્ષક દ્વારા આપવામાં આવતી સૂચનાઓ સાંભળીને શાબ્દિક–અશાબ્દિક પ્રતિભાવ આપે છે.
4. વર્ગખંડમાં ઉપલબ્ધ લેખિત સામગ્રી વસ્તુઓ વિશે સાંભળે છે અને સમજે છે.
5. લોનવર્ડઝ સહિત આશરે 100 જેટલાં શબ્દો જાણે છે અને તે વિશે જણાવે છે.
6. કવિતા વાર્તામાં આવતાં પ્રાસવાળા શબ્દો જાણે છે અને જણાવે છે.
7. 1 થી 20 સુધી અંગ્રેજી અંકોને સાંભળે, ઓળખે અને તેના વિશે જણાવે છે.
8. અંગ્રેજી વાર્તામાંના શબ્દોને ચિત્રો સાથે જોડે છે અને તેના વિશે જણાવે છે.
9. શબ્દો, શબ્દસમૂહ અને વાક્યો કાળજીપૂર્વક સાંભળે છે તેમજ તેમનું પુનરાવર્તન કરે છે.
   - ટૂંકી પરિચિત વાર્તા અંગ્રેજીમાં સાંભળે છે.
   - શિક્ષકના કથન અને વાર્તામાં આવતી ઘટનાઓનો ઘટનાક્રમ સમજે છે.
   - અભિનયયુક્ત અને ચિત્રની મદદથી રજૂ થયેલ વાર્તા સાંભળીને સમજે છે તેમજ વાર્તામાં આવતા શબ્દો જાણે છે અને બોલે છે.
10. વાર્તા કવિતા સંબંધી પ્રશ્નોના ઘરની ભાષામાં, અંગ્રેજી અથવા સાંકેતિક ભાષામાં મૌખિકમાં જવાબ આપે
11. દ્વિભાષામાં પોતાના વિશે વાત કરે છે તેમજ પોતાની પસંદ નાપસંદને Yes / No થી પ્રદર્શિત કરે છે.
12. કેપિટલ અને સ્મોલ અંગ્રેજી મૂળાક્ષરો સાંભળીને ઓળખે છે અને તેના ઉચ્ચારને યોગ્ય રીતે સમજે છે. મૂળાક્ષરો ઓળખે અને તેનું ઉચ્ચારણ યોગ્ય રીતે કરે છે.
13. શિક્ષક દ્વારા વાંચવામાં આવતી કવિતા વાર્તામાં વારંવાર આવતા શબ્દો ટૂંકા વાક્યો ચિત્રો ઓળખે છે.
14. કોઈપણ વસ્તુને વિવિધ કદ, આકાર, રંગ, સંખ્યા અને વજનના સંદર્ભમાં ઓળખે છે અને ઓળખાવે
15. વસ્તુ, વ્યક્તિ, સ્થાન, વ્યવસાયકારો, પશુ–પંખી, વૃક્ષ વગેરેનું વર્ણન સાંભળે છે, ઓળખે છે અને ઓળખાવે
16. ઉલટ પ્રશ્નો (Inversion Questions) ના Yes / | No માં મૌખિકમાં જવાબ આપે છે.
17. I - me – my
    we - us – our
    you - you - your જેવા સર્વનામો વિશે જાણે છે અને જણાવે છે.
18. This, That નો ઉપયોગ કરી વસ્તુઓનો નિર્દેશ કરે છે તેમજ પ્રશ્નોના જવાબ આપે છે.
19. પોતાની અને સામેની વ્યક્તિની માલિકી સંબંધ my, our, your વગેરે શબ્દોના ઉપયોગથી પ્રદર્શિત કરે છે. જેમ કે,
    This is my book.
    I have a book.
    That is your book.
    You have a book.
20. Stories, Rhymes, Action Songs, Poems, Prayer માં રહેલ ક્રિયાસૂચક શબ્દોનો પરિચય મેળવે

Unseen Passages

Unseen passages are a fundamental component of language education. They refer to texts—such as stories, articles, or reports—that students have not encountered or studied in their textbooks prior to a test or exercise.

Since the content is "unseen," students cannot rely on memorization. Instead, they must apply their **reading comprehension skills** to understand, analyze, and interpret the information on the spot.

Why are Unseen Passages Important?

They are used by educators to objectively evaluate several key cognitive and linguistic abilities:

- **Reading Comprehension:** The core ability to extract meaning from written language.

Alabama Cooperative Extension System -

- **Critical Thinking:** Analyzing the author's intent, distinguishing between facts and opinions, and making logical inferences.

Read Naturally

- **Vocabulary Development:** Learning to deduce the meaning of unfamiliar words through context clues.

Physics Wallah

- **Focus and Concentration:** Training the brain to process information efficiently under time constraints.

PlanetSpark

- **Problem-Solving:** Connecting pieces of information within the text to answer specific questions accurately.

Tips for Effective Comprehension

If you are teaching students or preparing for exams, these strategies are highly effective:

StrategyActionable StepRead Questions First: Get a sense of what information you need to find before diving into the text.

Skimming: Read the passage quickly once to grasp the main theme and structure.

Active Reading: Underline key phrases, dates, or names. If a word is unfamiliar, don't stop; try to guess its meaning from the surrounding context.

Multiple Readings: Read the passage a second time with the questions in mind to locate specific details.

Evidence-Based: Always ensure your answers are derived from the text provided, not from outside knowledge or assumptions.

ધોરણ - 3 ગણિત નવા પુસ્તકની વિશેષતાઓ

પ્રકરણોનું આયોજનઃ આ પાઠ્યપુસ્તકમાં વિદ્યાર્થીઓની વયજૂથ અને ક્ષમતાને ધ્યાનમાં રાખીને કુલ ૧૪ પ્રકરણો આપવામાં આવ્યા છે.

થીમ આધારિત શિક્ષણઃ ગણિતના ખ્યાલોને વિદ્યાર્થીઓ સહજતાથી સ્વીકારી શકે તે માટે મેળો, રમતનો આનંદ, વેકેશન, આકાર સાથે આનંદ, તહેવાર અને વસ્તુની વહેંચણી જેવી રસપ્રદ થીમ દ્વારા ગાણિતિક સંકલ્પનાઓ સમજાવવામાં આવી છે.

રોજિંદા જીવનના અનુભવોઃ પુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ દરેક ગાણિતિક ખ્યાલને વિદ્યાર્થીના રોજિંદા જીવનના અનુભવો સાથે જોડીને વધુ સ્પષ્ટ અને જીવંત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

વિષયવસ્તુઃ પુસ્તકમાં સંખ્યાજ્ઞાન, મૂળભૂત ચાર ક્રિયાઓ (સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર), આકારો, અવકાશી સંબંધો તથા માપન (જેમ કે લંબાઈ, ગુંજાશ, સમય અને વજન)ની સમજ આપવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત પેટર્ન, માહિતીનું એકત્રીકરણ અને પૃથક્કરણ જેવી મહત્ત્વની સંકલ્પનાઓનો પણ જુદા જુદા પ્રકરણોમાં સમાવેશ કરાયો છે.

આનંદદાયક પ્રવૃત્તિઓઃ વિદ્યાર્થીઓ ગણિતના વિષયને ભારરૂપ ન ગણતા રમત-રમતમાં શીખે તે માટે પુસ્તકમાં 'ચાલો આપણે કરીએ' નામનો એક ખાસ વિભાગ રાખવામાં આવ્યો છે. આ વિભાગ હેઠળ રસપ્રદ અને આનંદદાયક પ્રવૃત્તિઓ, વિવિધ કાર્યો, ગણિત આધારિત રમતો તથા મગજ કસતા કોયડાઓ આપવામાં આવ્યા છે, જે વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણને વધુ જીવંત બનાવે છે.

મહાવરો અને મૂલ્યાંકનઃ આ પાઠ્યપુસ્તકમાં વિદ્યાર્થીઓ માટે સ્વ-અધ્યયનની પૂરતી તકો તેમજ સંકલ્પનાના સ્પષ્ટીકરણ બાદ જરૂરી મહાવરો આપવામાં આવ્યો છે, જેથી દરેક એકમની શીખવાની પ્રક્રિયા સાથે તેમનું સતત સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન થતું રહે છે.

૨૧મી સદીના કૌશલ્યો અને મૂલ્યશિક્ષણનો સમન્વય

આ પાઠ્યપુસ્તકમાં ૨૧મી સદીના અનિવાર્ય કૌશલ્યો જેવા કે વાતચીત, વિવેચનાત્મક ચિંતન, સહકાર, સમસ્યા ઉકેલ અને સર્જનાત્મકતાનો વિકાસ થાય તે માટે દરેક પ્રકરણમાં વ્યાવહારિક અનુભવો આપવામાં આવ્યા છે. આ સાથે જ પાઠ્યપુસ્તકની સંકલ્પનાઓમાં જેન્ડર સંવેદનશીલતા, મૂલ્ય શિક્ષણ, અન્ય વિષયો સાથે અનુબંધ, ભારતીય જ્ઞાનપ્રણાલી (IKS), સમાવેશી શિક્ષણ અને પર્યાવરણ શિક્ષણ જેવી પાયાની બાબતોને વણી લેવામાં આવી છે.

આ કૌશલ્યોને પુસ્તકમાં નીચે મુજબના વ્યાવહારિક ઉદાહરણો દ્વારા સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે.

વિવેચનાત્મક ચિંતનઃ પ્રકરણ-૧ માં આપેલું તેજલ અને જયનું ઉદાહરણ આ કૌશલ્યને સુંદર રીતે રજૂ કરે છે. તેજલ પોતાની પાસેના ચિત્ર કાર્ડને 'જેઓ ખોરાક ખાય છે અને જેઓ ખોરાક ખાતા નથી' (સજીવ-નિર્જીવ) તેવા જૂથમાં વહેંચે છે, જ્યારે જય એ જ કાર્ડને અલગ તાર્કિક લક્ષણોના આધારે જુદી રીતે ગોઠવે છે. જયે બનાવેલા દરેક જૂથમાં શું સામાન્ય છે તે શોધવાની પ્રક્રિયા વિદ્યાર્થીઓમાં વિવેચનાત્મક ચિંતનનો વિકાસ કરે છે.

સહકારઃ પ્રકરણ ૧૨માં જેતપુર ગામના લોકો પોતાની જરૂરિયાત મુજબ વસ્તુઓની આપ-લે કરતા દર્શાવવામાં આવ્યા છે. લોકો પરસ્પર સહયોગથી જીવન વ્યવહાર ચલાવતા હતા, જે સહકાર અને સામાજિક એકતાનું સુંદર ઉદાહરણ છે. આ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં સાથે મળીને કામ કરવાની અને એકબીજાને મદદ કરવાની ભાવના વિકસે છે.

સમસ્યા ઉકેલઃ પ્રકરણ-૪માં પીહુંના બગીચાના પદ્ધ છોડમાંથી કેટલાક સુકાઈ ગયા બાદ ૨૯ છોડ બાકી રહેવાનો કોયડો

ફિબોનાકી શ્રેણી

ફિબોનાકી શ્રેણી (Fibonacci sequence) એ ગણિતની એક એવી શ્રેણી છે જેમાં દરેક નવી સંખ્યા તેની આગળની બે સંખ્યાઓનો સરવાળો હોય છે. આ શ્રેણીની શરૂઆત ૦ અને ૧ થી થાય છે.

ફિબોનાકી સંખ્યાઓ

૦, ૧, ૧, ૨, ૩, ૫, ૮, ૧૩, ૨૧, ૩૪, ૫૫, ૮૯, ૧૪૪... અનંત સુધી.

ગણતરીની રીત

૦ + ૧ = ૧ ૧ + ૧ = ૨ ૧ + ૨ = ૩ ૨ + ૩ = ૫ ૩ + ૫ = ૮ ૫ + ૮ = ૧૩

આ પેટર્ન માત્ર ગણિત પૂરતી સીમિત નથી, પરંતુ પ્રકૃતિમાં પણ અદ્ભુત રીતે જોવા મળે છે. ફૂલોની પાંખડીઓની સંખ્યા (જેમ કે લિલીમાં ૩, બટરકપમાં ૫), સૂર્યમુખીના ફૂલમાં બીજની ગોઠવણી, અનાનસની બહારની સપાટી અને શંખનો આકાર મોટાભાગે ફિબોનાકી સંખ્યાઓ મુજબ ગોઠવાયેલા હોય છે.

પ્રાથમિક કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓને ગણિતના પાઠમાં માત્ર સંખ્યાઓ ગોખાવવાને બદલે, પ્રકૃતિના ઉદાહરણો અને ચિત્રો સાથે આ પેટર્ન સમજાવવામાં આવે તો તેમના માટે તે એક રસપ્રદ અને જીવંત વિષય બની શકે છે.

શોધકઃ ઇટાલીના પ્રસિદ્ધ ગણિતશાસ્ત્રી લિયોનાર્ડો ફિબોનાકી (ઈ.સ. ૧૧૭૦-૧૨૪૫) દ્વારા ઈ.સ. ૧૨૦૨માં લખાયેલા પુસ્તક 'લાઇબર અબાકી' (Liber Abaci) માં આ શ્રેણીનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે સસલાના યુગલની વૃદ્ધિના પ્રશ્ન દ્વારા આ શ્રેણી સમજાવી હતી.

પેલેન્ડ્રોમ સંખ્યા

પેલેન્ડ્રોમ સંખ્યા (Palindrome Number) એવી સંખ્યા છે જેને સીધી (ડાબેથી જમણે) કે ઉલટી (જમણેથી ડાબે) વાંચવામાં આવે તો પણ તે એકસમાન જ રહે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જો તમે આ સંખ્યાના અંકોનો ક્રમ ઉલટાવી દો, તો પણ નવી બનતી સંખ્યા મૂળ સંખ્યા જેટલી જ હોય છે.

ઉદાહરણોઃ એક અંકની સંખ્યાઓઃ ૦ થી ૯ સુધીની તમામ સંખ્યાઓ (૧, ૨, ૩...) પેલેન્ડ્રોમ ગણાય છે કારણ કે તેને ઉલટાવવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી.

બે અંકની સંખ્યાઓઃ ૧૧, ૨૨, ૩૩, ૪૪, ૫૫, ૬૬, ૭૭, ૮૮, ૯૯.

ત્રણ અંકની સંખ્યાઓઃ ૧૦૧, ૧૨૧, ૨૫૨, ૩૪૩, ૮૯૮, ૯૯૯.

ચાર કે તેથી વધુ અંકની સંખ્યાઓઃ ૧૦૦૧, ૨૩૩૨, ૧૨૩૨૧, ૫૪૩૪૫, ૧૨૩૪૩૨૧.

વિગતવાર સમજૂતીઃ ધારો કે એક સંખ્યા ૧૩૩૧ છે. હવે આ સંખ્યાના અંકોને પાછળથી (ઉલટી દિશામાં) લખવાની શરૂઆત કરીએ, તો પણ છેલ્લો અંક પહેલો અને પહેલો અંક છેલ્લો થતાં તે ૧૩૩૧ જ રહેશે. તેથી તે પેલેન્ડ્રોમ છે. પરંતુ જો સંખ્યા ૧૨૩ હોય, તો તેને ઉલટાવતા ૩૨૧ બને છે, જે બંને સમાન નથી, તેથી ૧૨૩ પેલેન્ડ્રોમ નથી.

ગણિત સિવાય ભાષામાં પણ પેલેન્ડ્રોમ શબ્દો હોય છે, જેમ કે ગુજરાતીમાં 'નયન', 'કનક', અને 'નવજીવન', જેને આગળ કે પાછળ બંને બાજુથી વાંચતા સમાન જ રહે છે.

રસપ્રદ હકીકતઃ ગણિતમાં જો તમે કોઈપણ સંખ્યા લો, તેના અંકોને ઉલટાવો અને બંનેનો સરવાળો કરો, તો મોટેભાગે તમને એક પેલેન્ડ્રોમ સંખ્યા મળે છે. (દા.ત., ૧૩ + ૩૧ = ૪૪. જો ૪૪ ન હોત, તો મળેલા જવાબને ફરીથી ઉલટાવીને સરવાળો કરવાથી પેલેન્ડ્રોમ મળી જાય છે).

ગણિત શિક્ષણ પ્રત્યે ભય ઉદ્ભવવાનાં કારણો

અભ્યાસક્રમ:

વધુ પડતા લાંબા અભ્યાસક્રમને કારણે વર્ગખંડમાં અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયાને જરૂર પૂરતો સમય ફાળવી શકાતો નથી, જેથી કરીને અઘરી સંકલ્પનાઓ પ્રત્યે વિદ્યાર્થીઓમાં એક જાતનો ડર ઊભો થાય છે કે એ સંકલ્પના હું નહિ સમજી શકું અને તે સંકલ્પનાથી વિદ્યાર્થી દૂર જાય છે અને ભય ઊભો થાય છે.

શિક્ષકોનું વર્ગવ્યવહારનું સ્વરૂપ:

શિક્ષકોનું વર્ગ વ્યવહારનું સ્વરૂપ પણ ભય ઉદ્ભવવામાં મુખ્ય કારણ છે. વર્ગખંડમાં શિક્ષક એક-બે દાખલા ગણાવે અને પછી કહે કે બીજા દાખલા કરી લાવવા. જેથી કરીને વિદ્યાર્થી વિવિધતાવાળા દાખલા ન ગણી શકવાને કારણે હતોત્સાહિત થાય છે અને ભયનું વાતાવરણ નિર્માણ થાય છે.

ગણિત પ્રત્યેની ઉદાસીનતા :

ગણિત પ્રત્યેના ભાવિ જીવનમાં ઉપયોગ વિશેની જાણકારીના અભાવે પણ વિદ્યાર્થીઓ ગણિત પ્રત્યે ઉદાસીન બને છે, જે ભયમાં પરિણમે છે.

ગણિત માટેના જરૂરી વાતાવરણનો અભાવ :

વિદ્યાર્થીના કુટુંબ, સમાજ વગેરેમાં જો ગણિત વિષયનું વાતાવરણ ન હોય તો ગણિત વિષય પ્રત્યેના ખોટા ખ્યાલો સમાજમાં ઘર કરી જાય છે અને કુટુંબ, સમાજ તરફથી વાતાવરણ ન મળવાને કારણે ભય ઉત્પન્ન થાય છે.

રસ-રુચિનો અભાવ:

ગણિત શિક્ષકનો બાળક પર પ્રભાવ એ પણ એક પરિબળ ગણી શકાય. જો ગણિત શિક્ષક બાળકોમાં ગણિત પ્રત્યે રસ, રુચિ ઉત્પન્ન કરી શકતો ન હોય તો પણ ભય ઉદ્ભવવાનું કારણ બની શકે છે. શિક્ષક વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓને ઉતારી પાડતો હોય તો વિદ્યાર્થી હતોત્સાહિત થાય છે અને તેનામાં ભય ઉત્પન્ન થાય છે.

પરીક્ષા-પદ્ધતિ :

આજની પરીક્ષા પધ્ધતિ પણ ભય ઉત્પન્ન થવાનું કારણ છે. પરીક્ષા પધ્ધતિના કારણે વિદ્યાર્થીઓમાં માનસિક તણાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને પછી તે ભયમાં પરિણમે છે.

સહાધ્યાયીઓનું ચડિયાતાપણું :

વર્ગખંડમાં પોતાના સહાધ્યાયીઓનું અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં ચડિયાતાપણું વિદ્યાર્થીમાં લઘુતા લાવે છે, જેના કારણે ભયના વાતાવરણનું નિર્માણ થાય છે.

શારીરિક અક્ષમતાઓ :

ગણિત વિષયમાં અઘરો એકમ શીખવવામાં આવે ત્યારે શારીરિક અક્ષમતાને કારણે વર્ગખંડમાં હાજર ન હોય તો એ એકમ તેને અઘરો લાગવાથી તેનામાં ભય/ડર ઉત્પન્ન કરે છે.

ગણિતના કાલ્પનિક ડરનું નિષ્ફળતા સાથેનું જોડાણ (સંબંધ)

- શિક્ષકના વર્ગવ્યવહારના સ્વરૂપને કારણે વિદ્યાર્થીઓમાં ડરનું વાતાવરણ બને છે જેના કારણે ગણિત વિષયમાં નિષ્ફળતા મળે છે. તે દૂર કરવા માટે વર્ગખંડમાં મહત્તમ વિવિધતાવાળા દાખલા ગણાવી અને અઘરી સંકલ્પનાઓને સરળતા પ્રદાન કરે તેવા પ્રકારનું શિક્ષણકાર્ય બનાવવું.
- વિદ્યાર્થીની ગણિત પ્રત્યેની ઉદાસીનતાને લઈ વિદ્યાર્થી ગણિતમાં નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત કરતો હોય છે. શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓને જીવનમાં ગણિતનું મહત્ત્વ સમજાવી, ગણિત પ્રત્યે તેનો રસ જાગૃત કરી તેની ઉદાસીનતા દૂર કરવાના પ્રયત્નો હાથ ધરવા

વિભાગ- ૫ પર્યાવરણ, સામાજિક વિજ્ઞાન અને સામાન્ય જ્ઞાન

ધોરણ ૩ પર્યાવરણ અભ્યાસક્રમના ધ્યેયો અને ક્ષમતાઓ

CG-1 પોતાની આસપાસના નૈસર્ગિક અને સામાજીક સાંસ્કૃતિક પર્યાવરણ સાથે તાદાત્મ્ય સ્થાપે.

C-1.1 પોતાની આસપાસના પર્યાવરણના નૈસર્ગિક (જંતુઓ, છોડ, પક્ષીઓ, પ્રાણીઓ, ભૌગોલિક લાક્ષણિકતાઓ , સૂર્ય, ચંદ્ર, તારાઓ, ગ્રહો, નૈસર્ગિક સંસાધનો) અને સામાજિક (મકાનો, સંબંધો) ઘટકોનું અવલોકન કરે અને ઓળખે.

C-1.2 કુટુંબ અને સમુદાયમાં સંબંધો (જેવા કે, માણસો/પ્રાણીઓ/પ્રકૃતિ વચ્ચેના) તથા સામાજિક પરંપરાઓ (જેવી કે કલા સ્વરૂપો, ઉજવણીઓ, તહેવારો) નું વર્ણન કરે છે.

C-1.3 સ્થાનિક પર્યાવરણમાં જોવા મળતી સાદી તરાહ (પેટર્ન) (ઋતુ પરિવર્તન, આહાર શુખંલા, ચંદ્રની કળાઓ, તારાઓ અને ગ્રહોની હિલચાલ, ઝાડ, છોડ, પાંદડા અને ફૂલોના આકાર, ધાર્મિક વિધિઓ, ઉજવણીઓ) વિશે પ્રશ્નો પૂછે છે અને આગાહી કરે છે.

C-1.4 સ્થાનિક સંસ્થાઓ(કુટુંબ, શાળા, બેંક/પોસ્ટ ઓફિસ, બજાર અને પંચાયત)ની કામગીરીને વિવિધ સ્વરૂપો(વાર્તા, ચિત્ર, ટેબ્યુલેટીંગ ડેટા, અહેવાલો)માં વર્ણવે છે અને તેમની ભૂમિકાઓનું વિશ્લેષણ કરે છે.

C-1.5 વર્ગખંડની પ્રક્રિયાઓમાં પ્રદર્શન અથવા ઉપયોગ માટે પોતાની જાતે સાદી વસ્તુઓ કુટુંબ, વૃક્ષ, પરબીડિયું ઓરિગામિ પ્રાણીઓ) બનાવવા માટે સ્થાનિક સામગ્રીનો ઉપયોગ કરે છે.

CG-2 પોતાના પર્યાવરણમાં રહેલ પરસ્પરાવલંબન સમજવા માટે નિરીક્ષણ અને અનુભવ દ્વારા ''વસુધૈવ કુટુમ્બકમ'' ની વિચારધારાને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે.

C-2.1 પોતાનાં જીવનને આધારરૂપ બનતી કુદતી અને માનવનિર્મિત સંરચનાઓને સમજે છે. (પાણીની વહેંચણી, જલચક્ર, નદીના પ્રવાહનું તંત્ર, ઋતુઓ, વનત અને પ્રાણીઓનું જીવનચક્ર, ખોરાક, ઘર ઉપયોગી વસ્તુઓ, વાહન વ્યવહાર, સંદેશા વ્યવહાર, વિદ્યુત) સમજે છે.

C-2.2 પ્રાકૃતિક પર્યાવરણ અને પોતાના સ્થાનિક પર્યાવરણમાં રહેલ સાંસ્કૃતિક પરંપરાઓ (કાર્ય સ્વરૂપ, ખોરાક, ઉત્સવો, રૂઢિઓ) વચ્ચેનાં સંબંધને વર્ણવે છે.

C-2.3 વડીલો દ્વારા કે સ્થાનિક વાર્તાઓમાં દર્શાવેલ વ્યવસાયો, ખાધટેવો, સંસાધનો, ઉત્સવોની ઉજવણી, સંદેશાવ્યવહાર વગેરેના સંદર્ભમાં વિદ્યાર્થીના અત્યારના પર્યાવરણ અને જીવન ધોરણમાં આવેલા ફેરફારોને સાંકળે છે.

CG-3 સામાન્ય તથા આકસ્મિક પરિસ્થિતિમાં પોતાની અને અન્યની સલામતી કેવી રીતે સુનિશ્ચિત કરવી તે સમજાવે.

C-3.1 માનવ, પ્રાણી અને પક્ષીઓની પ્રાથમિક સુરક્ષા અને સંક્ષણ (સ્વાસ્થ્ય અને સ્વચ્છતા, ખોરાક-પાણી, રહેઠાણ, સાવચેતી, આકસ્મિક પરિસ્થિતિ અંગે જાગૃતતા, અયોગ્ય વર્તન તેમજ અસલામત પરિસ્થિતિ)નું વર્ણન કરે છે.

C-3.2 કુટુંબ કે સમુદાય સાથેની ચર્ચાઓ અથવા વ્યક્તગત અનુભવોને આધારે કટોકટીની પરિસ્થિતિઓ (ધુમાડો, આગ, નાની ઈજાઓ, દાઝી જવું, ઈલેક્ટ્રિકલ સલામતી, કમોસમી વરસાદ, પડી ગયેલા વૃક્ષો) માટે કેવી તૈયારી કરવી તેની ચર્ચા કરે છે.

ધોરણ - 3 પર્યાવરણ

એકમ - ૧ : આપણા કુટુંબો અને સમુદાયો

પ્રકરણ ૧ : કુટુંબ અને મિત્રો

આ પ્રકરણનો સમાવેશ એકમ-૧ 'આપણા કુટુંબો અને સમુદાયો' અંતર્ગત કરવામાં આવ્યો છે. આપણે સૌ જુદાજુદા કુટુંબોમાંથી આવીએ છીએ. દરેક બાળકનું જીવન તેમના કુટુંબ અને મિત્રો સાથે જોડાયેલું હોય છે, કુટુંબ એટલે એવી જગ્યા જ્યાં બાળકને પ્રેમ, સંભાળ, સુરક્ષા અને સંસ્કાર મળે છે. કુટુંબના દરેક સભ્ય બાળકના વિકાસમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. 'કુટુંબ અને મિત્રો' પ્રકરણમાં વિદ્યાર્થીઓ કુટુંબના સભ્યો, તેમની સાથેના સંબંધો, કુટુંબમાં સભ્યોની ભૂમિકા, કુટુંબના પ્રકારો તથા મિત્રોના મહત્ત્વ વિશે અભ્યાસ કરશે તથા પ્રાણીઓની સંભાળ અને પરસ્પર સહયોગ દ્વારા સુમેળભર્યું જીવન જીવતા શીખશે. આ પ્રકરણ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં કુટુંબના સભ્યો, મિત્રો, પ્રાણીઓ પ્રત્યે સ્નેહ, સંવેદના, સંભાળ તથા પરસ્પર સહયોગની ભાવનાનો વિકાસ થશે.

૨૧મી સદીનાં કૌશલ્યો

- સહયોગ/સહકાર (Collaboration)
- વિવેચનાત્મક ચિંતન (Crtiical Thinking)
- પ્રત્યાયન (Communication)
- સર્જનાત્મકતા (Creativity)

ક્રમ	અધ્યયન બિંદુ	સૂચિત પેડાગોજી
૧	કુટુંબના સભ્યો અને તેમની સાથેના સંબંધો	રમત-ગમત દ્વારા અધ્યયન
૨	કુટુંબના પ્રકાર (વિભક્ત અને સંયુક્ત)	અનુભવજન્ય અધ્યયન
૩	પ્રાણીઓની સંભાળ	અનુભવજન્ય અધ્યયન
૪	પરસ્પર સહયોગ સભ્યોની ભૂમિકા	અનુભવજન્ય અધ્યયન
૫	મિત્રોનું મહત્વ	પ્રવૃતિ દ્વારા અધ્યયન

પ્રશ્નોતરી

(૧) બેલાના બંને ભાઈઓનાં નામ શું છે?

ઉત્તરઃ બેલાના મોટાભાઈનું નામ બંકુ અને નાનાભાઈનું નામ બિશુ છે.

(૨) બેલા અને તેના ભાઈઓ ઘરની બહાર ખુલ્લી જગ્યામાં કઈ રમત રમે છે?

ઉત્તરઃ તેઓ બહાર સંતાકૂકડી રમે છે.

(૩) નાના બાળક સાથે સંતાઈને અચાનક સામે આવીને કઈ રમત રમાય છે?

ઉત્તરઃ પીક-એ-બૂ રમત.

(૪) બેલાના કુટુંબના પાલતુ કૂતરાનું નામ શું છે?

થઈ તેનો ઉકેલ શોધી શકે અને સાથે સાથે ભવિષ્યમાં આવનાર સમસ્યાઓને રોકી શકે.''

ઉપર્યુક્ત વ્યાખ્યાઓ પરથી કહી શકાય કે પર્યાવરણ શિક્ષણ એ .....

- પર્યાવરણ માટેનું, પર્યાવરણ વિશેનું અને પર્યાવરણ દ્વારા થતું શિક્ષણ.
- વ્યક્તિને પર્યાવરણની અનુભૂતિ અને 'વસુધૈવ કુટુંમ્બકમ' ની ભાવના કેળવે છે.
- પર્યાવરણ સંબંધિત સમસ્યાઓથી સભાન બનાવે છે અને તેના ઉકેલ માટે પ્રેરે છે.
- માનવ અને પર્યાવરણના આંતરસંબંધો સમજાવે છે.
- સંસ્કૃતિને જીવન સાથે જોડવામાં એટલે કે તેનાં જતન, સંવર્ધન અને સંરક્ષણ માટે મદદરૂપ બને છે.
- ભવિષ્યમાં ઉદ્‌ભવનારી સમસ્યાઓને અટકાવવા માટેનાં પગલાંઓ માટે આપણને તૈયાર કરે છે.

આમ, પર્યાવરણ શિક્ષણ બાળકોને પર્યાવરણમાં જોવા મળતી ઘટનાઓ અને પ્રક્રિયાઓની સમજ મેળવવામાં મદદરૂપ થાય છે. જેમાં તેના ઘરનું વાતાવરણ, આડોશ-પાડોશ, શેરી, ગામ, તાલુકો, જિલ્લો, રાજય અને દેશનો સમાવેશ થાય છે.

પર્યાવરણ અને પર્યાવરણ શિક્ષણ વચ્ચે સંબંધ

પર્યાવરણ અભ્યાસ અને પર્યાવરણ શિક્ષણ બંને એક સિક્કાની બે બાજુ સમાન છે. પર્યાવરણ અભ્યાસ વિના પર્યાવરણ શિક્ષણ અસંભવ છે. કેળવણીની પૂર્વશરત છે કે અધ્યયન માટે પર્યાવરણ અભ્યાસ જરૂરી છે.

નીચે પર્યાવરણના કેટલાક ઘટકો આપવામાં આવેલા છે. આ ઘટકોના આધારે પર્યાવરણ અભ્યાસ અને પર્યાવરણ શિક્ષણને સમજીએ.

પર્યાવરણના ઘટકો		**શિક્ષણના ઘટકો**	
જળ	ખનીજ	અવલોકન	વિચાર
જમીન	ખેતર	વાચન	ગ્રહણશક્તિ
વાયુ	ફળ	પૃથક્કરણ	જિજ્ઞાસા
અગ્નિ	ફૂલ	વિશ્લેષણ	અભિરુચિ
સૂર્ય	સૃષ્ટિ	નિર્ણયશક્તિ	રસ
નદી	જીવ-જંતુ	તર્કશક્તિ	વલણ
તળાવ	પશુ	વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિકોણ	સર્જનશક્તિ
પર્વતો	પંખી	વિવેચનાત્મક ચિંતન	સ્મરણશક્તિ
ચંદ્ર	તારાઓ	મૂલ્યો	કદર
આકાશ	વનસ્પતિ	સમસ્યા ઉકેલ	

હવે વિચારો કે, પર્યાવરણના ઘટકોને શિક્ષણના ઘટકો સાથે સાંકળીને પર્યાવરણ શિક્ષણને કેવી રીતે સમજી શકાય?

આ ઉપરથી નીચેના મુદ્દાઓ નોંધી શકાય

૧. પર્યાવરણ જ્ઞાનનું સર્જન કરે છે. પર્યાવરણ શિક્ષણ આ બાબતને દિયાન્વિત કરે છે.

૨. પર્યાવરણ અભ્યાસ એ અલગ વિષય હોઈ શકે, પરંતુ પર્યાવરણ શિક્ષણ એ તમામ વિષયને શીખવાનો અભિગમ છે. તે તબક્કા અનુસાર સતત ચાલતી પ્રક્રિયા છે.

પદ્ધતિશાસ્ત્ર પ્રશ્નોતરી

ગુજરાતી પદ્ધાતિશાસ્ત્ર

અધ્યયન અને ભાષા સંપ્રાપ્તિ

1. જો કોઈ બાળક પોતાના દૈનિક જીવનના અનુભવો પરથી જોઈને, સાંભળીને અને વિચાર કરીને સમાજની વાતો શીખે છે, તો આ કયા પ્રકારના અધ્યયનનું ઉદાહરણ છે? - **વિચારાત્મક અધ્યયન**
2. ભાષા અર્જન અને ભાષા અધ્યયન વચ્ચેનો મુખ્ય તફાવત શું છે?
   - **ભાષા અર્જન એટલે શીખેલી ભાષાને દૈનિક જીવનમાં ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતા, જ્યારે ભાષા અધ્યયન એ ભાષિક ક્ષમતા વિકસાવવાની પ્રક્રિયા છે.**
3. પિયાજે ની વિચારધારા અનુસાર, જો કોઈ બાળક પોતાના આસપાસના વાતાવરણમાંથી નવી માહિતીને પોતાની હાલની માનસિક રૂપરેખામાં સામેલ કરવાનો પ્રયત્ન કરે, તો આ પ્રક્રિયાને શું કહેવાય?
   - **આત્મસાત**
4. વાઈગોત્સકીના સંદર્ભમાં, જો એક બાળક મુશ્કેલ કાર્ય કરતી વખતે ધીમા અવાજે પોતાની જાત સાથે વાતચીત કરે છે, તો તે કઈ ભાષાનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે? - **આત્મકેન્દ્રિત ભાષા**
5. પાવલોવના શાસ્ત્રીય અનુબંધન સિદ્ધાંત મુજબ, કૂતરાના પ્રયોગમાં 'ફક્ત ઘંટ વગાડવાથી લાળ ટપકવી' એ કયા પ્રકારની પ્રતિક્રિયાનું ઉદાહરણ છે? - **કૃત્રિમ ઉદ્દીપન પરની અનુબંધિત પ્રતિક્રિયા**
6. ભાષા અધ્યયન અને અર્જનને અસર કરનારા પરિબળોમાં, બીજી ભાષા શીખવાની પ્રક્રિયા સૌથી વધુ કયા પરિબળ પર નિર્ભર કરે છે ? - **ભાષા શીખવાની આંતરિક ઈચ્છા**
7. ભાષા વિકાસની પ્રારંભિક અવસ્થામાં, બાળક દ્વારા રડવું અને ચીસ પાડવાની ક્રિયા પછી તરત જ કઈ મહત્વપૂર્ણ કડી શરૂ થાય છે? - **બડબડાટ શરૂ કરવો.**
8. કોઈ બાળક શાળામાં પ્રવેશ મેળવે પછી, તેના શબ્દભંડોળમાં થતા વિકાસને સમજાવવા માટે નીચેનામાંથી કયું વિધાન સૌથી વધુ યોગ્ય છે?
   - **શાળા પ્રવેશથી બાળક વિવિધ શૈક્ષણિક અને સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાતા તેના શબ્દભંડોળમાં ઝડપી વૃદ્ધિ થવા લાગે છે.**
9. પ્રાથમિક સ્તરે બાળકોના ભાષા શિક્ષણના સંદર્ભમાં નીચેનામાંથી કયું વિધાન અસત્ય છે?
   - **બાળકો ભાષાની જટિલ અને સમૃદ્ધ સંરચનાઓ સાથે શાળાએ આવે છે.**
10. ભાષા અર્જન અને ભાષા અધિગમના સંદર્ભમાં કયું વિધાન સાચું નથી?
    - **ભાષા અર્જનમાં ક્યારેય અનુવાદનો સહારો લેવામાં આવતો નથી.**
11. પ્રાથમિક સ્તરે 'ભાષા શીખવવા' નો અર્થ છે - **ભાષાનો પ્રયોગ શીખવવો**
12. ધોરણ 'એક' ના બાળકો પોતાના..... અને..... માંથી પ્રાપ્ત બોલચાલની ભાષાના અનુભવો લઈને જ શાળાએ આવે છે. - **ઘર-પરિવાર, પરિવેશ**
13. ચોમ્સ્કીના મતે કયું વિધાન સાચું છે? - **બાળકોમાં ભાષા શીખવાની જન્મજાત ક્ષમતા હોય છે.**

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) ૨૦૨૦

પૂર્વભૂમિકા

- ૨૧મી સદીની આ પ્રથમ શિક્ષણ નીતિ છે અને દેશમાં અમલી ૩૪ વર્ષ જુની રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NPE) ૧૯૮૬ના બદલે તેને અમલમાં મુકવામાં આવશે.
- પહોંચ, સમાનતા, ગુણવત્તા, એફોર્ડેબીલીટી અને જવાબદારીના મૂળભૂત પાયા પર તૈયાર કરવામાં આવેલી છે.
- આ નીતિ ટકાઉક્ષમ વિકાસના ૨૦૩૦ એજન્ડાને સુસંગત છે અને તેનો ઉદ્દેશ શિક્ષણને વધુ સર્વગ્રાહી, અનુકૂલનશીલ, બહુ-વિષયક, ૨૧મી સદીની જરૂરિયાતોને સુસંગત બનાવીને ભારતને જ્ઞાનના સમાજ અને વૈશ્વિક જ્ઞાન મહાશક્તિમાં પરિવર્તિત કરવાનો અને દરેક વિદ્યાર્થીની અનન્ય ક્ષમતાઓને બહાર લાવવાનો છે.
- રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ની રચના ૨.૫ લાખ ગ્રામ પંચાયતો, ૬,૬૦૦ બ્લૉક, ૬,૦૦૦ ULB, ૬૭૬ જિલ્લાઓ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલા ૨ લાખ જેટલા સૂચનોનો સમાવેશ કરીને બાદ કરવામાં આવી છે.
- MHRD દ્વારા જાન્યુઆરી, ૨૦૧૫થી સર્વગ્રાહી, સમાવેશી અને વ્યાપક પ્રતિભાગીતા ધરાવતી અભૂતપૂર્વ પરામર્શ પ્રક્રિયાનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો હતો.
- મે, ૨૦૧૬માં, ભૂતપૂર્વ કેબિનેટ સચિવ, સ્વર્ગીય ટી.એસ.આર. સુબ્રમણ્યમની અધ્યક્ષતા હેઠળ ઘડાયેલી નવી શૈક્ષણિક નીતિ વિકસિત કરવા માટે સમિતિએ પોતાનો અહેવાલ સુપરત કર્યો હતો. આ અહેવાલના આધારે, મંત્રાલયે, 'રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક નીતિ, ૨૦૧૬' ના ખરડા માટે કેટલાક સૂચનો તૈયાર કર્યા હતા. જૂન, ૨૦૧૭માં ખ્યાતનામ વૈજ્ઞાનિક ડો. કે. કસ્તુરીરંગનની અધ્યક્ષતા હેઠળ રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક નીતિના ખરડા માટે સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી, જેમના દ્વારા માનવ સંશાધન વિકાસ મંત્રીને ૩૧મી મે, ૨૦૧૯ના રોજ રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક નીતિ, ૨૦૧૯ નો ખરડો સુપરત કરાયો હતો. જાહેર લોકો સહિત હિતધારકોના મંતવ્યો, સૂચનો ,ટિપ્પણીઓ મેળવવા માટે રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક નીતિ, ૨૦૧૯નો ખરડો MHRD ની વેબસાઈટ અને 'MyGov ઈનોવેટ પોર્ટલ' પર અપલોડ કરવામાં આવ્યો હતો.

મુખ્ય બાબતોઃ

- નવી નીતિનો ઉદ્દેશ ૨૦૩૦ સુધીમાં પ્રિ-સ્કૂલથી માંડીને માધ્યમિક સ્તર સુધી શાળાઓમાં ૧૦૦% GER સાથે શિક્ષણનું સાર્વત્રિકરણ કરવાનો છે.
- શાળા છોડનારા ૨ કરોડ વિદ્યાર્થીઓને NEP ૨૦૨૦ અંતર્ગત મુખ્ય પ્રવાહમાં પાછા લાવવામાં આવશે
- ૧૨ વર્ષના શાળાકીય અભ્યાસ અને ૩ વર્ષ આંગણવાડી/ પ્રિ-સ્કૂલિંગ સાથે નવો ૫ -૩- ૩- ૪ શાળાકીય અભ્યાસક્રમ
- પાયાની સાક્ષરતા અને સાંખ્યજ્ઞાન પર વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવ્યો, શાળામાં શૈક્ષણિક પ્રવાહો અને ઈતરપ્રવૃત્તિઓ, રોજગારલક્ષી પ્રવાહો વચ્ચે કોઈ મોટો તફાવત રહેશે નહીં
- છઠ્ઠા ધોરણથી રોજગારલક્ષી શિક્ષણ ઈન્ટર્નશીપ સાથે શરૂ થશે
- ઓછામાં ઓછા પાંચમા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ માતૃભાષા/પ્રાદેશિક ભાષામાં રહેશે.
- અભ્યાસના પરિણામો પ્રાપ્ત કરવા માટે સર્વાગી પ્રગતિપત્રક, વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિ પર દેખરેખ સાથે મૂલ્યાંકનમાં સુધારા
- ૨૦૩૫ સુધીમાં ઉચ્ચ અભ્યાસમાં GER ૫૦% સુધી વધારવામાં આવશે;
- ૩.૫ કરોડ બેઠકો ઉચ્ચ અભ્યાસમાં ઉમેરવામાં આવશે
- ઉચ્ચ અભ્યાસના અભ્યાસક્રમમાં વિષયોની અનુકૂલનતા રહેશે

નિપુણ ગુજરાત અભિયાન

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન (Foundational Literacy and Numeracy-FLN) માટે ત્રિવર્ષીય 'નિપુણ ગુજરાત અભિયાન' નું રાજ્યવ્યાપી નું અમલીકરણ .

પ્રસ્તાવના:

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ- 2020માં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન (Foundational Literacy and Numeracy-FLN)ને સમગ્ર શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થાનો પાયો માનવામાં આવ્યો છે. તેના અમલીકરણના ભાગરૂપે ભારત સરકાર દ્વારા ''નિપુણ ભારત મિશન (National Initiative for Proficiency in Reading with Understanding and Numeracy - NIPUN Bharat)'' અમલમાં મૂકવામાં આવેલ છે, જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય Foundational Stage ના તમામ બાળકોમાં વય-અનુરૂપ પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની ક્ષમતાઓ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે.

રાજ્યના બાલવાટિકા અને ધોરણ 1 થી 5 સુધીના તમામ બાળકોમાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન (Foundational Literacy and Numeracy - FLN)ની ક્ષમતાઓનો વિકાસ કરી, ગુણવત્તાયુક્ત, સમાન, સમાવેશી અને પરિણામલક્ષી શાળા શિક્ષણ માટે મજબૂત પાયાનું નિર્માણ કરી જીવનપર્યંત અધ્યયન માટે જરૂરી મૂળભૂત કૌશલ્યોનો વિકાસ સુનિશ્ચિત કરવાના હેતુથી રાજ્યમાં વર્ષ 2026-27 થી 2028-29 સુધી ''નિપુણ ગુજરાત અભિયાન'' અમલમાં મૂકવામાં આવે છે.

૧. ઉદ્દેશ:

નિપુણ ભારત મિશનના ધ્યેયો અને માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ રાજ્ય સરકારના વિશિષ્ટ કાર્યક્રમ ''નિપુણ ગુજરાત અભિયાન'' અંતર્ગત પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટેના મુખ્ય ઉદ્દેશો નીચે મુજબ રહેશે.

૧. રાજ્યની તમામ બાલવાટિકા, ધોરણ-૧ થી ૫ સુધીના બાળકોમાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની ક્ષમતાઓ વિકસાવી અપેક્ષિત અધ્યયન પરિણામો પ્રાપ્ત કરવા.

૨. બાલવાટિકા અને પ્રાથમિક શિક્ષણ વચ્ચે સરળ, સાતત્યપૂર્ણ અને બાળકેન્દ્રી શૈક્ષણિક સંક્રમણ સુનિશ્ચિત કરી શાળા તૈયારીને (School Readiness) મજબૂત બનાવવી.

૩. બાળકોમાં વાંચન, લેખન, ભાષાકીય સમજણ, સંખ્યાજ્ઞાન, તાર્કિક વિચારશક્તિ અને સમસ્યા નિરાકરણ જેવી મૂળભૂત ક્ષમતાઓનો વિકાસ કરી ક્ષમતાલક્ષી અધ્યયન (Compatency Based Learning)ને પ્રોત્સાહન આપવું.

૪. સમાન, સમાવેશી, બાળમૈત્રીપૂર્ણ અને ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ દ્વારા શૈક્ષણિક અસમાનતા ઘટાડવી તથા દરેક બાળકને શીખવાની સમાન તક ઉપલબ્ધ કરાવવી.

૫. સતત મૂલ્યાંકન, શૈક્ષણિક સહાય અને ઉપચારાત્મક શિક્ષણ (Remedial Support) દ્વારા બાળકોના અધ્યયન પરિણામોમાં સુધારો સુનિશ્ચિત કરવો.

૬. શિક્ષકો, મુખ્ય શિક્ષકો, CRCC, BRCC, BRP નિપુણ, DIET તથા અન્ય શૈક્ષણિક સહાયકોની વ્યવસાયિક ક્ષમતાઓમાં વૃદ્ધિ કરી FLN આધારિત અસરકારક શિક્ષણ સુનિશ્ચિત કરવું.

૭. ટેક્નોલોજી આધારિત મોનિટરિંગ, ડેટા વિશ્લેષણ અને પુરાવા આધારિત આયોજન દ્વારા અભિયાનનું અસરકારક અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવું.

૮. માતા-પિતા, શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ (SMC) તથા સ્થાનિક સમુદાયની સક્રિય ભાગીદારી દ્વારા બાળકો માટે સહાયક શૈક્ષણિક વાતાવરણનું નિર્માણ કરવું.

૯. બાળકોમાં જીવનપર્યંત અધ્યયન માટે જરૂરી મૂળભૂત જ્ઞાન, કૌશલ્યો અને મૂલ્યોનો વિકાસ કરી મજબૂત શૈક્ષણિક પાયાનું નિર્માણ કરવું.

૧૦. રાજ્યથી શાળા સ્તર સુધી સ્પષ્ટ જવાબદારીઓ, કામગીરી સૂચકો, સમયબદ્ધ સમીક્ષા અને અનુવર્તી કાર્યવાહી (Follow-up Action) દ્વારા પરિણામલક્ષી અમલીકરણ સુનિશ્ચિત કરવું.

૨. નિપુણતાના સ્તર અને ત્રિ-વર્ષીય અપેક્ષિત લક્ષ્યાંકો:

SQAAF

School Quality Assessment and Assurance Framework

કાળજીપૂર્વકની વિચારણાના અંતે, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) ૨૦૨૦ના પ્રકરણ ૮. Standard- setting and Accreditation for School Education ના પેરા ક્રમાંક ૮.૫ (D)માં અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા NEP ૨૦૨૦ના અમલીકરણના સંદર્ભમાં તૈયાર કરાયેલ 'સાર્થક' પુસ્તિકાના ટાસ્ક ક્રમાંક ૨૧૫માં સૂચવ્યા અનુસાર SCERT દ્વારા શાળાઓના એક્રેડિટેશન માટે NIEPA અને NCERT દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ ગાઈડલાઈન પ્રમાણેનું 'School Quality Assessment and Accreditation Framework ' (SQAAF) વિકસાવવું જરૂરી છે. ગુજરાતમાં વર્ષ ૨૦૧૯ – ૨૦થી GCERT ખાતે કાર્યરત GSQAC દ્વારા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) ૨૦૨૦ની ભલામણો અનુસાર NCERT-PARAKH, પી.એમ.શ્રી શાળાઓ તેમજ CBSE શાળાઓના એક્રેડિટેશન ફ્રેમવર્ક અને રાજ્યના ગુણોત્સવ ૨.૦ના ફ્રેમવર્કનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરીને એક વિસ્તૃત School Quality Assessment and Assurance Framework (SQAAF) – ૨૦૨૬ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે, જે ફ્રેમવર્કને આથી મંજૂરી આપવાનું ઠરાવવામાં આવે છે.

NEP ૨૦૨૦ના અમલીકરણના હેતુથી GSQAC દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ SQAAFના સંદર્ભમાં નીચે મુજબની બાબતો ધ્યાને લેવાની રહેશે.

૧. NEP ૨૦૨૦માં સૂચવ્યા અનુસાર SQAAF અંતર્ગત કરવાના થતાં સ્કૂલ એક્રેડિટેશનના કાર્યક્ષેત્રમાં રાજ્યની તમામ પ્રકારની (સરકારી, અનુદાનિત અને બિન-અનુદાનિત) તેમજ શિક્ષણના તમામ તબક્કાઓની (ફાઉન્ડેશનલ સ્ટેજ, પ્રિપેરેટરી સ્ટેજ, મિડલ સ્ટેજ અને સેકન્ડરી સ્ટેજ)ની શાળાઓનો ક્રમશઃ સમાવેશ કરવાનો રહેશે.

૨. GCERT ખાતે કાર્યરત GSQAC દ્વારા શૈક્ષણિક પરિણામોમાં સુધારો કરવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે સમયાંતરે આ ફ્રેમવર્કમાં વધારાના પરિમાણો/માપદંડો વિકસાવવાના રહેશે. અને જરૂર જણાયે હાલના પરિમાણો/માપદંડોમાં ફેરફાર કરવાનો રહેશે.

૩. NEP ૨૦૨૦ના અમલીકરણના સંદર્ભમાં તૈયાર કરાયેલ 'સાર્થક' પુસ્તિકાના ટાસ્ક ક્રમાંક ૨૧૫માં સૂચવ્યા અનુસાર SSSA (State School Standards Authority) દ્વારા SQAAFનું અમલીકરણ કરવામાં આવશે. સ્કૂલ એક્રેડિટેશનના સંદર્ભમાં SSSA અંતર્ગત આ પોર્ટલ/વેબસાઈટ તૈયાર કરવાની રહેશે.

૪. ઉપરોક્ત પોર્ટલ/વેબસાઈટમાં શાળાઓ દ્વારા સ્વ-મૂલ્યાંકન કરી શકવાની, સ્કૂલ એક્રેડિટેશનના પરિણામો જાહેર કરવા (Public Disclosure)ની, પરિણામોના સંદર્ભમાં શાળાઓની રજૂઆતોના સ્વીકાર અને નિકાલ (Grievance Redressal)ની વગેરે જેવી સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવાની રહેશે.

૫. GCERT/GSQACને ઉપરોક્ત સુવિધાયુકત વેબસાઈટ/પોર્ટલ તૈયાર કરવા માટે સમગ્ર શિક્ષા દ્વારા જરૂરી નાણાકીય તેમજ ટેક્નિકલ સહયોગ અને વિદ્યા સમીક્ષા કેન્દ્ર દ્વારા આવશ્યક ટેક્નિકલ સહયોગ આપવાનો રહેશે.

૬. રાજ્યની પ્રત્યેક શાળા સ્કૂલ એક્રેડિટેશન માટેના નિયત પોર્ટલ/ પ્લેટફોર્મ પર જઈ પોતાના સ્વ-મૂલ્યાંકનની પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરે તે સુનિશ્ચિત કરવાની જવાબદારી સંબંધિત જિલ્લા શિક્ષણાધિકારી અને જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારી/ શાસનાધિકારીની રહેશે.

૭. સ્વ-મૂલ્યાંકન કરતી વખતે શાળાઓ વાસ્તવિકતા આધારિત મૂલ્યાંકન કરે અને અવાસ્તવિક સ્વ-મૂલ્યાંકન ન થાય તેની કાળજી સંબંધિત મુખ્ય શિક્ષક/આચાર્ય અને SMC/સંચાલક મંડળે લેવાની રહેશે. સ્વ- મૂલ્યાંકન પછી યથાસ્થિતિ બાહ્ય મૂલ્યાંકન/ વેરિફિકેશનમાં ૧૫% થી વધુ તફાવત જણાય તો સંબંધિતો સામે નિયામકશ્રી પ્રાથમિક શિક્ષણની કચેરી/ કમિશ્નરશ્રી શાળાઓની કચેરી દ્વારા આ અંગેની જવાબદારી સુનિશ્ચિત કરવામાં આવશે.

૮. જિલ્લાની શાળાઓને સ્વ-મૂલ્યાંકન માટે માર્ગદર્શિત કરવાની જવાબદારી સંબંધિત જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ

વ્યવસ્થાપન સમિતિ (SMC) - ૨૦૨૬

પ્રસ્તાવના:

બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણના અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૦૯ની કલમ-૨૧ મુજબ શાળાઓમાં ભાગીદારીપૂર્ણ અને જવાબદારી પૂર્વકનો શાળા વહીવટ સુનિશ્ચિત કરવા માટે 'શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ (SMC)'ની રચના અને કાર્યોની જોગવાઈ કરવામાં આવેલ છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP), ૨૦૨૦ માં વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયન, કલ્યાણ અને શાળાની જવાબદારીમાં સુધારો લાવવા માટે સરકાર, શાળા, વાલીઓ અને સમુદાયની સક્રિય ભાગીદારીને આવશ્યક ગણવામાં આવેલ છે. શાળા વ્યસ્થાપન સમિતિઓ પાયાના સ્તરે શાળાકીય શિક્ષણને મજબૂત બનાવવામાં અગત્યની કડી તરીકે કાર્ય કરે છે.

શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, શિક્ષણ મંત્રાલય, ભારત સરકાર દ્વારા વંચાણે લીધા ક્રમાંકઃ (૨) મુજબ 'શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિઓ (SMCs) માટેની માર્ગદર્શિકા, ૨૦૨૬ પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. આ માર્ગદર્શિકાનો મુખ્ય હેતુ ભારતભરમાં ગુણવત્તાસભર અને સર્વાંગી શિક્ષણ, અસરકારક શાળાકીય વહીવટ, સર્વસમાવેશિતા અને શાળા-વાલી-સમુદાય-સ્થાનિક સંસ્થાઓ વચ્ચેના સંકલનથી સક્રિય ભાગીદારી દ્વારા; શાળા પ્રત્યે માલિકીભાવ, વિશ્વાસ અને સમુદાય જોડાણ માટેનું એક મજબૂત માળખું પૂરું પાડવાનો છે. તેમાં શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિની (SMC) ની રચના, ચૂંટણી, કાર્યકાળ, ભૂમિકાઓ અને જવાબદારીઓ, કાર્યપદ્ધતિ, શાળા વિકાસ યોજના, બેઠકો, તાલીમ, નાણાકીય વ્યવસ્થાપન, સામાજિક ઓડિટ, સંકલન તથા મોનિટરિંગ બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

૧.૦ શાળા વ્યસ્થાપન સમિતીની રચના અને તેના સભ્યોની સંખ્યા:

(૧) શિક્ષણ વિભાગ હેઠળની દરેક સરકારી શાળા, સ્થાનિક સત્તામંડળ સંચાલિત શાળા તથા અનુદાનિત શાળા એમ તમામ શાળાઓ; જેમાં ધોરણ-૧૨ સુધીની તમામ પ્રાથમિક, ઉચ્ચ પ્રાથમિક, માધ્યમિક તથા ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓનો સમાવેશ થાય છે. આ તમામ શાળાઓમાં શૈક્ષણિક વર્ષ શરૂ થયાની તારીખથી એક માસ સુધીમાં આ ઠરાવની જોગવાઈઓ મુજબ શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ (SMC)ની રચના કે પુનઃરચના કરવાની રહેશે.

(૨) દરેક (SMC) ની રચનાનું માળખુ:

(૧) માતાપિતા/વાલીઓમાંથી ચૂંટાયેલા સભ્ય	અધ્યક્ષ
(૨) માતાપિતા/વાલીઓમાંથી ચૂંટાયેલા સભ્ય	ઉપાધ્યક્ષ
(૩) શાળામાં ભણતા તમામ ધોરણના બાળકોના માતાપિતા/વાલીઓ	સભ્ય
(૪) સ્થાનિક સત્તામંડળના ચૂંટાયેલા સભ્યો	સભ્ય
(૫) શાળાના શિક્ષકો	સભ્ય
(૬) સ્થાનિક શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ/વિષય નિષ્ણાતો/શૈક્ષણિક નિષ્ણાતો/ વરિષ્ઠ વિદ્યાર્થીઓ/શાળાના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થી/AWW/ASHA/ANM	સભ્ય
(૭) આચાર્ય/મુખ્ય શિક્ષક/શાળાના ઈન્ચાર્જ : હોદ્દાની રૂએ (Ex-officio)	સભ્યસચિવ

(૩) શાળામાં નોંધાયેલા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યાના આધારે (SMC)ની કુલ સભ્યોની સંખ્યા:

જો વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૦૦ સુધી હોય તો ૧૨ થી ૧૫ સભ્યો, જો વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૦૦ થી ૫૦૦ સુધી હોય તો ૧૫ થી ૨૦ સભ્યો અને જો વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૫૦૦ થી વધુ હોય તો ૨૦ થી ૨૫ સભ્યો સુધી રાખી શકાશે.

દિશા અને અંતર

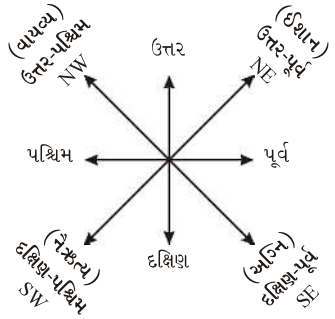
સામાન્ય રીતે મૂળ સ્થાનેથી પૂર્વમાં, પશ્ચિમમાં, દક્ષિણમાં,ઉત્તર દિશામાં અમુક કિલોમિટર ચાલ્યા પછી તે વ્યકિત કઈ દિશામાં અને મૂળ સ્થાનેથી કેટલા અંતરે હશે તે દર્શાવતા પશ્નો પુછાય છે. આ પ્રકારના પશ્નોના ઉત્તર મૌખિક રીતે આપતા પહેલા કાગળ ઉપર દિશા અને અંતરનો નકશો બનાવવો હિતાવહ છે. આ માટે દિશાઓની જાણકારી હોવી જરૂરી છે. મુખ્ય ચાર દિશામાં પશ્ચિમ, પૂર્વ, ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા છે. ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચે ઉત્તર-પૂર્વ દિશા, પૂર્વ અને દક્ષિણ વચ્ચે દક્ષિણ - પૂર્વ, તેવી જ રીતે દક્ષિણ-પશ્ચિમ અને ઉત્તર - પશ્ચિમ છે.જયારે ઘડિયાળના કાંટાની દિશામાં (C.W.) કહ્યું હોય ત્યારે ડાબેથી જમણી બાજું અને ઘડિયાળના કાંટાની વિરૂદ્ધની દિશા (A.C.W.) કહ્યું હોય ત્યારે જમણેથી ડાબી બાજું ગણાય.જયારે જમણેથી ડાબી બાજુ કે ડાબેથી જમણી બાજુ, એમ કહેવામાં આવ્યું હોય ત્યારે ઉમેદવારે પોતાની જમણી કે ડાબી બાજું સમજવાનું છે.જયારે કોઈપણ દિશા તરફ વળાંક સૂચવવામાં આવે ત્યારે ૯૦° ના ખૂણે વળાંક લેવામાં આવે છે તેમ સમજવું. દિશા બદલતી વખતે મુખની સ્થિતિ કોઈપણ દિશામાં ચાલ્યા પછી જો દિશા બદલવાની હોય તો તે વ્યકિતનું મુખ કઈ દિશામાં રહે તેનો અભ્યાસ જરૂરી છે.

(૧) પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને ઊભેલી વ્યકિત જો ડાબી બાજુ વળે તો તેનું મુખ ઉત્તર દિશા તરફ થાય અને જમણી બાજુ વળે તો તેનું મુખ દક્ષિણ દિશા તરફ થાય.

(૨) જો કોઈ વ્યકિત પશ્ચિમ દિશા તરફ મુખ રાખીને ઊભી હોય અને ડાબી બાજુ વળે તો હવે તેનું મુખ દક્ષિણ દિશામાં રહે અને જો જમણી બાજુ વળે તો તેનું મુખ ઉત્તર દિશા તરફ રહે.

(૩) જે વ્યકિતનું મુખ ઉત્તર દિશા તરફ હોય તે વ્યકિત જો ડાબી બાજુ વળે તો પશ્ચિમ દિશા તરફ તેનું મુખ થશે અને જો જમણી બાજુ વળે તો પૂર્વ દિશા તરફ તેનું મુખ થશે.

(૪) જે વ્યકિતનું મુખ દક્ષિણ દિશા તરફ હોય, તે વ્યકિત ડાબી બાજુ વળે તો તેનું મુખ પૂર્વ દિશા તરફ રહે અને જો જમણી બાજુ વળે તો તેનું મુખ પશ્ચિમ દિશા તરફ રહે. તેથી આપણી જમણી બાજુએ તેની ડાબી બાજુ બનશે. આપ જાતે આ રીતે ઊભા રહી દિશા નક્કી કરી શકો. હવે આપણે વિવિધ ઉદાહરણોની મદદથી દિશા અને અંતર નક્કી કરીશુ.

(૧) વિરાગના ઘરની સામે જ ધ્રુવનો તારો દેખાય છે.પરાગ પોતાના ઘરેથી ડાબી બાજુ વળીને ૪ કિ.મી. ચાલ્યા પછી જમણી બાજુ વળીને ૨ કિ.મી. ચાલે છે. ત્યારપછી તે ડાબી બાજુ વળીને ૩ કિ.મી. ચાલે છે.ત્યારપછી ફરીથી ડાબી બાજુ વળીને ૨ કિ.મી. ચાલે છે. હવે તે પોતાના ઘરેથી કઈ દિશામાં કેટલા કિ.મી. દૂર હશે ?

(A) ૭ કિ.મી. દક્ષિણમા (B) ૫ કિ.મી. પશ્ચિમમાં (C) ૯ કિ.મી. ઉત્તરમાં (D) ૪ કિ.મી. પૂર્વમાં

સમજૂતી :

વિરાગના ઘરની સામે ધ્રુવનો તારો એટલે ઉત્તર દિશામાં તેનું મુખ છે. હવે તે ડાબી બાજુ એટલે પશ્ચિમ દિશામાં ૪ કિ.મી. ચાલે છે. તેથી તેનું મુખ પશ્ચિમમાં હશે .તેના જમણી તરફ ઉત્તર દિશામાં ૨ કિ.મી. એ ત્યાંથી ડાબી બાજુ એટલે પશ્ચિમ દિશામાં ૩ કિ.મી. ચાલ્યા પછી ફરીથી ડાબી તરફ વળે એટલે તેનું મુખ દક્ષિણ દિશામાં હોય. હવે તે ઘેરથી ૭ કિ.મી. દૂર હશે તેથી જવાબ (A) સાચો છે.

TET –1 (special) PAPER Date : 12-10-2025

(1) જો ત્રિકોણનો એક ખૂણો ગુરૂકોણ હોય તો બાકીના બે ખૂણા ..... હોય.
(A) લઘુકોણ (B) ગુરૂકોણ (C) કાટકોણ (D) સરળકોણ

(2) 8, 4, 17, 26, 30, 28, 21 નો મધ્યસ્થ શું આવે ?
(A) 21 (B) 26 (C) 30 (D) 20

(3) જો સમાંતર બાજુની એક જોડ સમાન હોય અને ચારેય ખૂણા કાટકોણ ન હોય તો તે કયા પ્રકારનો ચતુષ્કોણ થશે ?
(A) સમાંતર બાજુ ચતુષ્કોણ (B) ચોરસ (C) સમલંબ ચતુષ્કોણ (D) લંબચોરસ

(4) એક વિદ્યાર્થીએ 80 ગુણમાંથી 60 ગુણ મેળવ્યા છે. તો તેણે કેટલા ટકા (%) ગુણ પ્રાપ્ત કર્યા હશે ?
(A) 60 (B) 80 (C) 75 (D) 70

(5) ગણિત શિક્ષણનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય શું છે ?
(A) વિદ્યાર્થીને ગણિતના સૂત્રો યાદ કરાવવા
(B) વિદ્યાર્થીઓના તાર્કિક અને વિશ્લેષણાત્મક વિચારસરણી વિકસાવવી
(C) ઘડિયા મોઢે કરાવવા
(D) ગણિતના દાખલાઓનાં ખૂબ મહાવરો કરાવવો

(6) આગમન પદ્ધતિ માટે નીચે પૈકી શું સાચું છે ?
(A) સૂત્રમાં રકમ મુકતા શીખવવું
(B) વિશીષ્ટ ઉદાહરણ પરથી સૂત્રો તારવતા શીખડાવવું
(C)સૂત્રો પરથી ગણતરી કરતા શીખવવું
(D) રકમના અંતે યોગ્ય એકમ મુકતા શીખવવું

(7) ગણિત શિક્ષણમાં “પ્રયોગ પદ્ધતિ” (Laboratory Method) નો ઉપયોગ ક્યારે થાય?
(A) ફક્ત સૈદ્ધાંતિક જ્ઞાન આપવા
(B) પરીક્ષાની તૈયારી કરાવવા
(C)વિદ્યાર્થીને પ્રયોગ દ્વારા ગાણિતિક પરિભાષાની સમજણ આપવી હોય
(D) જ્યારે વિદ્યાર્થી ગણિત શિક્ષણથી કંટાળો અનુભવતો હોય

(8) એક સમસ્યા હલ કરવાનું પ્રથમ પગલું શું હોવું જોઈએ ?
(A) જવાબનાં અંદાજો લગાવવો (B) સમસ્યાને સમજવી અને શું પુછવામાં આવ્યું છે તે જાણવું
(C) તરતજ ગણતરી શરૂ કરવી (D) સમસ્યાને અવગણવી

(9) “અનુમાન અને પરિક્ષણ'' પદ્ધતિ શું છે ?
(A) જવાબનો અંદાજો લગાવવો અને પછી તપાસ કરવી કે તે કામ કરે છે કે નહીં
(B) ફક્ત સરળ પ્રશ્નોને હલ કરવા
(C) કોઈ પણ ગણતરી કર્યા વગર અનુમાનથી જવાબ લખી દેવો
(D) ફક્ત અનુમાન કરવું અને પછી શિક્ષકને પુછવું કે તેનું અનુમાન સાચું છે કે નહીં

(10) ધોરણ 4 ગણિતના પાઠ્યપુસ્તકના કયા પ્રકારના પાનાની કિનારીનો માપપટ્ટી તરીકે ઉપયોગ કરવા માટે જણાવવામાં આવ્યું છે ?
(A) ટીક–ટીકટીક (B) ભોપાલનો પ્રવાસ (C) દુનિયા જોવાનો રસ્તો (D) લાંબુ અને ટૂંકુ

(11) ધોરણ 3 થી 5 ના ગણિતના પાઠ્યપુસ્તકોમાં દરેક પ્રકરણની શરૂઆતમાં આપેલા QR Code ને સ્કેન કરવાથી કઈ એપ્લિકેશન શરૂ થાય છે ?
(A) DIKSHA (B)G- SHALA (C) SMA (D)e Pathshala

TET - 1 QUETION PAPER Exam Date 21-12-2025

(1) 'વૃદ્ધિના પરિણામે પ્રાપ્ત થતું સામર્થ્ય એ વિકાસ છે.' વિકાસની આ વ્યાખ્યાને સમજાવતું ઉદાહરણ કયું છે ?
(A) સ્નાયુઓની વૃદ્ધિ થતા બાળકનું કદ વધે છે.
(B) સ્નાયુની વૃદ્ધિ થતા બાળક સાઇકલની બ્રેક મારતા શીખે છે?
(C) હાડકાંની વૃદ્ધિ થતા બાળકની ઉંચાઈ વધે છે.
(D) સ્નાયુઓ અને હાડકાંની વૃદ્ધિ થતા બાળકનું વજન વધે છે.

(2) બાળકને જે વિસ્તારમાં રહે છે ત્યાંની આબોહવાની તેના વિકાસ પર જોવા મળતી અસરને વાતાવરણની અસર કહેવાય છે. અહીં કેવા પ્રકારના વાતાવરણની વાત કરવામાં આવી છે ?
(A) ભૌતિક વાતાવરણ (B) આંતરિક વાતાવરણ (C) સામાજિક વાતાવરણ (D) પારિવારિક વાતાવરણ

(3) એક શિક્ષક જુદા–જુદા ચહેરાઓ (emoji)ના કાર્ડસનો ઉપયોગ કરી વિદ્યાર્થીઓને તેમની લાગણી વ્યક્ત કરવાની પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. આ પ્રવૃત્તિ બાળકના કયા વિકાસને સંબંધિત છે ?
(A) ભાષા વિકાસ (B) સાંવેગિક વિકાસ (C) માનસિક વિકાસ (D) સામાજિક વિકાસ

(4) ફ્રોબેલે આપેલ બાળશિક્ષણ પદ્ધતિમાં વપરાતા શૈક્ષણિક સાધનો કયા ખાસ નામથી ઓળખાય છે ?
(A) ફ્રોબેલના રમકડાં (B) ફ્રોબેલના TLM (C) ફ્રોબેલની પ્રવૃત્તિ (D) ફ્રોબેલની બક્ષિસ

(5) ચૌદ વર્ષની ઉંમરવાળા ચાર બાળકો A, B, C અને D ની માનસિક વય અનુક્રમે 12, 14, 15 અને 18 વર્ષ છે. ચાર પૈકી જેનો બુદ્ધિઆંક 100 કરતાં ઓછો હોય તેવા બાળકની ઓળખ કરો.
(A) D (B) C (C) B (D) A

(6) નીચેના પૈકી શું જ્ઞાન પ્રત્યેના મનના વલણનો પ્રકાર નથી ?
(A) સંશય (doubt) (B) અભિપ્રાય (opinion)
(C) માન્યતા (belief) (D)નિશ્ચિતતા (certitude)

(7) આનુવંશિક લક્ષણોનું ક્રોમોસોમ્સ ઉંમરે આપમેળે થતું પ્રગટીકરણ એટલે...
(A) વૃદ્ધિ (B) વિકાસ (C) પરિપક્વતા (D) અપરિપક્વતા

(8) સામાજિકતાનો વિકાસ એટલે .....
(A) પોતાની જાતમાં ખોવાઈ જઈ ભાષાકીય રીતે સમૃદ્ધ બનવું
(B) પોતાની અને બીજાની ઉન્નતિ માટેના સમવર્ધનનો વિકાસ સાંધવો.
(C) હકારાત્મક અને નકારાત્મક લાગણીઓનો વિકાસ સાંધવો.
(D) સ્વસ્થ અને સક્ષમ વ્યક્તિઓથી પોતાની જાતને જુદી પાડતાં શીખવું.

(9) બાળકની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ અને ગ્રહણ શક્તિ કયા સમયગાળામાં ખૂબ તીવ્ર હોય છે.
(A) પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણ (B) પ્રાથમિક શિક્ષણ (C) ઉચ્ચ–પ્રાથમિક શિક્ષણ (D) માધ્યમિક શિક્ષણ

(10) 'બુદ્ધિનો સંપૂર્ણ વિકાસ ઈન્દ્રિયોના વિકાસ પર જ અવલંબે છે' એવું કોનું માનવું છે.
(A) થર્સ્ટન (B) સ્પિયરમેન (C) મેડમ મોન્ટેસરી (D) હેનમોન

(11) અધ્યેતા પૂર્વજ્ઞાન પ્રત્યે ધ્યાન કેન્દ્રીત કરી તેના રૂપાંતર અને સંગ્રહ દ્વારા પુનઃ સ્મરણ સાથે જ્ઞાનને જોડે તે સિદ્ધાંત એટલે...
(A) પ્રત્યક્ષીકરણનો સિદ્ધાંત (B)સક્રિયતાનો સિદ્ધાંત
(C) આંતક્રીયાનો સિદ્ધાંત (D) માહિતી સંસ્કરણ સિદ્ધાંત

(12) બાળકોમાં ક્રોધ, ભય, ઈર્ષ્યા વગેરેનું નિયંત્રણ થવું જરૂરી છે. આ માટે, નીચેનામાંથી કયા પ્રકારના વિકાસ પર વધુ ધ્યાન આપવું જોઈએ ?
(A) શારીરિક વિકાસ (B) માનસિક વિકાસ (C) સાંવેગિક વિકાસ (D) સામાજિક વિકાસ

(13) નીચેના પૈકી કઈ જોડ અયોગ્ય છે?
(A) મનોસામાજિક વિકાસ – એરિક્સન (B) કિન્ડર ગાર્ટન – ફ્રોબેલ
© ઈન્દ્રિય શિક્ષણના સાધનો – જહોન ડ્યુઈ (D) બુદ્ધિની સમજ – થોર્નડાઈક

ગુજરાતમાં નૃત્યો

ટીપ્પણી નૃત્યું - ચોરવાડ અને વેરાવળ પંથકના મહેનત કરનાર લોકો પરિશ્રમને હળવો ફુલ બનાવવા માટે આ નૃત્ય કરે છે.

જાગનૃત્ય - અમદાવાદમાં ઠાકોર જ્ઞાતિની યુવતિઓ માથે ફુલમાંડવી લઈને માતાના માઢ રમે છે.

ગરબો - નાના ઘડામાં દિવડો મુકવામાં આવે છે. તેને ગરબો કહે છે. તેમાં છિદ્રો પાડીને નવરાત્રીમાં મહિલાઓ ગરબા ગાય છે.

હાલી નૃત્ય - સુરત અને તાપી જિલ્લાના આદિવાસીઓનુ આ નૃત્ય છે.

ભીલ નૃત્ય - પંચમહાલ જિલ્લાના ભીલોનું આ યુધ્ધ નૃત્ય છે. જે પુરૂષો પગમાં ઘુઘરા બાંધીને કરે છે.

દાંડિયા રાસ - હાથમાં દાંડીયા લઈને રાસ સાથે ગોળાકાર ફરીને આ નૃત્ય કરવામાં આવે છે.

ગોફ ગુંથણ - સૌરાષ્ટ્રના કોળી તથા કણબીઓનો રાસ છે. જેમાં એક હાથમાં દોરીનો છેડો અને એક હાથમાં દાંડીયો પકડીને પુરૂષો રાસ રમે છે.

રૂમાલ નૃત્ય - મહેસાણા જિલ્લાના ઠાકોરો હોળી તથા મેળાના પ્રસંગોએ હાથમાં રૂમાલ લઈને આ નૃત્ય કરે છે.

મેર નૃત્ય - હાથમાં મોટા જાડા દાંડીયા લઈને મેર લોકો પોતાનું ખમીર અને આકર્ષક બાહુબળ બતાવવા આ નૃત્ય કરે છે. જેમાં વિર રસ દેખાય છે.

ધમાલ નૃત્ય - જાફરાબાદ પાસે જંબુસર ના મૂળ આફ્રિકન સીદીઓ આ નૃત્ય કરે છે.

મેરાયો - બનાસકાંઠા જિલ્લાના વાવ તાલુકાના ઠાકોરો આ નૃત્ય કરે છે. ઝુંઝાળી નામના ઘાસ માંથી મેરાયો બનાવે છે. પછી મેળાના સ્થળે જઈને દ્વંદ્વયુધ્ધ તલવારે કરે છે.

ગુજરાતી લોકમેળાઓ

વૌઠાનો મેળો : અમદાવાદ જિલ્લાના વૌઠા ગામ કે જ્યાં સાત નદીઓ નો સંગમ થાય છે. આ સ્થળે કાર્તીકી અગિયારસના દિવસેથી પૂર્ણિમા સુધી મેળો ભરાય છે. આ મેળો ગધેડાની લે-વેચ માટે પ્રખ્યાત છે. ગુજરાતનો સૌથી મોટો મેળો ગણવામાં આવે છે.

ગોળ ગધેડાનો મેળો :પંચમહાલ જિલ્લામાં હોળી પછી પાંચમે આ મેળો ભરાય છે. આ મેળામાં આદીવાસી લોકો ઢોલ નગારા સાથે ગોળ ગધેડાના મેદાનમાં આનંદથી નાચે છે.

ગળદેવનો મેળો : દાહોદ જિલ્લાના ખંગેલા ગામના લોકો પોતાના ગળી ગયેલ બાળકના ઉપચાર માટે આ મેળામાં આવે છે.

માધવપુરનો મેળો : ચૈત્રસુદ નોમથી તેરસ સુધી કૃષ્ણ-રૂક્મણીના લગ્ન સમારંભે આ મેળો પોરબંદરના માધવપુર વિસ્તારમાં ભરાય છે.

શામળાજી નો મેળો : અરવલ્લી જિલ્લાના મેશ્વો નદીના કિનારે આવેલા તીર્થ શામળાજીમાં કાર્તિકી અગિયારસથી પૂનમ સુધી મેળો ભરાય છે.

તરણેતરનો મેળો : સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના તરણેતર ગામમાં ત્રિનેત્ર મહાદેવના મંદીરે ભાદરવા સુદ ચોથ થી છઠ્ઠ સુધી આ મેળો ભરાય છે. જેમાં વિદેશના માણસો પણ આવે છે.

ભવનાથનો મેળો : મહાશિવરાત્રીના દિવસે ભરાતો મેળો જુનાગઢના ગિરનારની તળેટીમાં ભવનાથ મહાદેવના મંદીરે મહાપુજા માટે લાખોની સંખ્યામાં લોકો આવે છે.

ભારતનું રાષ્ટ્રીય પંચાગ

ભારતમાં વિવિધ સન સવંત પ્રચારને લીધે પડતી અગવડ નિવારવા ભારત સરકારે નિષ્ણાતોની સલાહથી આખા દેશમાં સરકારી અને રાષ્ટ્રીય કામોમાં એક સરખા રાષ્ટ્રીય પંચાગ તા. ૨૨-૩-૧૯૫૭ થી દાખલ કર્યું છે.

માસ	**દિવસ**	**માસ**	**દિવસ**
ચૈત્ર	૩૦(લીપયરમાં ૩૧)	આશ્વિન	૩૧
વૈશાખ	૩૧	કાર્તિક	૩૦
જેઠ	૩૧	અગ્રહાયણ	૩૦
અષાઢ	૩૧	પોષ	૩૦
શ્રાવણ	૩૧	માઘ	૩૦
ભાદ્રપદ	૩૧	ફાલ્ગુન	૩૦

રાશિ અને નક્ષત્ર

સૂર્ય દરરોજ એક અંશ પ્રમાણે એક રાશિમાં એક મહિનો પસાર કરે છે. જ્યારે ચંદ્ર એટલું અંતર કાપતા ૨૭ દિવસ કાપે છે. તેને નક્ષત્ર કહે છે. એક રાશિમાં સવા બે નક્ષત્ર સમાય છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.

રાશિ	**લેટિન**	**નક્ષત્રો**		
મેષ	એરિઝ	અશ્વિન,	ભરણી,	૦૧ કૃતિકા
વૃષભ	તૌરસ	૦૩૩ કૃતિકા,	રોહીણી,	૦૩૩ મૃગશીર્ષ
મિથુન	જેમિની	૦૩૩ મૃગશીર્ષ,	આંદ્ર,	૦૩૩ પુનવસુ
કર્ક	કેન્સર	૦૧ પુનર્વસુ,	પુષ્ય,	આશ્લેષા
સિંહ	લિયો	મધા,	પૂ.ફાલ્ગુની,	૦૧ ઉ.ફાલ્ગુની
કન્યા	વિરગો	૦૩૩ ઉ.ફાલ્ગુની,	હસ્ત,	૦૩૩ ચિત્રા
તુલા	લિબ્રા	૦૩૩ ચિત્રા,	સ્વાતિ,	૦૩૩ વિશાખા
વૃશ્ચિક	સ્કોર્પિયસ	૦૧ વિશાખા,	અનુરાધા,	જયેષ્ઠા
ધન	સેગિટેરિયસ	મુળ,	પૂર્વાષાઢા,	૦૧ ઉતરાષાઢા
મકર	કેપ્રિકોર્નસ	૦૩૩ ઉતરાષઢા,	શ્રવણ,	૦૩૩ ધનિષ્ઠા
કુંભ	એકવેરિયસ	૦૩૩ ધનિષ્ઠા,	શતતારા,	૦૩૩ પૂ.ભાદ્રપદ
મીન	પિશીઝ	૦૧ પૂર્વભાદ્રપદ,	ઉ.ભાદ્રપદ,	રેવતી.

પુરસ્કાર

ભારત રત્ન એવોર્ડ

ભારત રત્ન એ ભારત સરકાર તરફથી આપવામાં આવતું સૌથી મોટુ સન્માન છે. કોઈપણ એક ક્ષેત્રે ખુબ જ મોટું પ્રદાન કે ફાળો આપનાર વ્યક્તિને આ સન્માન આપવામાં આવે છે.

- મેડલનો દેખાવ પીપળાના પાન જેવો હોય છે.
- આ એવોર્ડ એક વર્ષમાં વધુમાં વધુ ત્રણ વ્યક્તિને આપવામાં આવે છે.
- સૌ પ્રથમ આ પુરસ્કાર ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણને આપવામાં આવ્યો હતો.
- ૧૯૯૨ માં નેતાજી સુભાષચંદ્ર બોઝને પુરસ્કાર આપવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ તેના મૃત્યું સંબંધી વિવાદના કારણે ભારત સરકારે પુરસ્કાર પરત લઈ લીધો હતો.
- આ પુરસ્કાર મેળવનારને મળતા લાભો
- ભારતભરમાં વિમાનમાં ફરવા માટેની ફ્રી ફર્સ્ટકલાસ ફલાઈટ
- ફ્રી ફસ્ટ કલાસ ટ્રેનનો પ્રવાસ
- ભારતના વડાપ્રધાનની કક્ષાનું પેન્શન મળે
- સંસદની બેઠક અને કાર્યવાહી દરમિયાન હાજર રહી શકે
- જરૂર પડે તો ઢ કેટેગરીની સુરક્ષા મેળવી શકે.
- પ્રજાસતાક દિવસે ખાસ મહેમાન બને છે.
- વી.વી.આઈ.પી.ના બરાબર દરજ્જો મળે છે.
- ભારત રત્ન મેળવનાર વ્યક્તિના સગાસંબંધી માંથી કોઈપણ એક વ્યક્તિને સરકારી નોકરી મળી શકે છે.

ભારત રત્ન મેળવનાર મહાનુભાવો

ક્રમ	વર્ષ	નામ	વિશેષતા
૧.	૧૯૫૪	ડૉ.સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન	પુર્વ રાષ્ટ્રપતિ - શિક્ષણ શાસ્ત્રી , દર્શન શાસ્ત્રી
૨.	૧૯૫૪	ચક્રવર્તી રાજગોપાલા ચારી	આઝાદીના લડવૈયા , ગાંધીજીના રાજકીય ગુરૂ
૩.	૧૯૫૪	ડૉ.સી.વી.રામન	ભૌતિક શાસ્ત્રી (વૈજ્ઞાનિક)
૪.	૧૯૫૫	ડૉ.ભગવાન દાસ	આઝાદીના લડવૈયા, શિક્ષણ શાસ્ત્રી , દાર્શનિક
૫.	૧૯૫૫	સર કે.એમ.વિશ્વેશ્વરયા	આધુનિક ભારતના એન્જીનિયર
૬.	૧૯૫૫	પંડિત જવાહરલાલ નેહરૂ	ભારતના પ્રથમ વડાપ્રધાન
૭.	૧૯૫૭	ગોવિંદ વલ્લભપંત	ઉત્તરપ્રદેશના મુખ્યમંત્રી, ભારતના ગૃહપ્રધાન
૮.	૧૯૫૮	ડૉ. ધોડો કેશવ કર્વે	ભારતમાં પ્રથમ મહિલા યુનિ. શરૂ કરનાર
૯.	૧૯૬૨	ડૉ.બિધનચંદ્ર રોય	૫.બંગાળના મુખ્યમત્રી , ડૉક્ટર, શિક્ષણ શાસ્ત્રી
૧૦.	૧૯૬૨	પુરૂષોતમદાસ ટંડન	આઝાદના લડવૈયા, હિન્દીને રાષ્ટ્ર ભાષાનો દરજ્જો અપાવ્યો
૧૧.	૧૯૬૨	ડૉ.રાજેન્દ્ર પ્રસાદ	ભારતના પ્રથમ રાષ્ટ્રપતિ
૧૨.	૧૯૬૩	ડૉ.ઝાકીર હુસેન	ભારતના ત્રીજા રાષ્ટ્રપતિ